Begroting Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking 2027

Begroting Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking 2027

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (XVII) voor het jaar 2027 (37020-XVII).**

(Zie vergadering van 24 november 2026.)

De **voorzitter**:
Wij zijn toegekomen aan de voortzetting van de behandeling van de begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.

Door mij zijn schriftelijke antwoorden ontvangen van de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking op vragen, gesteld in eerste termijn.

Deze antwoorden zullen worden opgenomen in een bijvoegsel bij de Handelingen van deze vergadering.

(Het bijvoegsel is opgenomen aan het eind van deze editie.)

De algemene beraadslaging wordt hervat.

De **voorzitter**:
Wij zijn toegekomen aan de bijdrage van het kabinet. Ik heet de leden van de Kamer en de minister van harte welkom. Ik vraag de leden weer om bondig te interrumperen, want wij hebben geen uitloopmogelijkheid, aangezien er straks een begrotingsbehandeling van LVVN is. Dat gezegd hebbende, geef ik de minister graag het woord voor zijn eerste termijn. Gaat uw gang.

Minister **Sjoerdsma**:
Voorzitter. Waar kan ik terecht? Dat is de vraag die vele vrouwen mij stelden in een Sudanees vluchtelingenkamp in Al-Junaynah in West-Darfur. Het is 2005, de genocide smeult nog na en de vijand, de Janjaweed, is nog steeds overal tegelijkertijd. Levendige hutten zijn nu zwartgeblakerde cirkels op de grond. Waar kan ik terecht? Dat is een vraag over recht. Vermoorde mannen, kinderen verdronken in putten, dochters verkracht: waar is voor hen gerechtigheid? De vraag gaat ook over overleven: hoe kom ik acuut aan water, voedsel en onderdak? "Waar kan ik terecht?" is ook een vraag over perspectief. "Hoe bouw ik mijn leven weer op? Hoe ga ik mijn eigen leven weer vormgeven?" Volgens mij is het beantwoorden van deze vragen en de strijd tegen onrecht de rode draad geworden in mijn leven.

Deze verschrikkingen, waarvan je hoopt dat mensen ze nooit meemaken, vinden helaas precies twintig jaar later weer opnieuw plaats. Het bezoek van Kamerleden — veel van die Kamerleden zijn vandaag aanwezig — aan deze regio leidde tot eensgezindheid die je niet vaak treft in de Kamer: een statement over de crisis in Sudan, gesteund van links tot rechts, van mevrouw Dobbe en mevrouw Kröger tot mevrouw Maes en de heer Hoogeveen. Een lichtpunt, vind ik. Mede daarom heb ik ook genoten van het debat van eergisteren. Natuurlijk waren er verschillen, maar er was ook brede overeenstemming. Er was brede steun voor het

werk op het gebied van handel en ontwikkelingssamenwerking.

Natuurlijk kwamen ook de klassieke tegenstellingen langs: links versus rechts en solidariteit versus eigenbelang. Maar laat ik de discussies meteen proberen te beslechten in deze korte inleiding. Het doel van het kabinet is om links en rechts te verbinden, om ook bij links draagvlak te vinden voor handel en om ook bij rechts aan draagvlak te bouwen voor ontwikkelingssamenwerking. Het doel van dit kabinet is om zo goed op te komen voor onze eigen belangen en onze eigen waarden dat ook anderen daarvan kunnen profiteren. Daarom kijken we naar de positie van Nederland in de wereld en kijken we hoe we vrij, veilig en welvarend kunnen blijven. We komen op voor onze waarden en beschermen wat ons dierbaar is. Daarbij maken we onszelf als Nederland vaak te klein. We zijn eigenlijk niet optimistisch genoeg over wat wij allemaal kunnen, vind ik.

Hier staat een minister die trots is op handel en op ontwikkelingssamenwerking. Die Nederlandse handelsgeest is springlevend. Onze reputatie op het gebied van innovatie en economisch vernuft is groots. Die is groots in de vorm van onze kustbescherming, waar nu overal ter wereld naar wordt gevraagd. Die is ook groots in de vorm van juist iets heel kleins, namelijk als het gaat om de chips die kunnen worden gemaakt met onze eigen ASML-machines. Ook de Nederlandse ontwikkelingssector is iets om trots op te zijn. Decennia geleden werd dankzij een hele kleine bijdrage van 200.000 gulden het Solidaridad-keurmerk voor koffie heel groot. In 2024 verdienden fairtradeboeren zo 200 miljoen euro aan premies. Nog steeds doen we met kleine bijdrages hele grote dingen. 1,5 miljoen euro aan belastinggeld en een bijdrage van pensioenfondsen leiden tot een heel groot windmolenpark voor de kust van Egypte, tot schone energie voor miljoenen huishoudens daar en een mooi rendement voor ons.

Voorzitter. De Kamerleden wezen er ook zonder uitzondering op dat de wereld niet meer hetzelfde is. Dat is ook waarom het kabinet andere keuzes maakt dan het vorige kabinet. We investeren fors in ontwikkelingssamenwerking, we staan voor onze bedrijven en we staan achter het maatschappelijk middenveld. En ja, zaken als Europese samenwerking, vrouwenrechten en klimaat staan bij ons weer voorop. Maar we moeten ook erkennen dat verdere verandering broodnodig is: een nieuwe visie voor OS in 2040. We komen daar nog met elkaar over te spreken, maar laat ik daar alvast één klein voorschot op nemen. In een wereld waarin autocratieën toenemend andere landen hun wil opleggen, zijn gelijkwaardige partners het medicijn, is vechten voor onze rechten en waarden cruciaal en moeten we onze belangen verdedigen met hand en tand. Want alleen dan blijven wij soeverein en kunnen ook andere landen soeverein blijven. Dat bereiken we alleen als we terechtkunnen bij elkaar.

Voorzitter. Dan ga ik over tot de beantwoording van de gestelde vragen. Dat doe ik, om de Kamerleden daarin mee te nemen, in de vorm van de volgende blokjes: allereerst de MATCH Act, dan handelspolitiek, dan het blok toekomst van de ontwikkelingssamenwerking en dan het niet zo vrolijke blok conflicten.

Ik had het net over soevereiniteit. Daarom doe ik ook als eerst het blok over de MATCH Act. De Kamer is hier eergisteren, en ook al eerder, heel helder over geweest. Van links tot rechts zijn er zorgen over wat de MATCH Act betekent voor onze bedrijven, voor onze semiconindustrie en voor onze economie. Laat ik heel helder zijn hier in het hart van de democratie: Nederland laat zich niet de wet voorschrijven. Er werd hier ook gezegd dat dit niet partijpolitiek is maar dat dit partijpolitiek overstijgt, en dat dit een kwestie van landsbelang is. De heer Hoogeveen refereerde daaraan. Ik wil dat vanaf deze plek namens het kabinet zeer onderschrijven. Nederland heeft een bijzondere positie in de halfgeleiderindustrie wereldwijd. Die bijzondere positie biedt bijzondere kansen en brengt ook een bijzondere verantwoordelijkheid met zich mee. Dat betekent dat dit kabinet alles op alles zal zetten om te voorkomen dat deze MATCH Act wordt aangenomen. Daar werd eergisteren veel naar gevraagd en ik zal daar later nog specifiek op ingaan. Daarbij wil ik

twee dingen zeggen. Ik denk dat de inspanningen die dit kabinet sinds zijn aantreden heeft geleverd, ertoe hebben geleid dat wij er in deze lobby goed voor stonden. Tegelijkertijd heeft de situatie rondom NVIDIA de situatie in Washington DC wel echt volledig gekanteld. Dat maakt dat wij nu tegen de stroom in moeten roeien.

Voorzitter. Tegelijkertijd bereiden wij ons natuurlijk ook voor op een scenario waarin de MATCH Act wel wordt aangenomen. Alle scenario's en alle opties liggen daarbij op tafel. Op dit moment is technologische voorsprong bepalend in de wedloop tussen wereldmachten. De heer Dassen had het daarover. Wij kunnen het ons als Nederland en als Europa niet veroorloven om achterop te raken. Die geopolitieke machtsstrijd tussen de VS en China, waar de heer Hoogeveen en ook andere Kamerleden over spraken, gaat over technologisch leiderschap op het gebied van kunstmatige intelligentie. Ik herken dat beeld. Hoe meer invloed wij op kunstmatige intelligentie hebben, hoe groter onze invloed op de wereldorde. De snelle ontwikkeling betekent ook dat wij onze afhankelijkheid op die gebieden zo klein mogelijk moeten houden. Wij hebben een unieke positie om ook niet afhankelijk te zijn.

Voorzitter. Dan zal ik een groot aantal specifieke gestelde vragen over de MATCH Act aflopen. Er was een vraag van de heer Dassen maar ook van andere Kamerleden over de extraterritoriale werking van de MATCH Act. Laat ik hier ook heel helder over zijn: het kabinet is tegen de extraterritoriale werking en de unilaterale maatregelen die onze soevereiniteit, waar ik al over sprak, ten aanzien van onze nationale veiligheid schaden. De MATCH Act is hier wat ons betreft een stevig voorbeeld van. Het is ook een voorbeeld van iets wat niet past tussen bondgenoten. Als het gaat om een onderwerp als nationale veiligheid, onderschrijven wij de veiligheidszorgen van bondgenoten al en handelen we er al op, en gelden er al jarenlang zeer strenge vergunningsplichten. Zeker als het aankomt op nationale veiligheid, gaan de restricties die de MATCH Act oplegt veel en veel te ver. Die liggen overigens op technologie die helemaal niet gebruikt kan worden voor AI-chips. Daarom zeg ik over de inzet van het kabinet, in antwoord op vragen van meerdere Kamerleden: sinds het aantreden van dit kabinet hebben meerdere leden van dit kabinet, maar uiteraard ook onze ambassade in Washington hele zware diplomatieke inzet gehad op dit dossier, richting zowel de Amerikaanse regering als richting het Congres. De minister-president is bij het Congres langs geweest, de minister van Buitenlandse Zaken ook en ikzelf twee keer. We hebben hier Congressional delegations, dus delegaties van het Congres, ontvangen. De ambassade woont zowat op het Congres om hiermee aan de slag te gaan. Een specifieke focus ligt natuurlijk op het gegeven dat de MATCH Act op dit moment eigenlijk gekoppeld is aan de defensiebegroting. Dat was ook een vraag van de heer Dassen. Dat maakt dat de kans op het aannemen van deze MATCH Act op korte termijn sterk is vergroot. Onze inzet is er nu vooral op gericht om ervoor te zorgen dat deze koppeling ongedaan wordt gemaakt en dat de MATCH Act uit de defensiebegroting wordt gehaald, want de heer Dassen heeft er uiteraard ook gelijk in dat de kans dat in de Verenigde Staten de defensiebegroting het niet haalt, bijzonder klein is.

Dit betekent dat deze weken het diplomatieke en politieke verkeer, de diplomatieke en politieke lobby en alle contacten die wij hebben, niet alleen in een stroomversnelling zijn gekomen maar ook met een hele grote intensiteit plaatsvinden; de heer Bamenga vroeg daar ook naar. Het gaat natuurlijk niet alleen om Nederland en de Verenigde Staten. Het gaat er natuurlijk om hoe we ervoor zorgen dat dit niet alleen een Nederlandse kwestie is maar dat dit in Europa gevoeld wordt. Dat is waarom niet alleen deze minister maar ook andere leden van het kabinet in zeer nauw contact met de Europese Commissie staan om ervoor te zorgen dat ook vanuit Europa de contacten richting de Verenigde Staten klip-en-klaar zijn, dat er geen licht tussen zit en dat de intensiteit waarmee die boodschappen worden neergelegd, ook vanuit Brussel namens ons, allemaal net zo helder is. Daarover is er overigens echt héél regelmatig contact met Eurocommissaris Sefcovic, die dit ook zeer voelt en die dit ook snapt. Maandag zal ik ook deze kwestie in de Handelsraad opnieuw bij de collega's onder de aandacht brengen. Collega's die veel te maken hebben met de

halfgeleiderindustrie staat dit zeer helder voor ogen. Bij de andere collega's is er misschien nog wat zendelingenwerk te verrichten.

Kamerleden hebben ook gevraagd: wat nu als die MATCH Act wordt aangenomen? Ik ben er niet voor om als-danvragen te beantwoorden, maar hier wil ik wel één ding over zeggen. Als deze MATCH Act wordt aangenomen — dat is natuurlijk het slechtste scenario — bereiden wij ons daar volledig op voor. Wij zien dat de MATCH Act verschillende fases kent in de uitvoering en dat de Amerikaanse administratie eerst aan zet is om zelf te beslissen hoe ze invulling gaat geven aan de vergaande maatregelen van de MATCH Act. Wij zullen daarbij uiteraard verkennen wat, gelet op alle instrumenten die er nu zijn, de handelingsopties zijn, zowel bilateraal als Europees, en of het nodig zou zijn om eventuele andere instrumenten hiervoor vorm te geven; daar zijn we nu in een vergevorderd stadium mee bezig. Ik zal hier niet op vooruitlopen, maar laat ik helder zijn: ook als de wet wordt aangenomen, zullen wij proberen de werking van deze wet te voorkomen.

Tot slot. Kamerleden vroegen ook naar het oplopen met andere derde landen, specifiek Japan. Ook in de halfgeleiderindustrie geldt dat Japan een bijzondere positie heeft. Met Japan, Duitsland en Zuid-Korea onderhouden wij intensief contact, maar de diplomatieke gesprekken zijn natuurlijk vertrouwelijk. Maar laat ik er één ding over zeggen: wij trekken aan hetzelfde eind van het touw.

Voorzitter. De laatste vraag in dit blok ging over de duiding. Hoe duiden wij nu dat dit gebeurt? Een van de duidingen die in het debat naar voren kwam, was de volgende. Is het nou niet zo dat de Verenigde Staten eigenlijk ASML zo snel mogelijk kapot willen maken? Dat is eigenlijk het enige waarvan ik denk dat het níét de intentie is vanuit het Congres en vanuit de Verenigde Staten. Natuurlijk is de technologie van ASML op korte termijn niet te evenaren. Daarvan zijn de Verenigde Staten zich ontzettend bewust. Als ik het van een afstand lees en kijk naar de gesprekken die wij met de Congresleden die hierachter staan, hebben gehad, dan gaat het over het beheersbaar maken van strategische afhankelijkheden van de Verenigde Staten. Dat betekent niet dat zij ASML per se in de wielen willen rijden. Maar dat betekent wel, en dat is iets wat ik tot slot in dit blok zou willen zeggen en wat wij daar neerleggen, dat Nederland zeer nauwkeurig en zorgvuldig is als het gaat over de exportcontrole van strategische goederen. Bij ons staat nationale veiligheid voorop, maar ook een level playing field. Als wij dit beleid zeer nauwkeurig en wat mij betreft recht zo die gaat voortzetten, en we tegelijkertijd zien dat er vanuit de Verenigde Staten zeer hoogwaardige AI-chips wel die kant op gaan, dan rijmt dat niet met elkaar. Dat is ook mijn boodschap hier vandaag. Misschien moet eerst het eigen huis in DC op orde zijn en moeten er dan pas bondgenoten aangesproken worden op wat zij vermeend al dan niet zouden moeten doen. Ik ben er namelijk van overtuigd — het Nederlandse kabinet is ervan overtuigd — dat wij aan al onze verantwoordelijkheden en al onze plichten voldoen.

Voorzitter, dat was het blok over de MATCH Act.

De **voorzitter**:
Het ging al heel organisch. Ik wilde de leden namelijk voorstellen om na afronding van ieder blok de vragen te stellen. Dan is de heer De Roon nu de eerste. Gaat uw gang.

De heer **De Roon** (PVV):
Ik dank de minister voor zijn uiteenzetting over de diplomatieke inspanningen. Ik kan me daar helemaal in vinden. Ik hoop dat dit slaagt; laat ik dat vooropstellen. Ik wil nog even ingaan op de uiteenzetting over de bedoeling van de VS, namelijk het volgens de minister niet kapot willen maken van ASML. Dat denk ik ook, maar ik vraag mij wel af of het niet de bedoeling van de Verenigde Staten is om ASML gewoon naar de Verenigde Staten over te plaatsen, zodat ze daar op die manier alle grip hebben op het bedrijf. Ik zou graag weten wat de minister daarvan denkt.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik denk dat het gevaarlijk is om de intenties van alle indieners en de intenties in de administratie hier te duiden, ook omdat ik denk dat die intenties niet altijd overeenkomen. Vanuit onze kant bezien is het heel helder. Een: de Verenigde Staten zijn niet de baas in Veldhoven. Twee: in alle contacten die wij hebben met ASML en het bedrijf zien we een heel grote wens om Nederland, ons eigen vaderland, als thuisbasis te houden. Er is geen enkele indicatie dat het anders zou zijn. Dat zijn overigens zeer goede contacten en er is een nauwe coördinatie. Drie: ook vanuit de Verenigde Staten zijn er geen indicaties dat zij aan dat touw zouden trekken omdat ze, denk ik, goed beseffen dat dat contraproductief zou werken. Er is wel een zekere mate van, laat ik het plat zeggen, jaloezie op de capaciteiten die Nederland en ASML hiermee hebben. Die zouden ze ongetwijfeld heel graag binnen hun landsgrenzen hebben gehad. Dat hebben ze niet. Wij wel. In een goed partnerschap, in een goed bondgenootschap met de Verenigde Staten kunnen we daar alle twee van profiteren, maar dat moet wel een bondgenootschap zijn op basis van gelijkwaardigheid, en dat zien wij op dit moment niet.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Goed dat de minister zegt dat we alle diplomatieke contacten aanwenden. Volgens mij is het nu aan het Congres. Ik weet dat de heer Hoogeveen met een spreekt-uitmotie komt, waarmee wij als Kamer uitspreken dat we het Congres gezamenlijk aanspreken over hoe wij ernaar kijken. Ik vraag me af of het een idee is om dat als kabinet ook te doen. Het kabinet zou zich niet alleen tot de leden van de Amerikaanse regering, maar ook tot het Congres kunnen wenden om aan te geven wat ons standpunt betekent en wat de implicaties zijn voor het versterken van het bondgenootschap, iets waar beide partijen profijt van hebben. Mijn vraag is of de minister daar richting het Amerikaanse Congres namens het kabinet gezamenlijk misschien nog een poging toe zou willen wagen.

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een heel heldere vraag. Het spoor dat het kabinet hierbij bewandelt, is sinds februari een dubbelspoor geweest. Allereerst richting het Congres, want daar komt deze wetgeving vandaan, zoals de heer Ceder terecht zegt. Daar is deze wetgeving bedacht. Tijdens het bezoek van het koninklijk paar aan Pennsylvania, Washington DC en Florida hebben onder anderen de minister-president en ikzelf de gelegenheid te baat genomen om in het Congres hierover gesprekken te voeren. Ik ben nog een keer teruggegaan naar Washington DC, specifiek naar het Congres, om deze gesprekken te voeren met de belangrijkste voorstanders en overigens ook tegenstanders van de MATCH Act, om ons verhaal, onze argumenten en onze belangen onder de aandacht te brengen. Daarnaast vind ik, vindt het kabinet, het van belang dat wij ook de contacten met de administratie hierover helder houden, omdat, mocht het onverhoopt, ongewild, toch aangenomen worden, de administratie bepaalt wat er vervolgens mee gebeurt. Ook daarover is onze boodschap natuurlijk helder te maken. Ons standpunt is dat, mocht dit toch worden aangenomen, hier niks mee moet gebeuren. De samenwerking die wij op dit moment hebben, is hoogwaardig. Het is een van de beste samenwerkingen ter wereld, denk ik. Die volstaat.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik denk dat dat een goed proces is. Ik vraag me nog wel af of er naast de persoonlijke bezoeken van de afgelopen periode een officieel communiqué namens het kabinet kan komen. Het hoeft geen dreigende taal te zijn, meer een uiteenzetting van waarom het kabinet het Congres dit vraagt. Volgens mij gebeurt dat vaker en krijgen wij ook af en toe brieven van overheden ten aanzien van wetgeving hier. Is de minister bereid om toe te zeggen om dit nog voor de stemming te sturen, ook in het kader van alles doen om ervoor te zorgen dat je op diplomatieke wijze kunt bijsturen?

Minister **Sjoerdsma**:
Ook dit is echt een zeer terechte suggestie, maar ook iets wat het kabinet al doet. Zowel

onze onvolprezen ambassade in Washington, de ambassadeur en de medewerkers daar, als de kabinetsleden die het Congres hebben bezocht, laten daar papier achter, om het zo maar te zeggen. Ik weet niet of de heer Ceder dat een communiqué zou noemen, maar wij laten daar stukken achter die de Nederlandse positie zeer helder uiteenzetten, denk ik. Dat gaan we niet publiek doen. Dat wil ik hier ook wel neerleggen. Onze eigen ervaring is namelijk — dat is wellicht ook de ervaring die ik meeneem vanuit mijn eigen periode in de Kamer — dat pogingen vanuit het buitenland om parlementaire processen van richting te doen veranderen over het algemeen niet worden gewaardeerd. Dus wij doen dat op een manier die past bij het proces, maar die wel zeer indringend is, want ik weet zeker dat de heer Ceder dat graag wil.

De heer **Dassen** (Volt):
Allereerst ben ik positief over de manier waarop de minister en het kabinet hiermee omgaan, dat ze richting de Amerikanen een duidelijk standpunt innemen. Ik ben zelf benieuwd hoe daarin wordt opgetrokken met Europese partners, met de Europese Commissie en eventueel Costa vanuit de Europese Raad. Worden daar ook dit soort duidelijke signalen neergelegd, zodat we er als Europa, als het aangenomen wordt, als één blok op kunnen handelen?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een zeer terechte vraag van de heer Dassen. Het kabinet ziet dit natuurlijk, zoals ik net zei, als een nationaal belang, maar tegelijkertijd zien we dit ook als een Europees belang. De consequenties die de MATCH Act met zich mee zou kunnen brengen, slaan natuurlijk voor een groot deel neer op de bedrijven, het ecosysteem dat wij rondom Veldhoven hebben, maar ze slaan ook veel breder neer. Die slaan ook binnen de hele Europese Unie neer. De precedentwerking die ervan uitgaat, is ook fors. Daarom brengen wij deze onderwerpen in alle Handelsraden maar ook op de Europese Raden waar de minister-president is nadrukkelijk onder de aandacht. Wij hebben indringende gesprekken met de Europese Commissie. Vanuit de Europese Commissie zijn er vervolgens ook weer gesprekken met Washington. We zitten echt in een goed gecoördineerde diplomatieke outreach, waarbij we aan hetzelfde eind van het touw trekken. Binnen Europa zijn de twee belangrijkste landen op dit terrein, Frankrijk en Duitsland, wat mij betreft, wat dit kabinet betreft, goed aangesloten. Europa, de Europese Unie, is één, maar iets breder kijkend geldt hetzelfde voor bondgenoten Zuid-Korea en Japan. Die hebben hier een groot belang bij — laat ik het maar zo verwoorden — vanuit de speciale positie die zij weer innemen in de halfgeleiderindustrie. Ook daarmee is de samenwerking nauw. Op zich zou je zeggen dat het een soepelwerkende samenwerking is. Tegelijkertijd is het natuurlijk ontzettend teleurstellend dat wij met elkaar zo ongelofelijk veel tijd en energie moeten stoppen in iets wat feitelijk vanuit een bondgenoot komt.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat laatste punt, dat het teleurstellend is, kan ik alleen maar onderstrepen. We hebben dat de afgelopen jaren echter continu vanuit de Verenigde Staten zien gebeuren. We hebben keer op keer gezien dat als de Verenigde Staten met dit soort praktijken aan de slag zijn, er alleen daadwerkelijk iets wordt teruggetrokken als duidelijk wordt gemaakt wat de consequenties zijn. De minister geeft net aan: ik wil nog niet reageren op als-danvragen, want we zijn aan het kijken wat er mogelijk is. Ik vraag me af of dat sterk genoeg is. Moeten we niet ook richting de Verenigde Staten duidelijk maken dat als dit wordt aangenomen en de Verenigde Staten hiermee aan de slag gaan, we als Europa bereid zijn om tegenmaatregelen te treffen en dat die maatregelen fors zullen zijn?

Minister **Sjoerdsma**:
Ook dit is, denk ik, een terechte vraag. Ik ga proberen de heer Dassen hierbij een beetje tegemoet te komen, zonder hem helemaal tegemoet te komen, omdat die wet op dit moment eigenlijk nog niet is aangenomen. Maar het kabinet bereidt zich natuurlijk voor op een situatie waarin dat wel gebeurt. Het ingewikkelde hierbij is het volgende. Het is niet een voorstel vanuit de administratie waarbij je de administratie meteen, rechtstreeks, kan

aanspreken op wat die aan het doen is. Het is in Amerikaans opzicht iets parlementairs. Ook daarbij moeten we dus een balans vinden tussen respect voor het parlementaire proces, zoals andere landen ook respect hebben voor het parlementaire proces hier, maximale beïnvloeding en heel duidelijk maken aan de Amerikaanse administratie dat onze stellige verwachting is dat dit bij aanneming van deze wet niet wordt uitgevoerd zoals het er nu in staat.

Tot slot. Op de vraag van de heer Dassen over consequenties kan ik het volgende zeggen. Wij zijn, denk ik, in kaart aan het brengen wat hierop het Europese antwoord zou moeten zijn, omdat het echt van dien aard is dat het niet stilzwijgend kan passeren als deze wet wordt aangenomen. Veel meer dan dat wil ik er nu niet over zeggen, omdat we wat mij betreft gelukkig nog in een hypothetisch scenario zitten.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat is goed om te horen. Dan wil ik inderdaad nog even ingaan op dat laatste punt. Binnen Europa hebben we in mijn ogen een beperkt instrumentarium dat we daarvoor kunnen gebruiken. We hebben het antidwangmiddel, dat een paardenmiddel is. We hebben het blocking statute; ik heb gevraagd of dat op tafel ligt. Of moeten we breder gaan kijken wat voor instrumentarium er nog meer ontwikkeld moet worden om hier op een goede manier mee om te gaan?

Minister **Sjoerdsma**:
Ja.

De **voorzitter**:
Ho! De minister.

Minister **Sjoerdsma**:
Excuus, voorzitter. Dit is een terechte vraag. Wij zien op andere terreinen, vooral op het gebied van de handelsoverschotten op China, nu de discussie of het bestaande instrumentarium afdoende is. Ook worden er in Brussel discussies gevoerd over de vraag of er niet een instrumentarium moet worden toegevoegd. Als ik zie hoe extraterritorialiteit in deze wereld nu wordt ingezet om de Europese Unie te dwingen om dingen te doen waar we zelf geen voorstander van zijn — dat zien we overigens vanuit DC gebeuren, maar ook vanuit Beijing, wanneer de duim wordt gelegd op de ader van kritieke grondstoffen — bekruipt me weleens het gevoel dat wij het beste jongetje van de klas zijn. Ik ben, het kabinet is geen voorstander van extraterritoriale maatregelen. Laten we daar heel helder over zijn. Wij vinden dat iedereen soeverein moet zijn. De vraag is wel of we, als we met extraterritoriale maatregelen worden geconfronteerd, voldoende geëquipeerd zijn om daarmee om te gaan. Ik denk dat ik dat maandag in Brussel nadrukkelijk op tafel zal leggen, dus of we vinden dat we daar nu voldoende voor geëquipeerd zijn en, zo nee, wat wij dan doen. Dat zeg ik zonder daarop vooruit te lopen. Ik heb zelf misschien al een antwoord in mijn hoofd, zeg ik tegen de heer Dassen, maar ik wil er niet op vooruitlopen. Ik denk namelijk dat dit een fenomeen is dat we allemaal niet willen zien. Het is echter ook een fenomeen dat niet van vandaag op morgen zal verdwijnen, omdat de grootmachten van deze wereld deze instrumenten gewoon in toenemende mate aan het inzetten zijn.

De heer **Bamenga** (D66):
Dat is een helder verhaal van de minister. Ik ben zelf opgegroeid in Veldhoven. Ik woon op dit moment in Eindhoven. Ik heb ASML van heel dichtbij zien groeien tot het internationale bedrijf dat het nu is. Dat was niet gelukt zonder partnerschappen. We zien dat Amerika ook een partner van Nederland en van ASML is, maar het gaat nu wel van partnerschap naar

zeggenschap: de zeggenschap over onze veiligheid, onze economie en onze eigen technologie. Wat ons betreft is dat onacceptabel.

De **voorzitter**:
Uw vraag?

De heer **Bamenga** (D66):
Ik ben benieuwd hoe de minister hierin staat.

Minister **Sjoerdsma**:
Absoluut. Ik denk dat het een groot goed is dat bedrijven en landen wereldwijd samenwerken om producten te maken waar je met je voorstellingsvermogen bijna niet bij kan. De kwaliteit en de grootte van de chips die gemaakt kunnen worden met behulp van ASML-machines, hoe die technologie werkt … Vroeger waren de piramides de wereldwonderen. Dit zijn de nieuwe wereldwonderen. Het is ongelofelijk. Het is dus een groot goed dat we die internationale samenwerking hebben, maar het is tegelijkertijd van groot belang dat die internationale samenwerking gebaseerd is op vrijwilligheid, op eigen zeggenschap, op ieders eigen verantwoordelijkheid, op gedeelde waarden en op gedeelde belangen; de heer Bamenga zegt dat ook. Met andere woorden: ja, de vlag die boven ASML wappert is rood-wit-blauw en er zitten geen sterren in.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel voor de reactie, maar we zien aan de andere kant ook een andere beweging: Pax Silica. Ik vraag me af welke verhouding de minister daarin ziet met de MATCH Act.

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een hele goede en hele terechte vraag. Het kabinet ziet de bijzondere positie van Nederland in de halfgeleiderindustrie wereldwijd als volgt. We profiteren ervan — laten we wel zijn, feitelijk is onze halfgeleiderindustrie de enige reden waarom de Nederlandse economie groeit — maar het brengt ook een unieke verantwoordelijkheid met zich mee, want als dat deel niet fatsoenlijk functioneert, heeft dat hele grote consequenties voor de halfgeleiderindustrie wereldwijd en via die industrie voor de gehele wereldeconomie. Als de halfgeleiderindustrie verkouden is, heeft de wereldeconomie griep. Dat is ook de reden waarom Nederland zich heeft aangesloten bij Pax Silica. Dat is ook de reden waarom Nederland zeer intensieve contacten heeft met China. Dat is omdat wij zien dat er een balans moet worden gevonden in de pogingen vanuit Washington om de zeggenschap over ons te vergroten en de pogingen vanuit Beijing om ons onder druk te zetten om dingen te doen die wij zelf misschien liever niet zouden willen doen. Die balans zit 'm erin dat aan de ene kant de producerende landen ervoor zorgen dat er geen verkoudheid komt in de chipindustrie en dat het aan de andere kant natuurlijk van groot belang is dat de Europese Unie ook zelf die verantwoordelijkheid en die zeggenschap opbouwt, zodat we daar sterker staan; mevrouw Kröger vroeg daar in eerdere debatten ook naar. In die Pax Silica zit dat we daar samen aan blijven werken, dat we die contacten blijven houden. Dat vindt dit kabinet cruciaal, en ikzelf ook.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Alle waardering richting het kabinet voor de inzet om deze diplomatieke effort zo sterk mogelijk in Amerika te laten doorklinken. Dat is in ons aller belang. Als je de waardeketen afneemt van de halfgeleiderindustrie … Het begint bijvoorbeeld in Duitsland met de lenzen van ZEISS, dan naar Veldhoven, Korea, Japan. De minister refereerde er al aan dat dat ook landen zijn die belang hebben bij een diplomatieke effort tegen deze MATCH Act. Nou valt mij wel op dat Nederland hier vooral de lead in neemt en dat die andere landen diplomatiek betrekkelijk stil zijn. Dat is natuurlijk een keuze van ieder land.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Mijn vraag is de volgende. De minister had het erover dat er al wordt samengewerkt op diplomatiek vlak, maar is er ook een soort van gemeenschappelijke diplomatieke effort samen met die landen? Want samen sta je eigenlijk sterker.

Minister **Sjoerdsma**:
De heer Hoogeveen maakt hier een heel terecht punt. Hij noemt ZEISS in Duitsland en de spiegels die inderdaad van cruciaal belang zijn voor de instrumenten van ASML. Dat is natuurlijk ook waar wij het over hebben in de gesprekken met Duitsland. Gezamenlijk diplomatiek optrekken betekent wat mij betreft niet dat we tegelijkertijd in een busje aankomen bij het Congres, maar wel dat wij met gelijkgestemde boodschappen richting de belangrijkste parlementaire tegenvoeters van het Congres of naar de administratie gaan en die boodschappen neerleggen op de momenten dat dat ertoe doet. In alle eerlijkheid zie ik daar vanuit deze landen een behoorlijke bereidheid toe.

Ik zie echter ook wat de heer Hoogeveen zegt. Wij zijn daar natuurlijk publieker in. Ik denk, zeg ik in alle eerlijkheid, ook dat wij daar publieker in moeten zijn, omdat het toch voornamelijk ons belang is. Hoewel het een gedeeld belang is, is het ons grootste belang. Dat zien we tegenwoordig wel vaker. We zien dat natuurlijk ook bij het Strafhof, waar collega Berendsen eigenlijk namens de hele Assembly of States Parties moet optreden om het Strafhof te behoeden voor sancties die er niet zouden moeten komen. Tegelijkertijd zien we daar dat er toch heel veel op het bordje van Nederland terechtkomt, hoewel landen ondersteunend zijn. Ik denk dat dat een beetje te maken heeft met de geopolitieke situatie. Iedereen ziet welke druk er op je kan worden uitgeoefend als je je hoofd boven het maaiveld uitsteekt. Maar wij steken op dit moment ons hoofd boven dat maaiveld uit. Het belang is te groot. We roepen partners uiteraard op om dat ook te doen. Als ze dat niet publiekelijk willen doen, dan ben ik ook al hartstikke tevreden als ze dat achter gesloten deuren heel helder maken.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Helder. De betreffende landen hebben namelijk ook gewoon belang bij handel met China en hebben er belang bij dat ze contractuele verplichtingen kunnen nakomen. Ik zag de minister van Buitenlandse Zaken in China een aantal duidelijke uitspraken doen. Daar heb ik waardering voor. Maar kan de minister van Handel ook iets vertellen over de angst dat er, als dit wordt aangenomen, ook maatregelen vanuit China onze kant op komen? Zijn er vanuit China al signalen dat dit daadwerkelijk gaat gebeuren?

Minister **Sjoerdsma**:
Ook dat is een goede vraag. Voor de zomer mocht ik in het kielzog van de CEO's van de fine fleur van het Nederlandse bedrijfsleven naar Beijing afreizen en kon ik lang spreken met de Chinese minister van Handel, Wang Wentao. Ook dit kwam natuurlijk ter sprake, omdat er vanuit de Chinese kant, ook los van de MATCH Act, een wens is om meer ASML-machines te ontvangen dan ze op dit moment krijgen vanwege onze exportcontroles. Wij hebben daar heel helder op tafel gelegd dat wij de zorgen uiteraard snappen, maar dat de MATCH Act bij de Verenigde Staten ligt. Ik denk dat … Goed, ik zal mijn glazen bol hier niet op tafel zetten, want dat is altijd risicovol. Maar ik heb wel het idee dat het in Beijing helder is dat het probleem niet hier in Den Haag of in Veldhoven ligt, maar dat het probleem in DC ligt als de MATCH Act wordt aangenomen en dat dat in het verkeer tussen de Verenigde Staten en China zal moeten worden besproken en opgelost.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Tot slot dan. De minister wil niet ingaan op als-danvragen, maar als de MATCH Act wordt aangenomen, zijn wij ten principale natuurlijk ook soeverein om te zeggen: we gaan die niet uitvoeren; wij gaan ons daar niet aan houden. Is dit aan de ene kant iets wat ons door China ook kwalijk wordt genomen en aan de andere kant iets wat wij in overweging kunnen nemen? Wat zijn daar dan de gevolgen van?

Minister **Sjoerdsma**:
Inderdaad zijn als-danvragen altijd heel tricky. Eerder in dit debat heb ik daarover gezegd: mocht die worden aangenomen, dan zullen wij uiteraard heel helder maken aan de administratie dat wij willen dat die niet wordt uitgevoerd. Daarin zit namelijk ook nog een keuze aan de kant van de administratie. De heer Hoogeveen zegt zeer terecht dat wij soeverein zijn en hier over onze eigen keuzes gaan. Dat leggen wij natuurlijk ook heel nadrukkelijk neer in zowel Beijing als DC. Ons exportcontrolebeleid is gebaseerd op ónze nationale veiligheidsinschattingen. Die moeten we zelf kunnen maken. Als je die niet zelf kunt maken, gaat dat namelijk ten koste van iets wat het belangrijkste is van heel Nederland. Als ik kijk naar de gesprekken die wij voeren, zowel oost als west, denk ik dat daar in principe begrip voor is. Hoe dat uitpakt als dit wordt uitgewerkt, dat zullen we even moeten zien. Maar de heer Hoogeveen heeft er gelijk in dat we die boodschap zeer nadrukkelijk onder de aandacht moeten brengen. Wij willen laten zien en maken de boodschap heel helder dat wij noch richting het Westen, noch richting het Oosten verantwoording hoeven af te leggen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Het is duidelijk een onderwerp waarover van links tot rechts grote, grote zorgen leven. Er is eigenlijk ook grote eensgezindheid over het belang van ASML en het belang van wat de MATCH Act dreigt te doen. Mijn vraag aan de minister is de volgende. We kijken nu heel erg naar het hier en nu, maar is dit niet een symptoom van iets veel groters? Wat is de strategie van het kabinet daarop?

Minister **Sjoerdsma**:
Absoluut. Het "symptoom van iets veel groters" heb ik net geprobeerd te duiden. Het kabinet ziet dat de grote machtsblokken in toenemende mate proberen om andere landen of andere blokken hun wil op te leggen. Dat gebeurt uiteraard soms via diplomatieke overtuigingen en gesprekken, maar wij trekken de grens zodra het extraterritoriale wetgeving wordt. Dat is eigenlijk de grote trend die het kabinet en ook ikzelf hierachter zien. Hoe wapent … Nou, "wapent" is misschien een wat te vechtlustig woord. Hoe verdedigt de Europese Unie zich tegen dit soort maatregelen? We hebben een heel groot instrumentarium. We hebben nogal veel tot onze beschikking. Dat hebben we ook gezien in eerdere diplomatieke meningsverschillen. Tegelijkertijd vraag ik me wel stellig af of we een afdoende antwoord hebben op dit soort wetgeving. Ik vind dat we daar toch met serieuze spoed naar moeten kijken. Het kan zijn dat het antwoord gewoon ligt in het bestaande instrumentarium. Het kan zijn dat het antwoord ligt in traditionele diplomatieke bewegingen; dat zou ik zelf van harte hopen. Het kan ook zijn dat we hier creatiever moeten zijn. Ook dat is, denk ik, iets wat we maandag met elkaar in Europees verband moeten bespreken.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
De minister schetst nu vooral hoe het kabinet zich ertoe moet verhouden als er druk wordt uitgeoefend, maar het gaat natuurlijk eigenlijk om hoe je er als Europa voor zorgt dat we een eigenstandige koers kunnen varen. Hoe zorgen we ervoor dat we als Europa eigen lijnen hebben met bijvoorbeeld de landen waar we bepaalde grondstoffen vandaan halen? Hoe zorgen we ervoor dat we als Europa een eigen koers ten aanzien van China hebben en niet aan de leiband van de VS hoeven te lopen? Ik mis dus de eigenstandige koers in de beantwoording van de minister.

Minister **Sjoerdsma**:
Daar kom ik misschien ook nog over te spreken, want dat is het blokje handelspolitiek. Laat ik daar een klein voorschot op nemen. Mevrouw Kröger heeft natuurlijk gelijk dat je ervoor moet zorgen dat je grotendeels strategisch autonoom bent als je als Europese Unie soeverein wilt zijn. Dat brengt met zich mee dat we onze vriendengroep waarmee wij handel drijven, moeten vergroten. De handelsverdragen met India, Indonesië en Australië, om er maar eens een paar te noemen, zullen we met grote spoed moeten verwerken en uitvoeren. Die handelsverdragen zien namelijk niet alleen op de economie; soms zien ze ook op grondstoffen. Daar heeft mevrouw Kröger het over. Ze zien ook op gezamenlijke klimaatdoelstellingen. Met andere woorden, de economische verdragen die wij sluiten met deze landen, hebben een heel grote geopolitieke component. Het is daarin, denk ik, cruciaal dat we die vriendengroep van de Europese Unie uitbreiden, waarmee we ons minder afhankelijk maken van landen die ons hun wil misschien willen opleggen. Dat is één.

Twee. Het kabinet is ook zeer voortvarend aan de slag met het afbouwen van eigen afhankelijkheden. Daarbij wil ik twee dingen zeggen. Daarin kiezen we als kabinet gericht. Ik denk dat het terecht gericht is, want we kunnen niet alle afhankelijkheden afbouwen. We moeten heel helder zijn in waar het wel en waar het niet kan. Omgekeerd — dat is, denk ik, het meest cruciale antwoord hierop — zullen we als Nederland, maar vooral als Europese Unie, ook in kaart moeten hebben wat wij nu in huis hebben waarvoor andere landen vrijwel volledig van ons afhankelijk zijn. Waar hebben wij de duim op de ader van de economie van andere landen? Het zou dus kunnen zijn dat we in de escalatiedominantie, om het maar eens even zo te noemen, op achterstand staan, maar dat we dankzij een troefkaart toch balans in de relaties kunnen brengen. Dan kan het natuurlijk gaan over het bedrijf waar we het nu over hebben, maar er zijn ook andere zaken denkbaar. Het is, denk ik, een hele belangrijke slag als de Europese Unie dat in kaart heeft en ook helder heeft hoe we daarmee omgaan.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik maak mij er wel zorgen over dat de minister schetst dat we in kaart moeten brengen wat onze troefkaart is, terwijl dit hele debat volgens mij over die troefkaart gaat. We weten met elkaar behoorlijk goed wat die troefkaart is en hoe die troefkaart nu van tafel dreigt te worden gespeeld. Dan is dus toch mijn vraag aan de minister: behandelen we deze situatie met de MATCH Act nu niet te veel als een symptoom, in plaats van dat er echt strategisch vooruitgedacht wordt over hoe we die autonomie daarin vergroten

Minister **Sjoerdsma**:
Laat ik daar ook heel helder over zijn. Nederland loopt in de Europese Unie echt voorop wat betreft het afbouwen van afhankelijkheden of het operationaliseren van onze eigen positieve afhankelijkheden. Mijn grootste zorg is niet wat wij als kabinet doen, al hebben we ook daar nog steeds veel werk te verzetten; laten we daar helder over zijn. Mijn grootste zorg is dat ik de terechte urgentie die ik in uw Kamer proef en die het kabinet net zo voelt, niet altijd voel als ik met mijn Europese collega's spreek. Laat ik daar ook helder over zijn. Nederland alleen … Ja, wij zijn een groot land. We moeten onszelf niet te klein maken, maar als Europese Unie zijn we een grootmacht. Die grootmacht is wel zo sterk als de zwakste schakel. Als wij ons uit elkaar laten spelen, het niet over dit soort dingen eens zijn en niet alles helder in kaart hebben, dan zijn we nog steeds kwetsbaar. Daar hebben we, denk ik, het meeste werk te doen. Ja, in eigen huis hebben we het huiswerk voor een groot deel op orde en moeten we misschien met dubbele snelheid aan de slag om het af te maken. In andere landen is er soms nog niet het besef dat er eigenlijk huiswerk ligt.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Laat ik proberen ook een beetje voort te bouwen op de vragen die al gesteld zijn. Ik ben heel blij met wat de minister zei over de extraterritoriale werking van de sancties vanuit allerlei landen, in dit geval met name in de VS. Ik denk namelijk dat het inderdaad heel nodig is om daar besef van te hebben en te kijken wat je daartegenover kan stellen. Mijn vraag aan de minister is dan ook waar hij zelf aan denkt. Hij gaf zojuist natuurlijk al een inkijkje in het antwoord aan mevrouw Kröger, met de opvatting dat dat besef ook bij andere Europese lidstaten zal moeten indalen. Dus mijn vraag aan de minister is: waar denkt hij aan als we het hebben over "proberen die afhankelijkheden af te bouwen"?

Minister **Sjoerdsma**:
Uw Kamer wordt volgens mij volgens afspraak nog vertrouwelijk gebriefd over het afbouwen van afhankelijkheden. Het staat mij niet helemaal bij wanneer dat gebeurt, moet ik in alle eerlijkheid zeggen. Uw Kamer wordt, denk ik, regelmatig bijgepraat over welke afhankelijkheden Nederland als prominent en urgent ziet, en over hoe we daar mee om willen gaan. Ik wil daar publiekelijk misschien ook niet al te veel over zeggen, behalve dat ik denk dat wel ze, als we hier even heen-en-weer pingpongen, zo samen met elkaar gevonden hebben. We weten immers allemaal welke echt cruciaal zijn om niet te laten bestaan. Dat is één, denk ik.

Het tweede is het volgende; we spraken er net ook over in diverse interruptiedebatjes. Omdat onze economieën tegenwoordig zo verweven zijn, omdat de toeleveringsketens van onze industrieën maar ook die van de industrieën van andere landen zo verweven zijn, zullen we daar wel gezamenlijk in moeten optrekken. Ik heb het idee dat het besef en de urgentie daarvan Europees groeiende zijn. Tegelijkertijd, als ik zie hoe operationeel, hoe strategisch daar door onze ambtenaren in Brussel over wordt gesproken — daar links zit toevallig het hoofd van de aanvoerders die dat doen — en ik dat afzet tegen wat we soms in de discussies tegenkomen, dan is er gewoon nog wel werk te verzetten.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank voor het antwoord van de minister. Mijn vervolgvraag is dan als volgt. De minister gaf aan dat die extraterritoriale werking van sancties in Europa misschien wel aan het doordringen is, maar tegelijkertijd nog niet bij elke lidstaat hoog op de agenda staat. Het is fijn dat hij het maandag wil bespreken tijdens de RBZ Handel. Ik ben toch wel heel benieuwd hoe hij dan zelf denkt dat we af gaan komen van de extraterritoriale werking van die sancties. Want dat is natuurlijk eigenlijk iets wat al heel lang bestaat en wat, denk ik, zeer problematisch is voor de Europese economie.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, absoluut. Ik vrees alleen wel het volgende. Mevrouw Maes heeft hier gelijk in; het kabinet deelt haar analyse. Maar met welnemen van de Kamer wil ik niet heel veel verder gaan dan ik nu doe. Dat heeft te maken met het feit dat deze wet nog niet is aangenomen. Het heeft er ook mee te maken dat ik geen slapende honden wakker wil maken. Ik vind dat hier het volgende geldt. Ik wil hier publiekelijk over zeggen dat we de wet niet willen, en als die er onverhoopt toch komt, zullen we er alles aan doen om ervoor te zorgen dat die niet wordt uitgevoerd. Als die echter wel wordt uitgevoerd, zullen we ons echt moeten beraden op hoe we daarop reageren. Wat het Nederlandse kabinet betreft ligt daarbij heel veel op tafel; dat moge hier helder zijn. We kijken naar het bestaande instrumentarium; dat moge ook helder zijn. Maar laat ook klip-en-klaar zijn dat, als dat niet voldoende mocht zijn, het denken daar niet stopt.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Mijn laatste vraag aan de minister zou dan de volgende zijn. We hebben dan in Europa al een paar instrumenten. U noemde eigenlijk dat er misschien wel een veelheid is. De instrumenten die in ieder geval bij mij meteen naar boven komen, zijn het Anti-Coercion Instrument en het blocking statute, beide voor mijn gevoel paardenmiddelen. Ik ga de minister nu niet vragen of die aan de orde zouden zijn, juist omdat het paardenmiddelen zijn. U noemde ook dat er nog andere instrumenten zijn. Ik heb zelf toch moeite om te bedenken welke dat dan zouden kunnen zijn.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik snap het, maar ik denk dat ik ze hier niet publiekelijk helemaal zal aflopen. Mevrouw Maes merkt terecht op dat sommige instrumenten paardenmiddelen zijn; sommige zijn misschien gerichter, specifieker, maar laat ik dat niet hier in de plenaire zaal afpellen.

De heer **Lohman** (CDA):
De heer Dassen en ik hadden tijdens de eerste termijn ook een interessant debatje over AI in de brede zin. Ook in dit debat zie je toch de tegenstrijdigheden. Aan de ene kant wil en kan je niet achterblijven in de AI-race, en aan de andere kant zijn er ook heel veel zorgen over de veiligheid daarvan. Ik zie berichten dat AGI is bereikt en dat modellen in labs worden ontwikkeld die niet te beteugelen zijn. Ik vraag aan de minister: wat is nou eigenlijk de visie van het kabinet op deze ingewikkelde vraagstukken?

Minister **Sjoerdsma**:
Het is, moet ik in alle eerlijkheid zeggen, wel een hele brede vraag: over de visie van het kabinet op kunstmatige intelligentie. Het kabinet heeft recent een hele uitgebreide strategie — ik weet in alle eerlijkheid niet of het een strategie heet, maar het komt in ieder geval neer op een strategie — richting de Kamer gestuurd. De heer Lohman noemt terecht twee dingen. Zonder die brief helemaal te willen overdoen, zeg ik dat het ene punt gaat over de zorgen die er zijn. Er zijn zorgen over de ontwikkelingen wereldwijd: aanvallen op websites en op overheidsinstanties, modellen die niet onder controle lijken te zijn en de gevolgen die dat kan hebben voor het economische leven en de veiligheid van bepaalde voorzieningen. Dat vraagt om grote urgentie. Dat is iets wat mensen die bovenaan de bedrijven staan die deze modellen ontwikkelen, zelf ook vrij regelmatig het publieke debat ingooien; zij lijken er bijna om te smeken dat er iets van regulering komt. Dat is één.

Dan het tweede. Wij zijn als Europese Unie vaak heel effectief als het gaat om reguleren. Maar op dit punt hebben wij zelf niet zo veel te reguleren. Wij hebben niet een hele grote basis op het gebied van kunstmatige intelligentie, terwijl er wel hele grote kansen zijn; dit brengt echt hele serieuze kansen met zich mee. Dat is volgens mij de andere kant van deze component. We willen internationale afspraken hebben over hoe dit onder controle kan blijven, maar op nationaal en Europees niveau willen we nog twee dingen. Je wil maximaal toegang blijven houden tot de meest vooruitstrevende modellen. Dat is één. Twee. Je wil ervoor zorgen dat we in de economie van de toekomst, waarin dit ongetwijfeld een belangrijk ingrediënt of misschien wel de ruggengraat zal zijn, hier gebruik van kunnen maken. Die twee dingen gaan samen. Dat brengt ook nog dingen op het gebied van digitale geletterdheid met zich mee, maar volgens mij valt dit allemaal ver buiten het bestek van dit debat. Ik zie dat de voorzitter zich al afvraagt of ik alsjeblieft kan stoppen met deze uiteenzetting.

De **voorzitter**:
Dat klopt.

De heer **Lohman** (CDA):
Dit zijn brede, maar wel heel belangrijke vragen, voorzitter. Mijn vervolgvraag is welke middelen dan tot onze beschikking staan. Het is inderdaad heel ingewikkeld om hier invloed

op uit te oefenen. Ik maak het iets concreter. Er worden natuurlijk ook allerlei Europese modellen ontwikkeld. Denk aan Mistral. Er is volgens mij ook een Duits model dat specifiek bedoeld is voor overheidsinstellingen. Ziet de minister het nou als een logisch pad om misschien op een gegeven moment te zeggen: "we moeten helemaal af van de Amerikaanse modellen en puur kiezen voor de Europese modellen, in ieder geval voor alle toepassingen binnen de overheid"?

De **voorzitter**:
Ik ga de minister een beetje helpen, want we moeten het ook over het onderwerp van het debat hebben. Ik snap dat dit hele terechte vragen zijn, maar laten we er niet een debat over digitale zaken van maken.

Minister **Sjoerdsma**:
Laat ik er dan heel kort over zijn. Volgens mij is het van groot belang dat Europa de capaciteiten opbouwt die het nu niet heeft. Er worden hier belangrijke bedrijven genoemd, maar tegelijkertijd moeten we ook constateren … We hadden het net over ASML. Ik geloof dat ASML geen enkele, of misschien één, machine verkoopt in heel Europa Dat zijn natuurlijk zorgwekkende cijfers, want dat betekent dat er geen vraag is naar deze machines en dat we geen eigenstandige industrie hebben die producten wil afnemen. Ik denk dat dit een van de belangrijkste opdrachten is. Ik bekijk het ook even vanuit de positie van de minister van Economische Zaken en mijzelf: ASML en andere Europese bedrijven zijn samen met onder andere de ministers-presidenten van Nederland, Frankrijk en Duitsland bezig met een Tech Creators Coalition. Die is precies bezig met de kwestie hoe we in Europa die vraag opbouwen. Ik denk dat dat het meest urgente is wat we kunnen doen. Dat zal overigens niet makkelijk zijn, want het is onontgonnen terrein, maar het is wel cruciaal dat we het doen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik wil mezelf toch een klein beetje verdedigen. ASML is onderdeel van een ecosysteem waar die Europese modellen ook echt onderdeel van zijn. Ik vind dus toch dat ik wel het goede thema te pakken heb.

De **voorzitter**:
U hoeft zich niet te verdedigen; ik ben alleen de orde van het debat aan het bewaken en u aan het faciliteren.

De heer **Lohman** (CDA):
Dan heb ik toch weer een wat brede vraag. Ik maak me hier gewoon zorgen over. Ik zit misschien iets te veel op X en ik zie allerlei uitspraken van techbazen die zeggen: in de komende drie jaar gaat er echt fundamenteel iets veranderen; dan gaan die AI-modellen meer impact hebben dan we ons kunnen voorstellen. Ik heb een hele grote afsluitende vraag: hoe bereidt het kabinet zich voor op dit soort zorgwekkende berichten?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik was het niet van plan, maar ik ga het toch doen. Wij hebben een staatssecretaris van Economische Zaken die echt de absolute topspecialist hierin is. Ik kan hier een aantal dingen over zeggen, maar als de heer Lohman een heel precies en strategisch antwoord wil hebben, dan zou ik hem echt aanraden om dit met haar te bespreken. Het kabinet ziet inderdaad dat dit eraan komt en doet er ook alles aan om hier maximaal op in te spelen. De heer Lohman heeft namelijk gelijk: dit gaat fundamentele veranderingen met zich meebrengen. Als ik gewoon alleen al even kijk naar deze minister: ik kan nu zelf mijn eigen iPhoneapps maken; ik kan helemaal niet programmeren, maar ik kan wel iPhoneapps

maken. Dat zegt heel veel. Digitaal ben ik tot niks in staat, maar de dingen die ik zelf nu graag wil … Dat is op mijn privételefoon overigens, zeg ik er meteen bij.

De **voorzitter**:
Voordat het uit de hand loopt.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, voordat het helemaal gierend uit de hand loopt. Ik zeg het om maar aan te geven wat amateurs zoals ik er al mee kunnen, laat staan wat dan bedrijven die hier echt bedreven in zijn en die met industrial AI aan de slag gaan, hiermee kunnen doen. Het is een ontzettend belangrijk debat en ik wil daar niks aan af doen, maar het is wel beter om dat met mevrouw Aerdts te voeren.

De heer **Bamenga** (D66):
Ik heb eigenlijk een hele korte vraag. De minister heeft duidelijk de verhouding tussen Pax Silica en MATCH Act aangegeven. Ik vroeg me af of de minister ook aan het kijken is naar verbreding van of alternatieven voor de Pax Silica.

Minister **Sjoerdsma**:
Het belangrijkste hierbij is natuurlijk dat de samenstelling van Pax Silicia wereldwijd is. Daar zitten voor Nederland cruciale landen bij. Daar zitten ook landen bij waar cruciale partners van ASML zitten. Het belangrijkste alternatief hiervoor — het is niet zozeer een alternatief als wel gewoon ons eigen bestaansrecht — is natuurlijk de Europese Unie. De heer Dassen en ook de heer Bamenga zelf brachten dit op in de eerste termijn. Als Europese Unie moet je zo veel mogelijk zelf kunnen doen. Het is echt wel belangrijk om hier met elkaar vast te stellen dat zelfs als alle plannen die we hebben in de Europese Unie zouden slagen, het dan nog gaat om een wereldwijd ecosysteem. Als je bekijkt hoe de materialen die nodig zijn voor de verschillende onderdelen van de chipindustrie van hot naar her gaan, dan zie je een wereldkaart gevuld met pijltjes en zie je de landen bijna niet meer. Die industrie kun je niet hernationaliseren of alleen maar terugbrengen tot de Europese Unie. Wij moeten ervoor zorgen dat die industrie niet wordt geraakt door al te bruuske maatregelen van landen die niet zien dat dit een porseleinen vaasje is waar zomaar barsten in kunnen komen.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank voor de reactie. Ik vraag mij af of de minister ook ziet dat samenwerking met bijvoorbeeld Singapore en andere landen in de Indo-Pacific eventueel een alternatief zou kunnen zijn voor de Pax Silica, om ervoor te zorgen dat we onze eigen economische weerbaarheid wat meer kunnen versterken.

Minister **Sjoerdsma**:
De samenwerking met onder andere Japan en Zuid-Korea zoeken we uiteraard nadrukkelijk. De enorme voetafdruk die deze landen hebben in de halfgeleiderindustrie bindt ons ook. Ik vind het zelf ook mooi om te zien dat daar waar je de afgelopen tijd een enorme verbreding van de veiligheidssamenwerking zag, waar inderdaad ook Japan, Zuid-Korea, Australië en Nieuw-Zeeland toe behoren, je dat nu ook op economisch en op kennisgebied ziet gebeuren. Dus ja, ik zie dat. Tegelijkertijd is het belangrijkste ontbrekende puzzelstukje hierin vanuit het kabinet bezien het volgende. Als we met die Pax Silica de zaak op orde houden, moeten we er vooral ook voor zorgen dat we met Beijing ook een verstandhouding hebben en dat er daarbij niet al te hard wordt geleund op alle toeleveringsketens. Want dat is natuurlijk wat de hele tijd op tafel ligt: als land x of y niet zus of zo doet, dan gaan we misschien wel kijken naar bepaalde grondstoffen die absoluut cruciaal zijn voor de productie van dat soort zaken. Daar moeten we vanaf. Ook van die extraterritorialiteit, ook van die druk, moeten we af. In die balans zoekt Nederland natuurlijk nadrukkelijk naar de eigen positie en daarin hebben we ook die eigen positie.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Bamenga** (D66):
De minister legt volgens mij heel duidelijk uit welke balans er nodig is. Is de minister ook bereid om daar regie in te pakken, ook in Europa?

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, dat doen wij, want die regie is voor ons van heel groot belang. Dat doen we uiteraard voor zover dat gaat in de Europese Unie. Soms heb je de landen heel snel op één lijn en soms is het, zoals de Amerikanen zeggen, "herding cats" en is het lastig om iedereen op hetzelfde moment op dezelfde lijn te krijgen. Maar de regie nemen wij. Dat doen we op dit moment overigens op heel veel vlakken, moet ik zeggen, omdat dit kabinet niet alleen in de slagkracht van de Europese Unie gelooft, maar ook gelooft dat het van groot belang is voor de Europese Unie dat Nederland daarin vooroploopt en daarin de agenda voorstelt. Soms is dat iets op de rem staan als het gaat om de omvang van een Europese begroting, maar soms geven we juist weer gas als het gaat over de modernisering van de begroting. Op dit soort terreinen doen we ons best om vooraan in de kopgroep te fietsen. Als je vooraan in de kopgroep fietst, betekent dat soms ook dat je iets meer tegenwind vangt dan andere landen.

De **voorzitter**:
Ik stel voor dat we na de interruptie van de heer Hoogeveen doorgaan naar het blokje handelspolitiek.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik heb één korte vraag aan het eind van dit blokje. Ik heb de minister best wel wat interessante dingen horen zeggen over hoe voorbereid Nederland is, niet alleen ten opzichte van de MATCH Act maar ook andere kwetsbaarheden in onze afhankelijkheden. Ik begrijp dat het kabinet hier niet openlijk gaat zeggen wat de strategie is en welke voorbereidingen wij hebben getroffen om eventueel terug te kunnen slaan of te kunnen manoeuvreren in deze geopolitieke tijden. Maar ik heb in ieder geval wel behoefte aan een besloten of vertrouwelijke briefing. Zou de minister kunnen toezeggen dat we dat organiseren? Ik zou hierover toch graag geïnformeerd willen worden.

Minister **Sjoerdsma**:
Absoluut. Vanuit een eerder deel van mijn loopbaan weet ik hoe belangrijk het is dat Kamer en kabinet over dezelfde informatie beschikken, en dat de Kamer comfort heeft bij wat het kabinet doet. Veel daarvan laat zich wisselen in de openheid van deze plenaire zaal, maar de heer Hoogeveen zegt terecht: niet alles. Maar inderdaad, als er vragen zijn of als er dingen wel gewisseld kunnen worden in een dergelijke besloten briefing ... Voor zover ik het helder heb, is dat ook al aangeboden, maar zo niet, dan bied ik het bij dezen graag opnieuw aan. Het is geen enkel probleem om dat te doen. Wel is het van belang, denk ik, om dat te doen op een commissie-overstijgende manier, in die zin dat ook collega's van andere commissies die hiermee te maken hebben — ik noem de commissie voor Economische Zaken — hierbij kunnen aansluiten, om te voorkomen dat we drie of vier van deze briefings moeten houden. Ik heb de ambtenaren namelijk ook hard nodig in het diplomatieke speelveld.

De **voorzitter**:
Dat klinkt als een toezegging.

Minister **Sjoerdsma**:
Absoluut.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dank. Ik wil daar wel nog even bij zeggen dat de collega's van de SGP, die hier niet bij konden zijn, inderdaad al eerder om die toezegging hadden gevraagd, maar dat was nog bij het vorige kabinet. Het is dus goed om te horen dat de minister dat kan toezeggen. Dank u.

De **voorzitter**:
Mooi. Gaat u verder met het blokje handelspolitiek.

Minister **Sjoerdsma**:
Voorzitter. Dan kom ik inderdaad bij het blokje handelspolitiek. We hebben dat al kort besproken, ook naar aanleiding van de vragen van mevrouw Kröger. We hebben daarover ook gesproken in het commissieoverleg Handel ter voorbereiding van de Handelsraad van aanstaande maandag. Handel komt misschien niet meteen tot zijn recht als je kijkt naar de omvang die het in deze begroting inneemt, maar ik wil deze Kamer wel garanderen dat het zeker tot zijn recht komt in hoe het ministerie hiermee omgaat. Het is echt een nette 50% van de tijd. Wat ik wel wil zeggen aan het begin van dit blokje, voordat ik overga naar de beantwoording, is dat het goed is om ook hier weer van links tot rechts de grote steun te proeven die er momenteel is voor handelsakkoorden. Dat is weleens anders geweest. Denk aan India en Indonesië. Het kwam eergisteren allemaal ter tafel. Ik proefde daarvoor steun. Het kabinet gaat er ook vol mee vooruit. Ook de Europese Commissie maakt daarmee enorme vaart. Dus we gaan alles op alles zetten om onze economische vriendengroep zo snel mogelijk te verbreden.

Mevrouw Maes vroeg wat wij kunnen verwachten van de handelsakkoorden met Australië en Indonesië ten aanzien van de kritieke grondstoffen. Zij vroeg dat ook omdat in het akkoord met India een dergelijke paragraaf niet was opgenomen. In algemene zin kan ik hierover het volgende zeggen. Het kabinet spoort de Commissie aan om in al die handelsverdragen ook afspraken over kritieke grondstoffen op te nemen. In het handelsakkoord met Indonesië zijn dus ook afspraken opgenomen die bijdragen aan weerbare en voorspelbare toeleveringsketens, juist voor die kritieke grondstoffen. Ook in het handelsakkoord met Australië zijn afspraken opgenomen over kritieke grondstoffen. Wij zullen ook in alle andere verdragen die nog op de agenda komen en die we misschien nog niet eens kunnen bevroeden, dit punt uiteraard maken.

De heer Hoogeveen vroeg naar de Wivo, de Wet internationaal verantwoord ondernemen. Hij noemde dat, als ik hem mag citeren, "mijn big beautiful bill". Ik zeg meteen tegen de heer Hoogeveen: het is ook de big beautiful bill van de heer Hoogeveen. Het is namelijk een wet die zuiver en lastenluw wordt omgezet vanuit Europa in nationale wetgeving, waarmee de uitvoeringslast voor onze bedrijven beperkt blijft en waarmee we zorgen — ik weet dat ook de heer Hoogeveen dat van belang vindt — voor een gelijk speelveld op Europees niveau. Dus die algemene wens van de heer Hoogeveen wordt hier, denk ik, heel specifiek vertaald. Ik begrijp dat de naam van de wet misschien niet helemaal tot enthousiasme bij hem leidt, maar ik zeg hem wel: tussen de CSDDD, de richtlijn vanuit de Europese Unie, en de Wet internationaal verantwoord ondernemen zit geen licht.

Voorzitter, ik zie een interruptie aankomen. Nee?

De **voorzitter**:
De voorzitter had voorgesteld om vragen aan het einde van het blokje te stellen. Die vragen zijn dan bondig en de antwoorden zijn dat ook. Gaat u verder.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik proef hier een lichte aansporing vanuit de voorzitter in!

De heer Hoogeveen vroeg ook naar de twee sporen met betrekking tot China:

wederkerigheid en markttoegang, maar ook Taiwan. Laat ik als eerste China doen. Laat ik aan de ene kant de markttoegang en aan de andere kant de betere bescherming van onze eigen industrieën even uit elkaar trekken. Als het gaat over de markttoegang, achten wij het van groot belang dat de Chinese markt opener wordt voor Europese en Nederlandse bedrijven dan die nu is. Daar is Commissaris Sefcovic over in gesprek met zijn Chinese tegenvoeter, Wang Wentao. Vanuit het Nederlandse perspectief vinden wij het van groot belang dat dat ziet op onder andere medische technologie, maar ook op bepaalde landbouwproducten. Daarbij zien we echt dat onze bedrijven tegen oneerlijke gesloten en onterecht gesloten deuren aanlopen. Dat is één.

Twee. Hierbij geldt wel de notie dat zelfs als de openheid van de Chinese markt voor Europese bedrijven radicaal vergroot gaat worden, de balans in de relatie niet voor de volle honderd procent gaat herstellen; dat zal niet voldoende zijn. Dat betekent inderdaad — we hebben daar ook eerder het een en ander over gewisseld; de heer Hoogeveen heeft daar ook moties over aangenomen gekregen — dat we ook met China in gesprek zijn over de vraag of er vrijwillige methodes zijn om ervoor te zorgen dat de export vanuit die zijde beperkter wordt dan die nu is. We willen voorkomen wat we nu in Europa zien gebeuren, namelijk het verlies van tienduizenden banen, als gevolg van vaak toch — ik zeg het hier nog maar een keer — oneerlijke concurrentie.

Tot slot Taiwan. Daar was ook een vraag van de heer Hoogeveen over. Economisch samenwerken met Taiwan is om meerdere redenen, ook vanuit het perspectief van de halfgeleiderindustrie, van groot belang. We organiseren als Nederland handelsmissies naar Taiwan. De Europese Unie voert jaarlijks een zogenaamde Trade and Investment Dialogue, waarbij ook wordt gesproken over onze belangen en uiteraard ook over de samenwerking op het gebied van halfgeleiders.

De heer Hoogeveen vroeg ook wat er nu gebeurd is met de investeringsovereenkomst met Taiwan. Daar is in dit huis een motie over aangenomen die in ieder geval Nederland oproept de handels- en investeringsrelatie met Taiwan te verdiepen, onder meer door te praten over een investeringsovereenkomst. De Commissie heeft — dat weet de heer Hoogeveen beter dan wie dan ook — als enige de bevoegdheid om dat te doen, maar de oproep van het kabinet heeft, zal ik maar constateren, niet geleid tot de start van onderhandelingen. Dat heeft, denk ik, te maken met de analyse van de Commissie, waarin zij zegt: de Europese Unie en Taiwan hebben eigenlijk alle twee al een relatief open investeringsklimaat en hebben eigenlijk al sterke rechtsbescherming. Vanuit hen bezien bestaat er dus geen sterke economische rationale om te komen tot zo'n investeringsakkoord. Dat neemt niet weg dat er wel hele nauwe samenwerking is tussen de EU en Taiwan op het gebied van investeringen.

Voorzitter, dat was het blok handelspolitiek.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dank voor de beantwoording. Ik heb toch wel vraagtekens bij de Wivo. Ik gaf in mijn betoog namelijk aan dat de memorie van toelichting 262 kantjes telt. Er staan wel degelijk allerlei zaken in die op dit moment niet meer in de CSDDD staan. Ik gaf ook de klimaatverplichtingen als voorbeeld, waar toch wel aan wordt gerefereerd. Ik hoef ook niet uit te leggen dat als zoiets in de memorie van toelichting staat, dat uiteindelijk door de rechterlijke macht kan worden gezien als een interpretatie van de wetgever van hoe dat moet worden gehandhaafd.

De **voorzitter**:
En wat is uw vraag?

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Kan de minister daarop ingaan?

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, dat kan ik zeker. We gaan nog bij de parlementaire behandeling van deze wet komen, dus u gaat ook nog de gelegenheid krijgen om hier heel uitgebreid met elkaar over van gedachten te wisselen. Daar kijk ik ook naar uit. Ik heb mezelf ook door die memorie heen geploegd. Het zijn inderdaad veel pagina's; daar zal ik de heer Hoogeveen meteen gelijk in geven. Maar "zuiver en lastenluw". Er staat ook ergens in die memorie een heldere zin dat niks in die memorie een toevoeging is aan wat er daadwerkelijk in de wettelijke artikelen staat. Tijdens de EU-onderhandelingen is het opstellen van een klimaattransitieplan komen te vervallen; ik denk dat de heer Hoogeveen daarop doelt. Tegelijkertijd — dat is niet iets Nederlands; dit is echt Europees en dat gaan andere landen ook doen — blijft gepaste zorgvuldigheid op het toepassen van nadelige gevolgen voor mensenrechten en milieu, die ook betrekking hebben op schadelijke emissies en daarmee op het klimaat, onderdeel van deze wet. Het zou niet goed zijn, denk ik, als wij bedrijven niet meenemen in de memorie. Dan kunnen ze er onverhoeds achter komen dat ze wel degelijk verplichtingen hebben. Daarom staat dit erin. Tegelijkertijd is een level playing field hier het tweede doel van de wet. Dat is voor het kabinet van ongelofelijk belang. Dat is ook waarom wij er heel veel werk van maken dat we ervoor zorgen dat de Europese landen deze wetgeving op dezelfde manier uitleggen en uitvoeren. Op dat vlak zijn de richtsnoeren vanuit de Europese Unie van groot belang. Wij dringen er bij de Europese Commissie heel erg op aan om de richtsnoeren zo snel mogelijk te publiceren. Dat doen we om de zorgen van de heer Hoogeveen, maar misschien ook van sommige bedrijven te ondervangen. Ik denk dat het onterechte zorgen zijn, maar de heer Hoogeveen gaat er zelf over. We moeten echter wel reëel zijn. Dit soort verplichtingen blijven bestaan, ook onder de CSDDD en dus ook in de zuivere en lastenluwe uitwerking van die verordening in Nederlandse wetgeving.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dan begrijp ik nog steeds niet waarom wij het allemaal zo uitgebreid op papier zetten, terwijl juist vanuit de Europese Unie wordt ingezet op deregulering en versimpeling. Ik begrijp niet waarom we dit allemaal in een big beautiful bill fietsen. Je kan de Wivo in principe gewoon opzijschuiven en een nieuwe implementatiewet van de CSDDD maken, waarbij je gewoon een-op-een letterlijk overneemt wat er in de Europese guideline staat. Ik begrijp dus niet zo goed waarom we hier zo nationaal op inzetten.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik herken niet wat de heer Hoogeveen hier zegt, geloof ik. Hij lijkt namelijk te suggereren dat Nederland hier een eigen afslag kiest. Dat doen we echt nadrukkelijk niet. Even voor de duidelijkheid, in het coalitieakkoord, waar het kabinet en deze minister volledig voor staan, staat: zuiver en lastenluw. Dat betekent dat onze doorvertaling naar nationale wetgeving een-op-een is met wat er Europees staat. Daarbij wil ik ook het volgende zeggen. Verschillende partijen denken er verschillend over, denk ik, maar ik kan me voorstellen dat het vanuit het perspectief van de heer Hoogeveen juist aan te moedigen is dat de Omnibus I-wijzigingen echt hebben gezorgd voor een significante daling in de regeldruk die voortkomt uit de CSDDD en dus ook uit deze wet. Als je kijkt op welke bedrijven deze wet nog van toepassing is en als je de omvang van de omzet en het aantal werknemers ziet, dan zie je dat het echt de allergrootste bedrijven zijn. Die bedrijven kunnen deze wet- en regelgeving aan. Maar inderdaad, ook op klimaat blijft die wet- en regelgeving staan. In de memorie van toelichting gaat het volgens mij echter om nog niet 1 van de 250 pagina's. Ik zie het punt dat de heer Hoogeveen hier probeert te maken dus gewoon niet, als ik heel eerlijk moet zijn. Ik hoop dat we hierover in de parlementaire behandeling dichter bij elkaar komen te staan. Ik weet namelijk vrij zeker dat deze wet is wat ook JA21 beoogt.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Laat ik er dan een voorbeeld uit halen. Op pagina 49 van de memorie wordt verwezen naar het arrest van het gerechtshof Den Haag over de zorgplicht van Shell en de reductieverplichting die wordt opgelegd. Dan vraag ik me überhaupt al af waarom daarnaar wordt verwezen, terwijl de Hoge Raad zich daarover nog moet uitspreken. Dat wekt dan toch de indruk dat Nederlandse bedrijven zich daaraan moeten gaan verplichten. Het wordt in een mvt gezet, terwijl het in principale voor de CSDDD niet aan de orde is. Ik vraag me echt heel erg af waarom dit erin wordt gezet, terwijl je jezelf onnodig allerlei zaken op de hals kan halen.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik zou graag zeggen dat ik de memorie van toelichting zo goed heb gelezen ...

De **voorzitter**:
Daar gaan we van uit!

Minister **Sjoerdsma**:
... dat ik pagina 46 nu fotografisch voor de bril kan hebben, maar dat gaan we echt bewaren tot de parlementaire behandeling, denk ik. De kern hier is volgens mij als volgt. Ik denk dat dit de zorgen van de heer Hoogeveen zou moeten ondervangen. Het gaat om drie dingen. Eén. De zuivere en lastenluwe overzetting. Twee. Het kabinet heeft als inzet op de richtsnoeren dat we ervoor willen zorgen dat alle landen deze verordening op dezelfde manier toepassen. Dat is volgens mij cruciaal. Drie. Wat de heer Hoogeveen zegt over de omvang snap ik goed. We moeten ervoor zorgen dat het Nederlandse bedrijfsleven ondersteund wordt. Dat gaan we ook doen. Via het MVO-steunpunt, via sectorale samenwerking en via ons postennetwerk zullen we bedrijven helpen bij het inzichtelijk maken van hun ketens. We zullen ze hierbij bijstaan. Als ik kijk naar de richting die deze wet heeft genomen na Brussel, kan ik me eigenlijk niet voorstellen dat JA21 daar heel sceptisch over is. Er zijn ook partijen die daar minder positief over zijn. Maar goed, we gaan daar nog over wisselen. Ik hoop dat ik de heer Hoogeveen daar in de parlementaire procedure van kan overtuigen.

De **voorzitter**:
De heer Lohman heeft een interruptie.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik wilde mevrouw Kröger de beurt geven, omdat zij doorging op dit punt.

De **voorzitter**:
Wat een collegialiteit!

De heer **Lohman** (CDA):
Als u het goedvindt, voorzitter.

De **voorzitter**:
Ik vind het uitstekend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dát is de commissie Buitenlandse Handel! Dit debat begon natuurlijk met een behoorlijke eensgezindheid over twee onderwerpen, namelijk Sudan en de MATCH Act. Maar op dit punt is er natuurlijk wel degelijk een hele duidelijke keus voor het kabinet, namelijk: ga je het eigenlijk allemaal nog verder afzwakken of zorg je dat we gewoon echt staan voor het beschermen van mens en milieu? De minister schetst hier eigenlijk dat die wet goed is uitgekleed, om JA21 te apaiseren, maar ik herinner hem toch even aan het feit dat wij gewoon een wet hebben op een verbod op kinderarbeid die aangenomen is in de Tweede

Kamer en de Eerste Kamer, en dat er in principe de opdracht ligt om te zorgen dat deze wet, de Wivo, daar ook aan voldoet. Ik vraag de minister dus of hij erkent dat hier toch wel een kleur te kiezen is.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja en nee, zou ik op dit punt willen zeggen. We dreigen echter wel in een soort wetsbehandeling te komen van een wet die de Kamer nog niet heeft bereikt. Ik zou daar dus ook een klein beetje voorzichtig in willen zijn. Maar er zijn echt wel serieuze verschillen tussen de Wzk en de Wivo als het gaat om reikwijdte. De Wivo ziet op meer dan alleen kinderrechten; die ziet ook op allerlei rechten in algemene zin, op de manier waarop er wordt gemonitord, op de manier waarop de uitvoering van de wetten wordt bekeken. Als je die wetten naast elkaar legt, zijn er dus plussen en minnen. Maar het is inderdaad wel zo dat een eerder kabinet heeft besloten om deze wetten nog niet in werking te laten treden. Dat weet mevrouw Kröger waarschijnlijk beter dan ik, gelet op hoelang zij in het parlement zit. Dat betekent dat het kabinet ook bij de invoering van deze wet goed zal kijken naar hoe dat zich tot elkaar verhoudt. Daar zal de Kamer uiteraard over worden geïnformeerd. Ik zeg daar wel bij: als ik gewoon zelf kijk naar de Wivo en de positieve impact die de Wivo zal hebben op mens en milieu in bredere zin, is die meeromvattend dan de Wzk.

Tot slot. Mevrouw Kröger weet ook wat het standpunt is geweest van het Nederlandse kabinet in de discussies in Brussel. Zij weet ook dat het voor voorgaande Nederlandse kabinetten beter was geweest om ambitieuzer te zijn richting mens en milieu. Tegelijkertijd is het op het moment dat er overeenstemming is in Brussel, volgens het kabinet onverstandig om er dan weer nationaal van af te wijken. Als je dat doet, plaats je het Nederlandse bedrijfsleven namelijk onterecht op afstand. We zetten hier dus een stap vooruit op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Het is vanuit het kabinet bezien ook een goede stap. Maar we moeten er wel voor zorgen dat we die stap in gezamenlijkheid zetten, want anders bereiken we niet wat we willen; dan gaat ons bedrijfsleven, dat het beter doet dan het bedrijfsleven in andere landen, eraan onderdoor. Dat zou ik niet willen zien.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
De reden waarom eerdere kabinetten hebben gezegd de aangenomen Wet op de kinderarbeid nog niet in te voeren, was natuurlijk dat er gewacht werd op wetgeving uit Brussel. Die wetgeving uit Brussel is er nu. Als je dan ziet dat die eigenlijk veel lagere eisen stelt dan de eisen die wij als huis hebben aangenomen, dan ligt daar wel een groot vraagstuk. De minister moet hier duidelijk kiezen: gaan we voor een soort dereguleringsagenda van JA21 of gaan we voor het daadwerkelijk beschermen van mens en milieu met PRO en de linkerkant van de Kamer? Dit is een onderwerp waar de keuze waar we het in onze commissie vaak over gehad hebben, weer keihard voorligt. Ziet de minister dat?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat zie ik eigenlijk niet zo. Er wordt in de Tweede Kamer vaak geprobeerd om de keuze echt heel zwart-wit te maken. Maar die keuze is hier niet zo zwart-wit. Dat heeft alles te maken met het feit dat Nederland onderdeel is van de Europese Unie en dat in de Europese Unie dit soort gesprekken met elkaar worden gevoerd om te voorkomen dat we elkaar beconcurreren en dat we daarmee een race to the bottom krijgen. Dat wil mevrouw Kröger ook niet. Dat is een race waarin bedrijven eigenlijk aan steeds minder maatstaven gaan voldoen. Hier wordt een hele stevige bodem gelegd op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dat vindt het kabinet verstandig. Die bodem is goed draagbaar voor bedrijven; dat is ook weer belangrijk. Dat is waar de heer Hoogeveen misschien meer belang aan hecht. Die bodem is goed uitvoerbaar voor bedrijven, maar is tegelijkertijd een stap vooruit op het gebied van mens en milieu. Dat dat niet helemaal is wat mevrouw Kröger graag had gewild, zie ik ook. Dat is zo. Maar het is een stap vooruit én het zorgt ervoor dat ons bedrijfsleven tegelijkertijd niet onderuit wordt gehaald door concurrenten uit buurlanden. Dus

ja, ook hier zie ik toch weer dat links én rechts een stap vooruitzetten. Misschien is het niet de stap die ze allebei hadden willen zetten — misschien had de heer Hoogeveen überhaupt geen CSDDD willen hebben en had mevrouw Kroger de CSDDD het liefst zeer maximalistisch gezien — maar daartussen zit wel de gulden middenweg die wij als kabinet nu gaan bewandelen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dit gaat niet over de wens van PRO om kinderarbeid uit onze ketens te weren; dit gaat over een in dit huis aangenomen wet. Dit kabinet zegt dat het de Europese wetgeving helemaal zo neutraal mogelijk gaat doorvertalen. Dat is een keuze. Er ligt in de CSDDD alle ruimte om extra stappen te zetten. Die keuze dient gemaakt te worden. JA21 zegt eigenlijk: sloop er maar nog meer uit, want het bevalt ons niet dat er in een voetnoot verwezen wordt naar een arrest over klimaatverandering.

De **voorzitter**:
En uw vraag, mevrouw Kröger?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Wij zeggen: zorg dat kinderarbeid daadwerkelijk wordt aangepakt. Dat is de keus waar deze minister voor staat.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja. In alle duidelijkheid: ook in de wetsbehandeling zullen we uiteraard op dit vraagstuk ingaan. Mevrouw Kröger vraagt natuurlijk terecht om duidelijkheid over hoe dat zich tot elkaar gaat verhouden en welke keuzes het kabinet daarbij gaat maken. Die duidelijkheid gaat ze ook krijgen, maar laat ik helder zijn over kinderarbeid, dwangarbeid en andere zaken: daar vinden PRO en mevrouw Kröger het kabinet natuurlijk aan hun zijde. Tegelijkertijd zijn er over CSDDD en de Wet maatschappelijk verantwoord ondernemen heel duidelijke afspraken gemaakt die in het coalitieakkoord zijn vervat: zuiver en lastenluw. Daar staat deze minister voor.

De heer **Lohman** (CDA):
Mijn vraag ging over strategische onafhankelijkheid in relatie tot handelsakkoorden. Het beeld dat ook uit de eerste termijn naar voren komt, is dat veel landen handelsakkoorden met ons willen sluiten en graag met ons willen handelen, maar zij klagen over langzame procedures. Mijn vraag is, specifiek bijvoorbeeld over het EU-Chili-akkoord, waarom het ratificeren van dat soort akkoorden nou zo lang duurt.

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een goede vraag. Ik denk dat dit een frustratie is die het kabinet deelt. Soms zit dat in het feit dat de teksten nog niet voorhanden zijn in de betreffende taal. We proberen als Nederland nu samen met andere landen onze uiterste best te doen om ervoor te zorgen dat we alleen op basis van de Engelse taal al stappen kunnen zetten. U weet ook dat sommige landen net iets meer hechten aan het feit dat ze de wet, ook in de conceptfases, in de eigen taal tot zich kunnen komen, maar wij drukken daar hard op, omdat wij denken dat dat maanden kan schelen. Dat is één. Twee. Laat ik CETA even als voorbeeld nemen. Er zijn nog steeds Europese lidstaten waarin CETA niet is geratificeerd. Natuurlijk hebben we ook in het Nederlandse parlement gezien hoe spannend dat was. Ik zeg uit mijn hoofd dat het 50% plus één zetel was. Vervolgens was Nederland in Europees verband ook weer de 50% plus één. Dat is waarom we dat CETA-akkoord nu hebben. Dat is ongelofelijk belangrijk. Maar je ziet dus dat die vertraging er komt als het geen EU-only-verdragen zijn maar gemengde verdragen. Ratificatieprocessen kosten in verschillende landen een verschillende

hoeveelheid tijd. Dat heeft te maken met parlementaire procedures die je netjes moet doorlopen. Daarvoor overigens alle respect, natuurlijk, want dat is ieders soevereine recht. Maar je ziet ook dat het soms te maken heeft met specifieke gevoeligheden. Dat is het lastige van dit soort handelsverdragen. India is een heel goed voorbeeld, denk ik. Daar zijn alle gevoeligheden er zowat uit gesloopt en is tegelijkertijd een groot deel van de ambitie behouden. Maar er zijn ook handelsverdragen waarin de pijn onevenredig neerslaat, ofwel in de Europese Unie als je naar verschillende lidstaten kijkt, ofwel in verschillende sectoren. Dat brengt dan moeilijkheden en vertraging met zich mee. Dat is ook een reden dat wij de Europese Commissie aanmoedigen om zo snel als mogelijk te gaan. Je ziet dat het bij sommige verdragen nu ook sneller gaat, maar dat zijn met name de EU-only-verdragen. Die bespreken we hier netjes in het parlement, vervolgens kunnen we instemmen en worden er stappen gezet. Dat brengt natuurlijk enorm veel tempo met zich mee.

De heer **Lohman** (CDA):
De minister geeft een heel mooie analyse van het politieke proces. Maar dit staat natuurlijk wel heel erg haaks op de versnelling die we willen op strategische onafhankelijkheid. Kan de minister iets concreter maken welke belemmeringen we weg zouden kunnen nemen? Dit is niet alleen een aangelegenheid van deze minister. Juist op Europees niveau moet dit gebeuren. Als we daar zo lang de tijd voor nemen, gaan we echt kansen missen als het gaat over strategische onafhankelijkheid.

Minister **Sjoerdsma**:
Absoluut. Laat ik als voorbeeld het verdrag met India nemen. Dat heeft twintig jaar geduurd. Het had nog twintig jaar kunnen duren, totdat de Europese Commissie onder de vriendelijke aanvoering van landen als Nederland besloot om het tempo wat omhoog te gooien en even wat hardere — nee, "harder" is niet het goede woord — wat duidelijkere keuzes te maken. Ik denk dat ook hier geldt dat je diplomatiek en politiek uitspreken over het belang en het tempo hiervan cruciaal is. Ik had voor de zomer een heel uitgebreide lunch met de handelsministers en de Eurocommissarissen hierover, waarbij deze twee elementen ook nadrukkelijk door andere collega's werden neergelegd. Dat ging om het element taal, dus als procedureel element, maar ook om het element tempo. Daar moet ik wel één ding bij zeggen. Tempo is van groot belang. Tegelijkertijd staat natuurlijk wel voorop dat we er ook voor moeten zorgen dat die handelsverdragen op draagvlak moeten kunnen rekenen. Als we een handelsverdrag sluiten in deze tijd en draagvlak daarvoor ontbreekt, dan heeft dat ook weer verdergaande consequenties voor allerlei andere acties. Die balans moeten we wel blijven bewaren. Maar alles wat het kabinet hieraan kan versnellen, bilateraal of Europees, doen wij.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Lohman** (CDA):
Ziet de minister ook het risico dat projecten investeringsbesluiten uitstellen? Zou de minister dat concreet kunnen maken en wat zou daaraan gedaan kunnen worden?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik denk eerlijk gezegd ... Ik durf niet in de hoofden te kijken van de mensen die nu de boardrooms in Nederland en Europa bemensen. Ik weet niet of dit soort projecten er zijn. Dat durf ik niet te zeggen. In algemene zin denk ik wel dat het Nederlandse bedrijfsleven niet alleen de inzet van het kabinet ziet, maar ook de inzet van de Europese Commissie. Maar de wens om het zo snel mogelijk te doen, die ik ook bij de heer Lohman proef, leidt eigenlijk tot het tegenovergestelde, namelijk dat mensen aan het kijken zijn naar eventuele handels- dan wel investeringsmogelijkheden, juist omdat er zo'n verdrag aan komt. Juist in de sector waar zo'n bedrijf zich bevindt, zijn er dan misschien kansen of is er rechtszekerheid die er voorheen niet was. Als het te lang duurt, zie je bedrijven afhaken. Dat ben ik met de heer

Lohman eens. Maar ik denk dat er nu een momentum is gecreëerd waarin bedrijven juist aan zijn gezet voor de kansen die dit biedt.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Nog even op het punt van CSDDD. Klopt het dat het kabinet heeft aangegeven dat er geen gouden koppen komen? Maar dat wordt wel verschillend geïnterpreteerd. Bij asiel betekent dat: alle knoppen omhoog. Maar als ik het goed begrijp, interpreteert de minister het hier juist op een manier dat we de schuiven zo houden als ze zijn. Maar andere landen hebben in de afgelopen jaren maatregelen genomen die Nederland niet genomen heeft. Neem bijvoorbeeld de kinderarbeidwet, waar mevrouw Kröger ook even naar verwees. Bij CSDDD is de drempel nu verhoogd en is de handhaving op kinderarbeid er eigenlijk buiten komen te vallen. Mijn vraag is of de minister expliciet wil bekijken of een vorm van de wet die al door de Tweede en de Eerste Kamer is geweest en wacht op bekrachtiging door deze minister, alsnog verwerkt kan worden, om ook recht te doen aan datgene waar bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk volgens mij al jaren geleden bescherming aan hebben geboden.

De **voorzitter**:
Meneer Ceder, ik wil graag recht doen aan alle collega's. Uw interrupties moeten echt korter en bondiger. De minister.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik zal proberen mijn antwoord kort en bondig te houden. Hierbij geldt dat we een stap vooruitzetten op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen en dat we tegelijkertijd het gelijke speelveld behouden. Wat de verhouding van de Wzk tot de Wivo betreft: laten we dat echt doen in het parlementaire proces van de wetten die nog komen. Zeker wetgeving die vanuit de Kamer komt wil ik gewoon graag recht doen. Ik zou het zonde vinden om dat hier nu tussendoor te doen, zonder dat ik de hele wet hier naast mij heb liggen en eventjes weer kan opnemen. Ik ken het belang dat de heer Ceder en anderen hieraan hechten, maar ik wil er echt voldoende recht aan doen, op het juiste moment.

De **voorzitter**:
Het juiste moment.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ja, dank, dat debat gaan we voeren. Mijn punt is: als we het hebben over een gelijk speelveld, zijn er twee zaken. Een andere minister, bijvoorbeeld die van Asiel en Migratie, interpreteert de koppen anders dan deze minister. Het tweede probleem is dat de minister zich ten aanzien van kinderarbeid niet verhoudt tot een wet die nu al door de Tweede en de Eerste Kamer is gegaan. Dus mijn concrete vraag is: kunt u vóór de behandeling van die wet, die over iets anders gaat, aangeven hoe het kabinet zich verhoudt tot de lacune die ik zie ten opzichte van Frankrijk en Duitsland, specifiek op de aanpak van kinderarbeid? Dat mag in een Kamerbrief.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik wil toch even reageren op het eerste punt dat de heer Ceder maakte. Dat zijn appels en peren, denk ik. Minister Van den Brink is bezig met een van de zaken die het meest leven onder de Nederlandse bevolking, namelijk: hoe migratie in brede zin beheersbaar te houden. De Tweede Kamer en de Eerste Kamer hebben Europese wetgeving overgenomen om daarin stappen te kunnen zetten. Maar hierbij gaat het om een stap vooruit op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen die er tegelijkertijd voor zorgt dat het gelijke speelveld tussen bedrijven bewaard blijft.

Dan het tweede punt van de heer Ceder, over de Wzk en de Wivo. Laten we dat gelijktijdig laten oplopen. Op het moment dat die wet naar uw Kamer gaat, zal het kabinet ook helder meenemen hoe we de verhoudingen zien, wat we daarmee doen en welke consequenties

dat heeft. Want ik snap de vraag goed. Ik vind ook dat we daar recht aan moeten doen, maar dat doen we dan wel op die manier.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dat vind ik fijn. Dat zou ik wel graag als toezegging willen noteren, omdat ik, als we voorafgaand hierover een plenair debat voeren, het standpunt van het kabinet specifiek op dit punt wil begrijpen. Dan kunnen we dat debat met het juiste perspectief ingaan. Dat zeg ik ook omdat wij, mevrouw Kröger en ik, als rapporteurs naar Brussel zijn geweest. Een van de signalen was dat we, als we dit zo doorvoeren, eigenlijk geen gelijk speelveld hebben, omdat andere landen verdergaan dan wat Nederland nu doet via deze specifieke wetgeving. Als ik dat als een toezegging kan beschouwen, ben ik een tevreden mens.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik wil niets liever dan een tevreden mens voor mij zien, dus deze toezegging is gedaan.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik heb toch nog een vraag over de Europese handelspolitiek. We zien inderdaad dat er meer handelsverdragen worden gesloten. Als je met die landen spreekt, hoor je dat dat vaak tot grote tevredenheid is. Maar er zijn toch ook wel irritaties over dat er vanuit Europese regelgeving dan weer non-tarifaire belemmeringen komen. Ik gaf het voorbeeld van Nieuw-Zeeland en de Ontbossingsverordening. We zien het bij de CSDDD. Hoe kijkt het kabinet ernaar dat we aan de ene kant handelsverdragen sluiten als Europese Unie maar aan de andere kant ook weer met aanvullende wet- en regelgeving komen die die handel juist belemmert?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een hele goede vraag van de heer Hoogeveen. We zien het dilemma dat hij schetst niet alleen bij deze wetgeving, maar we zien het natuurlijk ook wanneer wij beschermende maatregelen nemen. Als ik één voorbeeld mag noemen: de beschermende maatregelen die de Europese Unie heeft genomen omtrent staal. De rationale erachter is overduidelijk, is heel goed te volgen, maar helaas was de uitwerking niet zo goed te volgen voor onze vrijhandelspartners. Het had grote consequenties voor landen als — ik noem er maar eens een paar — Noorwegen, Zwitserland en Canada. Daarnaast moesten er dan weer reparatiegesprekken met de Commissie en deze landen plaatsvinden. Er moesten weer quota worden toegewezen. Die waren — het is gek — soms tot tevredenheid en soms niet. Dat wil je niet zien. Ik denk dus dat een aantal dingen van groot belang zijn. Het eerste is dat die handelsverdragen er zo snel mogelijk komen en zo ambitieus mogelijk zijn. Het tweede is dat we inderdaad ook kijken naar die non-tarifaire belemmeringen. Denk ook aan het deel ontwikkelingssamenwerking; we zijn er nog niet helemaal op gekomen, maar we komen er straks nog op. We zien natuurlijk dat heel veel van deze wetgeving een groot probleem is voor landen die het misschien minder goed hebben dan wij. Je zult namelijk maar een mkb'er zijn in een land als Kenia en vandaaruit niet alleen je eigen onderneming moeten runnen maar ook moeten begrijpen wat die wetgeving precies behelst voor jouw productieproces, voor de manier waarop je moet exporteren en voor de manier waarop je aan die standaarden kunt voldoen. Ik vind het ook wel in het belang van Nederland dat we hier ondersteunend in zijn en dat ontwikkelingssamenwerking en ontwikkelingsprojecten een ondersteunende werking hebben, namelijk om ervoor te zorgen dat dit soort bedrijven en dit soort sectoren wel degelijk kunnen voldoen aan de eisen die wij opleggen; daar heb ik eerder met de heer Hoogeveen over gewisseld, want ik vind dat een zeer terecht punt. Het rationale achter die eisen is namelijk vaak goed te begrijpen, maar de uitwerking daarvan is voor dit soort landen vaak heel ingewikkeld. Daar moeten we echt wel voorzichtig mee zijn. We moeten er wel

voor zorgen dat de rest van de wereld niet alleen goed meekrijgt waarom we dit doen maar ook hoe eraan mee kan worden gedaan.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dat is een helder antwoord. Mijn vervolgvraag is dan eigenlijk hoe de minister, en dus het kabinet, daar in Brussel een vervolg aan gaat geven, en hoe we dat op de agenda zetten. Denk bijvoorbeeld aan die EU-ontbossingsverordening. Ik vind het toch wel gênant dat wij een land dat nog meer te maken heeft met zijn eigen oerbossen en de bescherming daarvan dan wij, die namelijk geen oerbossen meer hebben, opzadelen met allerlei administratieve rompslomp. Mijn vraag aan de minister is hoe wij dit in Brussel dan scherp op de agenda zetten.

Minister **Sjoerdsma**:
Nou, voor de duidelijkheid kan ik het volgende zeggen. Ik ga toch terug naar die staalkwestie. Ik denk dat wij zowat als eerste land bij de Commissie aan de bel hebben getrokken: we volgen jullie, maar let nou eventjes op. Ik sluit niet uit dat wij daarbij niet overtuigend genoeg zijn geweest, want het werd toch op die manier doorgevoerd. Maar wij doen dat in algemene zin natuurlijk breder. We doen het ook bilateraal. Ik kijk natuurlijk ook naar de heer Hoogeveen. Hij heeft wat gezegd over het nut en de noodzaak van ontwikkelingssamenwerking. Ik hoop echt dat JA21 van deze projecten zegt: misschien zijn we in algemene zin niet zo'n grote fan van ontwikkelingssamenwerking, maar dit soort project kunnen we wel steunen. Dat is wel van belang, want in de positionering van ons bedrijfsleven of van ons land kunnen we hiermee net iets verder vooraan staan dan sommige andere landen staan. Ook dat blijven we dus doen.

De **voorzitter**:
Tot slot de heer De Roon. Ik stel voor dat we daarna naar het volgende blokje gaan. Gaat uw gang, meneer De Roon.

De heer **De Roon** (PVV):
Ik zou nog even terug willen gaan naar Taiwan. De minister heeft gezegd dat hij de economische samenwerking met Taiwan van groot belang acht — het is goed om dat te horen, want ik vind dat ook — maar nog veel belangrijker is dat Taiwan het omgekeerde ook vindt: de economische samenwerking met Nederland is voor Taiwan ook van groot belang. In het geval dat Taiwan aangeeft dat het in het kader van het grote belang van die economische samenwerking tussen onze beiden landen behoefte heeft aan een overleg op ministerieel niveau en daartoe de hand uitsteekt, is de minister dan ook bereid om daarvoor naar Taiwan af te reizen?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een goeie vraag. Laat ik twee dingen zeggen. Het eerste is dat het kabinet inderdaad onderschrijft wat de heer De Roon hier te berde brengt, namelijk dat de economische en ook de culturele relatie met Taiwan — we hebben recent een kroonjaar in onze geschiedenis gehad — van groot belang is, niet in het minst vanwege de intense banden tussen de verschillende bedrijven binnen de halfgeleiderindustrie. Dat is één. Daarnaast bestaat er natuurlijk het niet alleen in Nederland bekende maar ook in Europa bekende Chinabeleid. Dat ziet op welke contacten we hebben. Dat betekent dat er op hoog ambtelijk niveau volgens mij geregeld contacten zijn. Dat is ook belangrijk. Op ministerieel niveau ligt dat net iets anders.

De heer **De Roon** (PVV):
Ik had natuurlijk gehoopt op een ongeclausuleerd ja als antwoord. Dat krijg ik niet. Ik denk dus dat we er als PVV toch op zullen blijven hameren dat we ook op ministerieel niveau contacten met Taiwan moeten willen hebben, om gewoon recht te doen aan alle belangen die we daar hebben.

Minister **Sjoerdsma**:
Absoluut. Voor de duidelijkheid zeg ik het volgende tegen de heer De Roon. Die contacten zijn ook van belang. Die zijn er ook. Er is ook een Nederlands kantoor in Taiwan om die economische belangen te vertegenwoordigen. Uw Kamer roept ook met enige regelmaat op tot een eerlijke vertegenwoordiging van Taiwan in internationale organisaties. Ook daar zet het kabinet zich volop voor in. Ik zie dus wat de heer De Roon bedoelt. Ik hoop dat de heer De Roon ook snapt waarom het niet een helemaal ongeclausuleerd antwoord was vanuit mijn zijde.

De **voorzitter**:
Na de heer Van Baarle gaan we naar het volgende blokje. Gaat uw gang.

De heer **Van Baarle** (DENK):
De minister was nu toch bij de afronding van het blokje handelsregels, om het maar even zo te zeggen?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat klopt.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Ik dacht: dat is een mooi moment om mijn vraag te stellen over de Anti-dwangarbeidverordening. Ik zag in de schriftelijke beantwoording dat er nog steeds geen leidende autoriteit is aangesteld ten aanzien van de implementatie van die Anti-dwangarbeidverordening. Als ik het me goed herinner, vragen we daar al sinds eind vorig jaar om. Ik vroeg mij dus af: wat betekent nou het woord "spoedig"? Wanneer kunnen we dat nou eindelijk tegemoet gaan zien?

De **voorzitter**:
Ik heb ook vragen bij begrippen als "spoedig" en "tempo".

Minister **Sjoerdsma**:
Ik weet niet, ik voel me uitgedaagd om een filosofische discussie te beginnen over het woord "spoedig".

De **voorzitter**:
Dat heeft u niet juist geïnterpreteerd.

Minister **Sjoerdsma**:
Maar ik denk dat ik hier moet zeggen dat ik goed begrijp wat de heer Van Baarle zegt, namelijk dat de spoed die in het hoofd van de heer Van Baarle en andere Kamerleden zit, op dit moment niet wordt uitgestraald door het kabinet. Dat wil niet zeggen dat wij niet keihard aan het werk zijn, in goed overleg tussen de verschillende ministeries die hierover gaan, om dit voor elkaar te krijgen. Ik snap de frustratie en de irritatie van de heer Van Baarle wel. Die trek ik mij ook aan. Laat ik hem toezeggen dat wij echt met spoed, dit keer met de juiste betekenis van het woord "spoed", ervoor zorgen dat de Kamer zal worden ingelicht over waar die autoriteit komt te liggen. Dat zal voor het einde van dit jaar zijn.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Kijk. Het einde van het jaar is weldra.

Minister **Sjoerdsma**:
Is nabij.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Dus dat is, denk ik, een juiste invulling van het begrip "spoed". Op dit onderwerp kunnen we

in de Kamer, en gelukkig ook met deze minister, stappen zetten, heb ik gemerkt. Dus als er in die brief ook een terugkoppeling zou kunnen komen op de uitvoering van een aantal moties ten aanzien van hoe scherp je nou die Anti-dwangarbeidverordening ook in Europees verband inzet ten aanzien van de Oeigoeren, dan zou ik dat zeer appreciëren. Volgens mij willen we allemaal op dat onderwerp ook nog stappen zetten.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja. Ik snap goed dat de heer Van Baarle hier de Oeigoeren noemt. Dat is natuurlijk een bevolkingsgroep die bijzonder veel te lijden heeft en waar dus terecht bijzonder veel aandacht voor is vanuit de Kamer. Misschien is dit een kleine terzijde, maar ik ben er ook trots op dat ik een kabinet mag vertegenwoordigen dat ook deze situatie echt op tafel legt in een gebied als we gaan voor handel. Ik kan niet overzien op welke moties op dit terrein wel en niet is teruggekoppeld, maar laat ik wel toezeggen dat als er moties zijn op dit terrein — ik zal dat maar even in brede zin opvatten — waarvan de Kamer zegt dat er nog is teruggerapporteerd wat we ermee doen, dat we die dan in die betreffende brief meenemen. Absoluut.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Gaat u verder met het derde blokje.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, voorzitter. Dat is het blokje over de toekomst van de ontwikkelingssamenwerking. Daar heb ik wel het een en ander onder geschaard waardoor het misschien wat ruim geïnterpreteerd is, moet ik in alle eerlijkheid zeggen, maar laten we het brede beleid op ontwikkelingssamenwerking daaronder laten vallen.

Uit de vragen en de opmerkingen vanuit de Kamer proef ik een gedeelde urgentie en ook een gedeeld enthousiasme om dit beleidsterrein toekomstvast te maken voor de toekomst. Allemaal zien wij dat we de SDG's niet halen. Allemaal zien wij een drastische terugval in de beschikbare ontwikkelingsgelden wereldwijd. Allemaal zien wij dat vanuit het Mondiale Zuiden de onderlinge verhoudingen op een andere manier moeten worden vormgegeven. Dat betekent ook dat business as usual, ontwikkelingssamenwerking zoals die was, niet meer kan bestaan. Volgens mij zei het CDA ook mooi dat de wereld waarin ontwikkelingssamenwerking tot stand komt er niet meer is en dat de Europese Unie daar een beetje aan moet wennen. Ik denk dat dat echt een terechte observatie is. Ik denk wel dat de tijd die wij ons moeten gunnen om daaraan te wennen kort moet zijn. Dat betekent dat we dat gesprek over de toekomst van ontwikkelingssamenwerking met grote urgentie met elkaar moeten voeren. Het rapport van de AIV is een belangrijke bouwsteen, maar zeker niet de enige bouwsteen, zou ik willen zeggen. Er worden ook internationaal gesprekken gevoerd tussen donoren, landen in het Zuiden, in de VN en bij de Wereldbank. Dat is ook nodig. Wij nemen als Nederland ook onze verantwoordelijkheid in die discussies, die overleggen. De vraag is inderdaad hoe wij nu onze belangen, materieel en immaterieel, onze waarden en die van ontwikkelingslanden dienen in een wereld in beweging. Die visie willen wij volgend jaar mei met u delen.

Ik zou daar wel een heel klein voorschot op willen nemen, want ik denk dat het nogal wat gaat vragen van Nederland om dit anders te doen, gelet op de grote trends die we beschrijven. We hebben het vaak over gelijkwaardige partnerschappen. Dat belijden we met de mond, maar in de praktijk is dat best ingewikkeld. Van donor-ontvanger naar een gelijkwaardig partnerschap met gedeelde zeggenschap is één transitie. Daar hebben we vaak de mond van vol. Dat zullen we echt moeten doen. Dat zal pittig zijn. Twee. Enkele Kamerleden hebben gesproken over de projectensproeier. Ik vind dat zelf een beeldspraak waarbij ik mijn neus ga dichthouden, maar ik snap 'm heel goed. We moeten van versnipperde projecten naar een langjarige samenhangende inzet op systemen en instituties in transities. Ook dat zal best ingewikkeld zijn, zeg ik in alle eerlijkheid. We moeten van

uitsluitend publieke financiering naar het mobiliseren van meer private middelen. Ook dat zal echt, echt wel pittig zijn. We zullen ook moeten gaan van risicomijding naar risicobereid handelen — dat zal ook niet simpel zijn — en van techniek naar politiek. Ik zeg het even in deze abstracte zin, omdat ik denk dat er vanuit de Kamer ongetwijfeld nog het een en ander zal worden meegegeven. We zullen hier met elkaar over spreken. In de consultatie zal dat ook gebeuren, maar ik wilde deze misschien al wel meenemen, omdat ik denk: dit gaat het sowieso van ons vragen. Dat is best fors.

Voorzitter. Dan de vragen. Mevrouw Van Ark vroeg naar het onderscheid in de begroting tussen steun aan de kwetsbaarste landen, de gezamenlijke financiering van publieke goederen en de strategische samenwerking met middeninkomenslanden, zoals aangehaald door de AIV. Ik denk dat hier van belang is dat het kabinet inderdaad al deze drie doelstellingen van belang vindt en dat het even de vraag is, niet alleen in deze begroting maar ook in toekomstige begrotingen, hoe die zich tot elkaar gaan verhouden. De AIV stelt in zijn rapport een nieuwe ordening van de publieke financiering voor, ook precies langs deze drie lijnen die mevrouw Van Ark terecht aanhaalt. Ik wil er niet helemaal op vooruitlopen. Ik vind het namelijk een interessant voorstel, ook het voorstel van mevrouw Van Ark. Dat gaan we zeker betrekken bij de reactie op het AIV-rapport.

Mevrouw Kröger had een vraag die raakt aan een van deze doelstellingen, namelijk de ondersteuning van de meest kwetsbare landen. Zij vroeg of we dan ook de doelstelling gaan herstellen om 0,2% aan de allerarmsten te besteden. De heer Ceder vroeg dat ook. Het kabinet is het uiteraard eens met beide leden dat het ongelofelijk belangrijk is om deze groep van de minst ontwikkelde landen te ondersteunen. De AIV adviseert in zijn rapport over de toekomst van ontwikkelingssamenwerking dan ook om helder onderscheid te maken tussen, één, militaire hulp en armoedebestrijding voor de minst ontwikkelde landen, twee, investeringen in mondiale en publieke goederen en, drie, strategische partnerschappen met middeninkomenslanden. De norm van minimaal 0,2% die mevrouw Kröger en de heer Ceder noemen komt daar ook in terug. Als ik nu even naar 2025 kijk, want voor 2026 zijn de cijfers nog niet ter beschikking, zie ik dat binnen de BHOS-begroting meer dan een kwart wordt uitgegeven direct in en ten goede van de meest kwetsbare landen. Tegelijkertijd zal ik deze aanbeveling heel serieus nemen en ook betrekken bij de reactie van het kabinet op het advies. Dit zijn terechte en ook herkenbare punten.

Mevrouw Maes vroeg wat "ontwikkelingssamenwerking strategischer" nu betekent. Het betekent, denk ik, een aantal zaken. Ik grijp dan toch weer terug op mijn introductie. Ik denk dat een overkoepelend doel van ontwikkelingssamenwerking zou moeten zijn dat wij andere landen helpen om soeverein te blijven. Dat klinkt abstract, in alle helderheid, maar ik geloof dat er in deze wereld een strijd gaande is tussen verschillende visies op hoe je als land kan zijn. Er is de situatie van een land als vazal van andere landen, laat ik het maar zo zeggen. Vroeger heette dat "invloedssferen". Landen wordt opgelegd wat ze wel en niet mogen doen in hun eigen land en met de economie. Ik geloof dat Nederland en de Europese Unie daar een ander model naast kunnen leggen. Dat is een model dat uitgaat van een stabiele wereldorde, zonder machtsdominantie en met respect voor elkaar. Als je dat strategisch wil doen, betekent dat een aantal zaken. Eén: wij zijn Nederland, maar laten we wel wezen; wat gewicht in de schaal legt, is Europees. Hoe zorgen ervoor dat in Europa die Europese agenda maximaal aansluit bij de Nederlandse agenda? Dat is één. Maar twee, en dat gaat misschien meer van techniek naar politiek: hoe zorgen we ervoor dat we al de goede ontwikkelingsprojecten, waarvan je ziet dat die vaak stuk voor stuk succesvol zijn en resultaten opleveren, ook inzetten in een strategisch kader? Ik noem één voorbeeld, van een reis die ik mocht maken naar Egypte. Daar hebben we een groot PROSPECT-programma waarmee we Egypte helpen om vluchtelingen in de regio op te vangen. Dat is van belang voor Egypte, voor die vluchtelingen en voor ons, omdat dat zorgt voor minder druk op ons asielsysteem. Dat wij die gezamenlijke verantwoordelijkheid zo inrichten, betekent weer dat we met Egypte kunnen praten over weer andere zaken die wij strategisch van belang vinden.

Op verschillende manieren, met schaalvergroting en de manier waarop we dat inzetten, proberen we dat dus strategischer dan wel politieker te maken.

Als we het dan toch over Europa hebben: de heer Dassen vroeg in dit kader, hoe het kabinet kijkt naar de verschillende negoboxen — laten we zeggen "de conceptonderhandelingsvoorstellen" — op het gebied van het Meerjarig Financieel Kader, en hoe we zien wat er gebeurt met Global Europe. Laten we heel helder zijn: het kabinet vindt het van het allergrootste belang dat de begroting van de Europese Unie gemoderniseerd wordt, want op concurrentiekracht moet er juist een tandje bij. Daar profiteert ook Nederland ten stelligste van. Ook van ons politiek gewicht moet zeker geen tandje af. Ik hoor de heer Dassen zeggen dat ook hij het van belang vindt dat we er echt voor zorgen dat er geen additionele besparingen komen op Global Europe. Nu ligt het bedrag nog hoger dan in het huidige MFK, maar we moeten daar niet verder de kaasschaaf overheen halen.

Ik heb hier nog een aantal vragen over. Mevrouw Kröger vroeg in dit verband naar de Internationale Klimaatstrategie. Ik denk dat ik hier een aantal dingen over wil zeggen. Het kabinet heeft de internationale klimaatinzet aangescherpt in de Kamerbrieven van 10 maart en van september. Dat zijn ook de hoofdlijnen van de inzet van dit kabinet en dit ministerie, en hoe we daar met andere ministeries over denken. De Kamer heeft ook gezien dat we financieel de inzet op klimaat fors hebben aangezet. Tegelijkertijd zie ik ook wel dat er met de mislukte COP, wat zeer teleurstellend is — dat was ondanks een Nederlandse kopgroepactie, mede geleid door collega-minister Stientje Van Veldhoven — een moment van bezinning en reflectie is over hoe nu verder. Op de vraag over het afstoffen en aanscherpen van de Internationale Klimaatstrategie zeg ik dat ik niet weet of dat vanuit dit ministerie het meest nodige is, maar ik snap goed de vraag naar reflectie van het kabinet op hoe nu verder. Daar kunnen we in bewilligen.

De heer Dassen vroeg op dit punt van die klimaattop en ambitieuze coalities: aan de ene kant waardeer ik het, want we zetten een stap vooruit, maar betekent het niet ook dat andere landen juist in het kamp van andere grote blokken vallen? Laat ik allereerst zeggen dat ik grote waardering heb voor de Nederlandse inzet van de verschillende bewindspersonen en ambtenaren op die top om toch leiderschap te tonen om te zorgen voor de afbouw van fossiele brandstoffen en om andere landen zover krijgen dat ze zich daarbij aansluiten. Tegelijkertijd is het natuurlijk heel teleurstellend dat het geen slotverklaring oplevert, maar ik moet ook zeggen: wat doe je eigenlijk als je wél instemt met deze slotverklaring? Welke stap zet je dan? Volgens mij zeg je dan eigenlijk dat het je niet menens is. Volgens mij heeft de Europese Unie laten zien dat het ons wel menens is. Tegelijkertijd moeten we voorkomen dat we landen met onze misschien soms te hoge ambitie afschrikken, maar de ambitie moet wel omhoog en die coalities zijn nodig. Daarom ook veel lof voor alle landen, ook uit het Globale Zuiden, die zich bij ons aansluiten. Je ziet ook daar, denk ik, het bewustzijn en het besef dat dit hun existentieel aangaat.

Mevrouw Van Ark raakte aan iets wat deze minister zeer dierbaar is: het maatschappelijk middenveld. Zij zei dat daar meer vertrouwen moet zijn. Laat ik allereerst ook echt vanuit het kabinet zeggen dat het kabinet achter dat maatschappelijk middenveld staat en dat het ongelooflijk belangrijk werk doet. Dat leidt soms tot kritiek. Daar is ook een debatje over geweest. Kritiek is natuurlijk niet altijd fijn. Dat vindt deze minister ook niet. Tegelijkertijd is het een ongelooflijke luxe om te mogen leven in een democratie waarin kritiek vanuit het parlement, vanuit de media en vanuit het maatschappelijk middenveld mogelijk is. Het geeft ons ook weer de positie om in landen waar het maatschappelijk middenveld juist beknot, gekneveld of zelfs verboden wordt, aan de bel te hangen en te zeggen: luister eens, dat moet u niet doen. Dan kunnen ze niet tegen ons zeggen: u doet hetzelfde.

Daar hoort, zegt mevrouw Van Ark, vertrouwen bij. Ze zei tegelijkertijd dat dat vertrouwen ook moet gelden voor het bedrijfsleven. Dat ben ik helemaal met mevrouw Van Ark eens.

Overigens zei mevrouw Maes ook dat er vertrouwen moet zijn in het bedrijfsleven. We hebben op dit moment 2.400 contracten. 2.400 contracten! Dat is veel en veel en veel te veel. Met alle controle- en verantwoordingseisen die daaraan worden gesteld, zie je twee dingen gebeuren. Eén: het is voor die organisaties niet behapbaar. Twee: het slibt ook op dit ministerie dicht; het is bijna onmogelijk om dat allemaal beheersbaar te maken. Daar moeten we dus iets aan doen. Dat tij moeten we keren en dat gaan we ook doen. Zowel voor het bedrijfsleven, zeg ik tegen mevrouw Maes, als voor maatschappelijke organisaties, zeg ik tegen mevrouw Van Ark, zullen wij kijken op welke manier we dat vertrouwen kunnen teruggeven, ook om de regeldruk te verminderen, want dat is ook een doel van dit kabinet.

De heer Ceder zei hier — dat is ook terecht — iets over de Dutch Relief Alliance. Hij had het erover hoe we samenwerken met die maatschappelijke organisaties: moeten we niet dergelijke allianties of andere consortia op andere thema's oprichten? Het antwoord daarop is: absoluut, het is een fantastische manier om samen te werken.

Mevrouw Lammers van Groep Markuszower is nu niet aanwezig, maar zij zei: moeten we niet juist stoppen met het financieren van de DRA? Laat ik daarover zeggen dat de DRA ongelooflijk belangrijk levensreddend werk doet in Gaza en elders op het gebied van gezondheidszorg, bescherming en onderwijs. Wij blijven deze Champions Leagueclub absoluut steunen.

Tot slot, voorzitter. Nee, dat was het voor dit blok. Ik zie ook een grote wens vanuit de Kamer om hierover te spreken, dus ik zal mijn antwoorden korter houden.

De **voorzitter**:
Dat is een goede uitnodiging die de minister aan zichzelf doet.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
In de eerste plaats is er in dit blok, om het zo maar te noemen, echt ongelofelijk veel behandeld, waarbij ik op meerdere onderwerpen graag vragen heb. Om te beginnen misschien over die rol van maatschappelijke organisaties. Ik hoor de minister heel helder zeggen: daar moeten we echt pal voor staan; het is niet altijd leuk om kritiek te krijgen, maar dat is ook de rol die ze hebben. Gisteren is daar in het debat natuurlijk het nodige over gewisseld. Daarbij is door de collega van de VVD gezegd dat maatschappelijke organisaties die financiering krijgen van de overheid, ook een verantwoordelijkheid hebben om een bewindspersoon af en toe te beschermen in plaats van aan te vallen.

De **voorzitter**:
Uw vraag.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Mijn vraag aan de minister is: voelt hij dat hij beschermd moet worden door maatschappelijke organisaties?

Minister **Sjoerdsma**:
De minister verwelkomt uiteraard elke bescherming, maar ik denk dat we hier onderscheid moeten maken tussen twee zaken. Kritiek in welke vorm dan ook — de vrijheid van meningsuiting is natuurlijk een groot goed — op het beleid van dit kabinet of op functionarissen die dat beleid vanuit hun functie vertegenwoordigen moet natuurlijk kunnen. Tegelijkertijd is kritiek op de persoon, dus op het moment dat het heel persoonlijk wordt en niet meer gaat over beleid of over de functie die je bekleedt, echt iets anders. Dat is ook iets anders qua subsidieverlening. Dat geldt ook voor rechtszaken. Maar binnen dit geheel, binnen dit grote goed, hoeft deze minister niet beschermd te worden. Ik weet ook dat dat voor collega's zo geldt. Wij verwelkomen kritiek. Soms doen we dat knarsetandend, soms

moeten we daar even over nadenken en soms omarmen we dat meteen, maar dat is echt een belangrijk onderdeel van onze democratie.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
In het betoog van gisteren werd er natuurlijk toe opgeroepen om een grens te trekken. Hoor ik hier de minister eigenlijk klip-en-klaar zeggen "nee, het is niet de rol van dit kabinet om het maatschappelijk middenveld en de kritische tegenstem die dat soms biedt en die fundamenteel onderdeel is van onze democratie, te begrenzen"?

Minister **Sjoerdsma**:
Dit kabinet gaat op geen enkele manier de vrijheid van meningsuiting, zoals die ook in de Grondwet is vastgelegd, begrenzen. Dat kan ook niet. Dat mag niet en dat willen we niet. Tegelijkertijd is er wel een onderscheid. Kritiek op beleid en kritiek op functionarissen: ja. Kritiek op personen, puur op de persoon: nee. Maar inderdaad, de vrijheid van meningsuiting is hier een ongelofelijk groot goed. Die is iets om ook op elke manier te koesteren en ook, zoals ik al zei, te verwelkomen. Het is een ongelofelijke luxe dat wij in een land wonen waarin dat gewoon kan, dat niemand zich zorgen hoeft te maken, niemand zich achter de oren hoeft te krabben over mogelijke consequenties die meningsuiting kan hebben. Dat is soms echt van levensbelang.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik denk dat het heel belangrijk is om in een tijdperk waarin maatschappelijke organisaties wereldwijd onder druk staan daar als minister heel pal voor te gaan staan. Hij maakt hier nu een soort onderscheid tussen kritiek op functionarissen en kritiek op persoon. Ik denk dat dit in de praktijk bijzonder lastig te knippen is. Maar goed, de minister geeft dit aan. Ik wil vooral in het beleid zien dat deze minister terugduwt op het moment dat maatschappelijke organisaties in de hoek gedreven worden.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja. Laat ik daar heel helder over zijn. Daar ben ik ook vanaf de allereerste dag van dit kabinet heel helder over geweest, en overigens met mij ook collega's, bijvoorbeeld de collega van Binnenlandse Zaken, die in zekere zin de hoeder van het Nederlandse maatschappelijk middenveld is. Het maatschappelijk middenveld kan hier op het kabinet rekenen. Wij zullen alle ruimte verschaffen die het maatschappelijk middenveld nodig heeft om de geluiden te laten horen die men wil laten horen. Daarbij geldt natuurlijk dat het amendement van mevrouw Kröger is aangenomen. Dat betekent dat bepaalde zaken binnen bepaalde kaders subsidiabel zijn en andere weer niet. Dat onderscheid blijft natuurlijk nog steeds bestaan; dat is wel van belang. Maar als mevrouw Kröger wil horen dat dit kabinet achter het maatschappelijk middenveld staat: vanzelfsprekend.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik ben blij dat de minister zo gepassioneerd spreekt over het maatschappelijk middenveld. Ik noem ook het punt dat ik eerder maakte over het teruggeven van vertrouwen aan het maatschappelijk middenveld. Mijn vraag is de volgende. De minister had het over regeltjes. Ik denk dat het niet alleen zit in de regels, maar we moeten ook zorgen dat we dingen niet allemaal dichttimmeren en ervoor zorgen dat we maatschappelijke organisaties meer vrijheid geven om te luisteren naar wat er lokaal belangrijk is. Is de minister het daarmee eens?

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, ik ben het daarmee eens. Vertrouwen betreft veel dingen. Ik denk, in alle eerlijkheid, dat je als politiek alleen vertrouwen kunt krijgen als je vertrouwen geeft. Vertrouwen zit 'm in regels, niet in mensen micromanagen. Dat geldt voor maatschappelijke organisaties, maar

dat geldt ook voor verplegers, politieagenten en docenten in het land. Dat geldt ook hier. Ja, ik denk dat onze ambassades uitstekende voelsprieten zijn in de hele wereld en dat ze goed weten wat er speelt. Tegelijkertijd merk je soms dat maatschappelijk organisaties, hun evenknieën en collega's in het Mondiale Zuiden, dat nog veel beter weten. We moeten denk ik toe naar een samenwerking. Kijk, ieder heeft zijn eigen rol. Het kabinet, ambtenaren, maatschappelijke organisaties hebben hun eigen rol. Maar ik zie ook gelegenheid tot strategische versterking. Als ik daarvan één voorbeeld mag noemen … Ik noem bijvoorbeeld de SRGR-alliantie, de alliantie voor seksuele rechten en gezondheid. Daar trekken we, maatschappelijke organisaties en kabinet, aan hetzelfde eind van het touw. Zij hebben hun rol, wij hebben een rol, maar er zijn ook momenten waarop die rollen elkaar kunnen versterken. Ik zou dus niet alleen "vertrouwen" willen zeggen, maar ook pleiten voor een strategische samenwerking zoals we die misschien nog nooit hebben gehad. Dat zou het streven zijn. Het zal even moeilijk zijn om dat op elk terrein te doen, maar — de heer Ceder vroeg daar terecht naar — we proberen dat op meerdere terreinen tegelijkertijd te doen.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Is de minister het ook met mij eens dat als wij wat meer vertrouwen geven en wat minder die regeldruk laten zien, het ook makkelijker wordt voor organisaties om in het veld samen te werken, om lokaal ook te veranderen als de noden anders liggen, en dat ze op die manier ook bijvoorbeeld flexibeler met andere partners kunnen werken? We zien namelijk nu dat programma's al vijf jaar helemaal dichtgetimmerd zijn en dat die samenwerking lokaal al niet meer mogelijk is, omdat nou eenmaal precies bepaald is hoe het er over vijf jaar moet uitzien.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, maar met één kleine komma, omdat ik niet helemaal kan overzien waar dit in specifieke zin over gaat. Maar in algemene zin onderschrijf ik wat mevrouw Van Ark zegt.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik denk dat het belangrijk is om te noemen dat we die signalen natuurlijk ook horen vanuit het bedrijfsleven. Dan gaat het bijvoorbeeld over het RVO-instrumentarium. Mijn vraag is of de minister daar ook naar wil kijken. Wij horen namelijk dat bedrijven ook daarbij aan lopen tegen enorme regelgeving en dat het uiteindelijk niet meer aantrekkelijk is om subsidie aan te vragen.

Minister **Sjoerdsma**:
Dit is natuurlijk van groot belang. Dat is ook een van de redenen waarom het kabinet zo veel vaart wil zetten met de oprichting van de NII. Wij willen er voor het liefst zorgen dat het bedrijfsleven maar één loket heeft waar het terecht kan voor bijna elk mogelijk projectprogramma of onderneming en investering. Vanuit dat loket word je dan begeleid en doorverwezen naar de subsidies, exportkredietverzekeringen en andere zaken die je nodig hebt. Ook hier willen we ervoor zorgen dat het bedrijfsleven maximaal bediend wordt. Mijn eigen ervaring is als volgt. Als ik met het bedrijfsleven spreek, dan is de tevredenheid over de bestaande instrumenten en financieringsbronnen best groot. Er vallen dus nog steeds dingen te verbeteren — daar ben ik het ook zeer mee eens — maar er zijn volgens mij weinig overheidsonderdelen die zo goed gerecenseerd worden als sommige van deze instellingen, waaronder Invest International overigens.

De **voorzitter**:
Ik heb even niet goed gezien wie er eerst was, de heer Ceder of mevrouw Dobbe. De heer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank aan de minister voor de toezegging dat hij gaat verkennen of er misschien ook een ander consortium mogelijk is. De vraag is of we tijdig bericht kunnen krijgen over of die verkenning er wel of niet kan komen. Het liefst zou ik dat dan voor de Voorjaarsnota willen hebben, juist omdat daar dan misschien een wat andere inrichting van de begroting voor nodig is. De vraag is dus of de minister specifiek kan aangeven wanneer er een terugkoppeling komt richting de Kamer over die keuzes.

Minister **Sjoerdsma**:
Misschien twee zaken. Het liefst zou ik dit meenemen in de kabinetsreactie op het AIV-advies. Ik heb deze week nog mogen spreken met Partos, de belangenbehartiger van de sector. Zij hebben in dat gesprek aangegeven wat er cruciaal is voor ontwikkelingsorganisaties in Nederland. Ik zou de gesprekken ook graag in deze context voeren, omdat ik denk dat dit best vergaande consequenties kan hebben voor hoe je werkt. Ik wil het dus in dat geheel meenemen. Als ik de heer Ceder zo mag begrijpen, nemen we het uiteraard op die manier mee.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dat is fijn. Dat beschouw ik dan als een toezegging. Ik zal kijken wat er dan terugkomt. De minister heeft het gehad over de 0,2%. Die heb ik ook aangehaald in mijn verhaal, omdat ik het belangrijk vind dat we dit gaan regelen. De minister gaf aan dat dit in het AIV-advies staat. Maar er staat iets veel breders in. De EU heeft zich er bijvoorbeeld aan gecommitteerd om volgens mij voor of in 2030 richting die 0,2% te gaan. Volgens mij werd dit streven ook al in 2015 in de Addis Ababa Action Agenda opgenomen.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Mijn vraag is of de minister in ieder geval kan erkennen dat die 0,2% niet alleen in het AIV-advies naar boven komt, maar dat er eigenlijk al een veel bredere wens en oproep is richting overheden om dit vast te leggen; ik overweeg namelijk een motie hierop.

Minister **Sjoerdsma**:
Dat kan ik uiteraard erkennen. Die wens herken ik ook. Die wens wordt nu in de discussie binnen de context van de toekomst van ontwikkelingssamenwerking opnieuw tot leven gewekt, maar dit is natuurlijk ook een Europese discussie. Dat herken ik dus zeer. Het is ook een discussie die nadrukkelijk omtrent het Meerjarig Financieel Kader en Global Europe wordt gevoerd. Dit standpunt is daarbij zeer helder.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Tot slot over dat AIV-advies. Ik heb vragen gesteld die gingen over het wat centraler stellen van mensen met een beperking of daar in ieder geval meer beleid op te richten. De minister geeft in de reactie aan dat er niet aan doelgroepenbeleid wordt gedaan. Dat begrijp en respecteer ik, maar je zou wel bijzondere aandacht kunnen hebben voor mensen met een beperking, zoals die er in specifieke contexten bijvoorbeeld ook is voor vrouwen. Het gaat in veel gevallen om een uitermate kwetsbare groep. Ik vraag het kabinet niet om dit vast te leggen. Ik zou in ieder geval wel graag in een kabinetsreactie willen horen hoe de vraag wordt gewogen of dit punt ook specifiek kan worden opgenomen. Ik denk dat dat in ieder geval voor onze partij een belangrijk punt is. Wij willen kunnen wegen hoe het kabinet daarin staat en of het daarin misschien iets wil betekenen.

Minister **Sjoerdsma**:
Helder. In de schriftelijke beantwoording hebben we inderdaad aangegeven dat het kabinet zich beperkt tot de markers die vanuit het OESO-DAC als belangrijkste … Nee, niet als "belangrijkste"; dat is niet het goede woord. Het gaat om de markers die vanuit het OESO-DAC worden meegeven. Ik weet dat de heer Ceder en zijn partij hier nadrukkelijk aandacht voor vragen; zo ken ik ze. Twee dingen misschien. Eén. Het kabinet zou er geen voorstander van zijn om hierop doelgroepenbeleid te voeren. Tegelijkertijd kunnen we hier natuurlijk wel in de AIV-reactie oog voor hebben. Dat zullen we ook doen.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
De minister heeft mij enigszins gerustgesteld in zijn reactie op het debat dat wij hier gisteren voerden over het naar mijn mening ietwat onnavolgbare pleidooi van een van de coalitiepartijen om ook de vrijheid van meningsuiting te koppelen aan financiering. Maar ik wil dit toch scherp hebben, want ik vind het wel heel belangrijk. Het er gaat er dan over dat deze minister zegt: ja, die vrijheid van meningsuiting is er, ook voor het maatschappelijk middenveld, en ook als het kritiek is die wij misschien niet leuk vinden, moet die gegeven kunnen worden, ook als het kritiek is op de functionarissen …

De **voorzitter**:
Uw vraag, mevrouw Dobbe.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Maar het onderscheid tussen functionarissen en personen kan natuurlijk subjectief zijn. Is de minister het met mij eens dat dat dan de grens zou moeten zijn en dat het dan gaat om de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van demonstratierecht? Zijn dat de grenzen die de minister in die beoordeling hanteert?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik wil voorkomen dat we in een heel gevoelig en gedetailleerd constitutioneel debat terechtkomen, dus ik houd het even bij datgene wat ik daarover heb gezegd. De vrijheid van meningsuiting zoals verwoord in de Grondwet staat als een paal boven water. Hetzelfde geldt voor het demonstratierecht. Dat steunt het kabinet uiteraard. Het kabinet wil dat beschermen met alles wat ons dierbaar is. Dat betekent ook dat er hele verregaande kritiek mogelijk is, op beleid, op functionarissen. Maar ik maak toch heel eventjes de knip: kritiek puur op de persoon ligt net even anders, ja.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dan ga ik er voor de goede orde van het debat even van uit dat de minister daarmee bedoelt dat dat ook de grens is van de vrijheid van meningsuiting, dus als het puur op de persoon is.

Ik heb een andere vraag. Ik ben al een jaar of twintig op en af betrokken bij ontwikkelingssamenwerking. Je ziet daarbij telkens dezelfde debatten terugkomen. Ontwikkelingssamenwerking moet veranderd worden in ontwikkelingshulp. "Gebonden hulp" komt dan ineens weer terug. Het zijn allemaal concepten waarvan al aangetoond is dat ze niet effectief zijn en dat ze niet goed werken. Daarbij komt ook telkens de discussie terug over dat maatschappelijke organisaties zoveel procent van hun financiering zelf moeten kunnen opbrengen. Daardoor worden kleine organisaties gedupeerd. We weten ook dat het makkelijker geld ophalen is voor bijvoorbeeld een waterput dan voor seksuele en reproductieve rechten. Dat soort organisaties worden daarin gedupeerd. Kan de minister mij geruststellen en hier garanderen dat hij in ieder geval niet voornemens is om die financieringsgrenzen te verhogen?

Minister **Sjoerdsma**:
Ja. Hier is onderzoek naar gedaan. Er is een brief naar de Kamer gestuurd. Uit het onderzoek blijkt het volgende en dat onderschrijft het kabinet ook. Als je naar andere

financieringseisen gaat — volgens mij is in dat onderzoek 50% genoemd — dan heeft dat hele verregaande consequenties voor met name kleinere gespecialiseerde organisaties, maar ook voor organisaties uit het mondiale Zuiden. Daarnaast doet het soms ook geen recht aan wat ondersteuning of betrokkenheid bij zo'n organisatie kan zijn. Ja, dat kan gaan over geld, maar ik denk bijvoorbeeld ook aan de vele honderdduizenden Nederlanders die hun tijd doneren, die vrijwilliger zijn voor een bepaalde organisatie. Dus ja, het kabinet vindt het van belang dat organisaties zelf zo veel als mogelijk hun eigen financiering weten op te halen. En in algemene zin geldt: hoe onafhankelijker je bent, hoe effectiever je kunt zijn als maatschappelijke organisatie. Maar toornen aan de maatstaven zal het kabinet niet doen.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik heb een vraag gesteld over de Europese aanpak ten aanzien van voedselzekerheid. Ik heb daarop ook de toezegging gekregen dat het kabinet gaat pleiten voor een gezamenlijke aanpak. Ik vind dat wel iets te veel klinken als "in overleg treden over samenwerking", maar dat bedoel ik niet. Ik bedoel een gedeelde aanpak. Dat gaat over dezelfde standaarden, gegevens en een duidelijke rolverdeling, per land en per keten. Kan de minister toezeggen dat hij precies dat in die gesprekken gaat inbrengen?

Minister **Sjoerdsma**:
Die vraag snap ik goed. Vanuit de ene lijn bekeken kan ik die ook goed volgen en denk ik ook dat de concreetheid die meneer Lohman wil, te billijken is. Tegelijkertijd een waarschuwing: op het moment dat wij iets per land, per sector en per keten willen vormgeven en organiseren, durf ik u te voorspellen dat de ambitie van dit kabinet om het ambtenarenapparaat efficiënter te laten werken of om hetzelfde werk met iets minder ambtenaren te doen, niet gaat lukken. Het is namelijk een zeer veelomvattend project. Als ik de heer Lohman zo mag begrijpen dat het gaat om die zaken die voor ons als Nederland als prioritair en cruciaal worden gezien en dat we daarin een regierol nemen, dan staan we absoluut aan dezelfde kant en zijn we het met elkaar eens. Maar als het echt allesomvattend moet zijn, dan moet ik toch iets afhoudender zijn, omdat ik gewoon zie dat dat te complex, te veelomvattend en te gedetailleerd wordt.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik neem even genoegen met dit antwoord. Dank u.

De **voorzitter**:
Kijk, heel goed.

De heer **Lohman** (CDA):
Ik heb wel nog een andere vraag. Gezien de tijd: sorry.

De **voorzitter**:
Gaat u door.

De heer **Lohman** (CDA):
Een andere vraag van mij gaat over de gedeelde werkwijze en opschaling. Ik gaf het voorbeeld van het project AgriGRADE. Daar speelt dit ook heel erg. De analogie is dat als je een huis bouwt, je een loodgieter, een timmerman en een metselaar nodig hebt, maar ook een aannemer die ervoor zorgt dat er volgens dezelfde standaarden en met hetzelfde doel wordt gewerkt. De minister zegt dat dit al onderdeel is van een groter programma, maar IOB en AIV stellen dat de werkwijze erg kan verschillen. Mijn vraag is dus, nogmaals: werken deze partners met één gedeelde financiering en, zo niet, is de minister bereid om dit bij nieuwe programma's wel te gaan doen?

Minister **Sjoerdsma**:
Dit is een terechte vraag. Met het welnemen van de heer Lohman kom ik daar in tweede

termijn even op terug, om ervoor te zorgen dat hij ook echt een antwoord krijgt dat recht doet aan zijn vraag.

De heer **Lohman** (CDA):
Dat is goed. Dank u.

De **voorzitter**:
Fijn. De heer Ceder heeft met een gebaar van duim en wijsvinger laten zien dat hij een hele korte vraag stelt.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank voor de transparantie, voorzitter. Nog even over het punt van het maatschappelijk middenveld in relatie tot antirechtenbewegingen. Ik zal uitleggen wat ik bedoel. Er ligt een amendement voor waarin gesteld wordt dat subsidies daaraan ingetrokken moeten worden. Wat ik ingewikkeld vind, is dat er rapporten zijn waarin gepoogd wordt een aantal partijen, organisaties en bewegingen, waar de ChristenUnie maar ook de katholieke kerk toe behoren, dus ook paus Leo en heel veel andere mensen, expliciet in een kwaad daglicht te stellen.

De **voorzitter**:
Uw vraag, meneer Ceder.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Mijn vraag is als volgt. Volgens mij kan niet beide waar zijn: het kan niet zo zijn dat het accurate informatie is, die het kabinet steunt, én dat die partijen en bewegingen tot die antirechtenbeweging behoren. Ik zou daar van de minister qua standpunt duidelijkheid over willen hebben, omdat het over heel veel mensen gaat, ook in onze partij, en lokaal en Europees.

Minister **Sjoerdsma**:
Met de verwijzing naar de antirechtenbeweging doelen we eigenlijk vooral op de beweging die zich richt op de ondermijning van mensenrechten, vrouwenrechten, seksuele en productieve rechten, de universaliteit van de mensenrechten en de democratische rechtsorde. In alle eerlijkheid ken ik de ChristenUnie in het geheel niet zo. Zo ken ik ook de rooms-katholieke kerk niet. Dat is één. Wat wel van groot belang is, is dat die verworven rechten van vrouwen en lhbti'ers in toenemende mate onder druk komen te staan en dat dat ook weer consequenties heeft voor hele belangrijke beleidsprogramma's van onder andere dit ministerie maar ook het ministerie van Buitenlandse Zaken. Wat wij dus van belang vinden, is dat we kijken naar welke impact die antirechtenbeweging heeft en hoe we ervoor kunnen zorgen dat we die impact zo klein mogelijk houden, omdat onze belastingbetalers natuurlijk willen dat die programma's doorgaan en werken. Dat is, denk ik, de kern van wat we hier zien. Het gaat over de effecten die dit heeft op de doelstellingen die ons ministerie heeft. Ik hoop dus dat de heer Ceder zich hierdoor gerustgesteld voelt. Het rapport waar hij naar verwijst, ken ik niet, maar het gaat natuurlijk veel te ver om de ChristenUnie als extremistisch weg te zetten.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dat is fijn om te horen van de minister. Ik zou de minister wel aanraden om kennis te nemen van dat rapport, want daaruit wordt meermaals geciteerd. Ook de premier heeft daar uitspraken over gedaan. Er is ook een motie over aangenomen. In dat rapport wordt wel degelijk die koppeling gemaakt. Mijn zorg is dat als je daar niet stellig een mening over hebt, langzaam maar zeker steeds meer ook legitieme meningen in een verdacht hoekje terechtkomen. Dat is volgens mij antidemocratisch. Daar probeer ik voor te waken. Ik hoop dat de minister daar ook voor blijft waken, ook naar aanleiding van het onderzoek.

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een vraag van de heer Ceder die ik heel goed snap. We hebben natuurlijk net gesproken over het belang van de vrijheid van meningsuiting. Die vrijheid van meningsuiting geldt natuurlijk niet alleen voor meningen waar het kabinet zich voor de volle honderd procent aan kan laven. Hier gaat het om organisaties die bestaande mensenrechten uithollen, soms in het volle zoeklicht, soms op heimelijke wijze en soms door middel van desinformatie. Dat heeft echt consequenties voor grote financiële programma's van dit ministerie en doelstellingen van dit kabinet. Dat willen we proberen te mitigeren, omdat we in toenemende mate zien dat de organisaties die dat doen aan kracht winnen. Dat heeft dan weer consequenties voor situaties in landen die wij onaanvaardbaar vinden. Maar ja, ik sta absoluut, honderd procent voor de vrijheid van meningsuiting.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Tot slot, voorzitter. Dank voor deze toelichting; daar kan ik wat mee. Kan de minister in ieder geval wel erkennen dat ook meningen of zelfs initiatieven die haaks staan op of een andere koers willen varen dan het huidige kabinet, maar wel binnen de kaders van de rechtsstaat vallen, ook gewoon legitieme bewegingen zijn? Anders krijg je een heel raar kabinet wat betreft hoe het zich verhoudt tot maatschappelijke organisaties ten opzichte van de doelen van het kabinet.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, verschillen van mening mogen er zijn. Die vormen gewoon een belangrijk onderdeel van de democratie. Als je van mening verschilt over bepaalde thema's, betekent dat niet automatisch dat je daarmee onderdeel bent van die antirechtenbeweging; zo ken ik de ChristenUnie ook niet. Het gaat inderdaad over de kaders van de wet en de internationale verdragen, maar het gaat inderdaad ook over wat ik net noemde, dus de bestaande rechten, mensenrechten en lhbti-rechten, die in toenemende mate onder druk komen te staan. Daar willen wij voor opkomen. Dan wil je tegengewicht bieden en wil je tegengeluid hebben. Dan moet je ook een beetje weten uit welke hoek dit komt en wie dit financiert; daarom zijn sommige van die rapporten ook van belang. Dat gaat het kabinet — daar hebben we eerder ook het een en ander over gewisseld — en kan dit ministerie niet zelf doen. Daar zijn allerlei openbare rapporten voor. Dat laat echter onverlet dat je aan de ene kant die vrijheid van meningsuiting hebt, die we moeten koesteren, maar dat we aan de andere kant ook moeten omgaan met de consequentie die sommige van deze dingen hebben voor onze programmering. Daar moeten we wel iets mee doen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik denk dat dit een heel belangrijke uitwisseling was, ook in navolging van het debat dat we gisteren voerden, waarbij het inderdaad gaat over het uithollen van rechten en in sommige gevallen ook, vergaand, het oproepen tot geweld. Mijn vraag was een andere. De minister schetste net het ongelofelijke belang van het versterken van de democratie als onderdeel van stabiliteit en veiligheid, en dat dat ook een ongelofelijk Nederlands belang is; daar heb ik hem ook naar gevraagd in mijn termijn. Dan roept de brief over de democratieagenda dan toch heel veel vragen op voor mij.

De **voorzitter**:
Wat is de vraag?

Mevrouw **Kröger** (PRO):
De vraag is als volgt. Aan de ene kant heeft de minister het over die 0,2% naar de allerarmste, fragielste en kwestbaarste contexten. Aan de andere kant zie ik toch ook een

beweging in focus op middelgrote economieën en focus op democratische stijgers in plaats van op de landen waar de democratie juist onder druk staat.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik zal die vraag afpellen. Het kabinet heeft echt oog voor fragiele landen. Ik noem maar even één voorbeeld hier. Dat is het voorbeeld dat ook breed werd aangehaald door de Kamer in de eerste termijn, namelijk Sudan. Daar hebben wij een hele grote financiële, diplomatieke en politieke betrokkenheid bij. Tegelijkertijd constateert mevrouw Kröger, en ik denk terecht, dat het handelingsperspectief in de Sahel steeds ingewikkelder wordt. We hebben daar te maken met vaak niet gekozen regimes, die aan de macht gekomen zijn via staatsgrepen. Die hebben — laat ik het op zijn zachtst zeggen — beleidsdoelstellingen waar wij nou niet zo heel vrolijk van worden. Dat betekent dat je perspectief op mogelijkheden om daar aan de slag te gaan gewoon verminderd wordt. Als je wereldwijd kijkt naar de toenemende invloed van autocratieën, dan is het democratisch weerbaar houden en versterken van deze wereld wel van groot belang; ik denk dat het kabinet en mevrouw Kröger het daarover eens zijn. Dat kan je op twee manieren doen. In de landen waar het moeilijk is, doe je dat via het maatschappelijk middenveld, ook nog steeds in de Sahel, zeg ik daarbij tegen mevrouw Kröger. Stel dat in landen het perspectief beter is of dat je denkt dat er opeens momentum is, dan wil je het natuurlijk via de instituties doen. Zo is de democratiseringsbrief ook. Het gaat er niet om dat wij democratie brengen. Daar geloof ik helemaal niet in. Daar gelooft het kabinet ook niet in. Dat gaat ook niet gebeuren. Maar democratische krachten in het maatschappelijk middenveld versterken in landen waar het moeilijk gaat en instituties ondersteunen waar het goed gaat, is wél de agenda van dit kabinet. Dan moeten we kiezen, zeg ik erbij. Er zijn middelen bij gekomen, namelijk de 1,1 miljard, maar die zijn niet toereikend om dat in alle landen van de wereld te doen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Toch is de Sahel een heel relevante casus. De heer Bamenga en ik waren in Kameroen in gesprek met het UNDP over het versterken van de instituties daar. Is er een politiepost? Weten mensen dat er een politiepost is? Dat is eigenlijk ongelofelijk belangrijk voor de stabiliteit in de regio. De minister zegt door te gaan met het versterken van het maatschappelijk middenveld, maar ik zie dat eigenlijk weinig terug in de brief. Moet je in kwetsbare landen, waar de autoriteiten niet je bondgenoot zijn, al die maatschappelijke initiatieven niet juist enorm versterken? Dan help je lokale tegenmacht om zich te organiseren.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja. Die initiatieven zijn er ook. We dragen dit ook Europees uit, want we zien dat het breder moet. Ook met Europese middelen moet nadrukkelijk worden gekeken hoe we die tegenmachten kunnen steunen. We zien in die discussies dat niet iedereen daar altijd dezelfde kant op kijkt, maar het sentiment dat mevrouw Kröger schetst, delen we natuurlijk. Het volgende is echter ook zo. Een hele grote inzet in Sudan en daar diplomatiek mee bezig zijn, betekent natuurlijk ... We kunnen niet alles tegelijkertijd. Ook aan de Sahelkant geldt dat we dingen voortzetten, maar misschien niet op het niveau zoals we dat eerder hebben gedaan. Dat heeft ook een beetje te maken met de omstandigheden. Het is gewoon echt best lastig. Belangrijke zaken zoals die mevrouw Kröger aanhaalt, blijven echter bestaan.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Afrondend. Erkent de minister dat het versterken van het maatschappelijk middenveld ook buiten de arena van de democratie, dus bijvoorbeeld in hele andere programma's, inherent bijdraagt aan het versterken van de democratie? Erkent hij dat lokaal, van onderop, met

maatschappelijke organisaties aan de slag zijn daarom eigenlijk je rode lijn zou moeten zijn als je democratie en stabiliteit als het belangrijkste Nederlandse belang ziet?

Minister **Sjoerdsma**:
Het antwoord hierop is ja. Ook in de Sahel blijven we werken met maatschappelijke partners. Via lokale ngo's versterken we de weerbaarheid en werken we aan voedselzekerheid. Er is ook een tender in ontwikkeling om met lokale gemeenschappen en ngo's te werken op het gebied van water, voedselzekerheid en veiligheid. Niet alleen het nieuwe subsidiekader democratische weerbaarheid, maar ook het Civic Space Fund zullen openstaan voor de Sahel. Uiteraard hangt dat dan wel af van de aanvraag.

De heer **Lohman** (CDA):
Aan het begin van dit blokje ging het over het pleidooi dat AIV houdt om onderscheid te maken tussen humanitair, publieke goederen en strategische partnerschappen. Mijn vraag in mijn inbreng was wat de minister daarvan terugziet als hij met die blik naar de huidige begroting kijkt. En wat kan beter?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik zie op dit moment vooral een robuuste begroting, zowel in omvang als qua doelstellingen. Wat betreft deze begroting, maar ook het in lijn brengen van het beleid met de uitdagingen waarover we met elkaar hebben gesproken — ik noem de grote contextveranderingen en het feit dat we doelstellingen niet halen — is er gewoon een boel werk te doen. Verder dan dat wil ik er niet op vooruitlopen. Het zal namelijk ook afhangen van welke richting we kiezen, mede naar aanleiding van het AIV-advies en de oproepen die vanuit de Kamer gaan komen. Dat we er in deze verhouding nog niet zijn, ziet deze minister absoluut. Hij ziet echter ook dat we met deze begroting belangrijke stappen op weg daarnaartoe zetten.

De heer **Lohman** (CDA):
Is de minister het, aanvullend, met mij eens dat de begroting best lastig te lezen is, ook voor Kamerleden die dit moeten controleren? Daar zijn meerdere redenen voor. Ik noem asiel, erdoorheen lopende stromen, het soms moeilijke onderscheid tussen ODA- en andere gelden en kasschuiven. Wat is daar de komende tijd aan te doen? Hoe kan de leesbaarheid in ieder geval voor het parlement verbeterd worden?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat antwoord doe ik even in tweeën. Eén. Op asiel heeft het kabinet een heel heldere stap gezet. Daar waar de eerstejaarsopvang van asiel de ontwikkelingssamenwerkingsbegroting in voorgaande jaren eigenlijk leegvrat, om het maar zo te zeggen, is die door dit kabinet nu gecapt op maximaal 10%. Dat levert voorspelbaarheid op en ook herkenbaarheid in de begroting, denk ik. Ik ben natuurlijk altijd bereid om met de Kamer van gedachten te wisselen over hoe de begroting inzichtelijker kan worden gemaakt. Het kabinet heeft de gedachtewisseling met de rapporteurs over de verantwoording zeer gewaardeerd. Als de verantwoording anders wordt, gaat de begroting er ook weer anders uitzien. Als we dat AIV-advies en de toekomst van OS anders gaan vormgeven, zal dat ook weer consequenties hebben voor de begroting. Als er wat dat betreft specifieke wensen leven in de Kamer, ben ik altijd bereid om die mee te nemen. Ik snap zelf ook wel dat het nogal wat werk is als je alle tabellen bij een begroting tot je wil nemen. De leeswijzer helpt mij soms weleens, moet ik zeggen, om het zelf ook maximaal te doorgronden.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Lohman** (CDA):
Dank u wel voor het antwoord, minister. Over welke termijn heeft u het dan? Er zijn bij een volgende begroting natuurlijk twee dingen: de langetermijnveranderingen die met het AIV-

rapport samenhangen en de toch wat meer praktische transparantie in de begroting. Zien we volgend jaar al verschillen in de begroting, of moeten we daar langer op wachten?

Minister **Sjoerdsma**:
Daar wil ik graag in de procedure ... "Procedure" is niet het goede woord. Ik wil graag de goede samenwerking die het kabinet en de Kamer hebben, behouden. De opmerkingen en suggesties vanuit de rapporteurs zijn hier denk ik verwerkt. Als uw Kamer in meerderheid nog andere suggesties heeft die via rapporteurs tot ons komen, gaan we daar iets mee doen. Ik wil verder niet helemaal vooruitlopen op hoe anders die begroting zal zijn. Dat zal ook echt afhangen van inhoudelijke keuzes. Wat ik wel snap — dat wil ik de heer Lohman meteen meegeven — is het volgende. Nu wordt er gerapporteerd op thema. Je kan ook rapporteren op land. Dat brengt weer andere inzichten met zich mee. Hoe je de begroting ook kantelt en vanuit welk perspectief je er ook naar kijkt: we zullen altijd goed met elkaar moeten praten over wat je er precies uit haalt, omdat deze begroting gewoon anders is dan sommige andere begrotingen in Den Haag.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Voordat wij doorgaan naar het vierde en laatste blokje, ga ik voor een enkel ogenblik schorsen. O, mevrouw Kröger nog.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Er zijn een aantal vragen gesteld over Rwanda. Mijn vraag is eigenlijk in welk blok dat valt. Valt dat onder het blok conflicten? Ik zou dat persoonlijk enorm vinden kloppen, gegeven de rol die Rwanda speelt in het conflict in Oost-Congo.

Minister **Sjoerdsma**:
Het kabinet heeft deze vragen volgens mij schriftelijk afgedaan, maar als er vragen zijn, ben ik uiteraard bereid om die nu te beantwoorden. Dat is geen enkel probleem.

De **voorzitter**:
Dan gaan we dat doen in het een-na-laatste blokje. Maar de voorzitter wil graag even enkele ogenblikken schorsen, dus misschien kunnen de leden de voorzitter even helpen. Ik schors voor een enkel ogenblik.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Aan de orde is de begroting Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Aangezien ik er vele appjes over krijg, stel ik voor dat wij gaan schorsen voor de lunch na de eerste termijn van de Kamer. Dan kan de minister die lunch ook gebruiken voor de appreciaties van de ingediende moties en de beantwoording van de laatste gestelde vragen.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
U bedoelt de tweede termijn?

De **voorzitter**:
Nee, want de minister heeft ook enige tijd nodig om de laatste vragen nog te beantwoorden. O, na de tweede termijn? Excuus. Zei ik "de eerste termijn"? Nou, wat moest ik toch zonder de heer Ceder? We schorsen dus na de tweede termijn van de Kamer. Om het tempo erin te houden, geef ik de minister het woord voor het laatste blokje. Gaat uw gang.

Minister **Sjoerdsma**:
Voor het laatste blokje. Oké, dat is goed. Nee, dat is niet goed; ik zie mevrouw Kröger opstaan. We wachten even.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Voorzitter, we hadden net, voordat we even schorsten, geconcludeerd dat Rwanda nu besproken ging worden. Of valt het onder het blokje grote conflicten? Ik vind het ook prima als de afspraken van het kabinet met Rwanda onder het conflictblok vallen. Dat is wel passend.

De **voorzitter**:
Ik kijk even naar de minister. Die aanname had ik al gedaan. Daarom zei ik het ook zo.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik ben volledig in de handen van de Kamer. Als er vragen zijn, ben ik er om ze te beantwoorden.

De **voorzitter**:
Dan gaat dat gebeuren in het laatste blokje. Mevrouw Dobbe.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik wilde even checken of dat ook geldt voor de vragen die zijn gesteld over Radio Dabanga, die schriftelijk namelijk maar deels beantwoord zijn, voor de vragen over Destinus, die ook maar deels zijn beantwoord, en voor de vragen over medische evacuaties, die helemaal niet beantwoord zijn.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik ben altijd bereid om nog nadere informatie over Radio Dabanga te geven als die onvolledig is. De vragen over Destinus zijn wat het kabinet betreft volledig beantwoord, maar daar kunnen we uiteraard over doorpraten. Dat is geen enkel probleem. Ik waarschuw u wel: de voorzitter wil dit nog afronden en nog de tweede termijn van de Kamer doen, maar ik heb nog wel wat vragen te gaan.

De **voorzitter**:
Ja, maar daarbij ben ik in gedachte ook bezig met de collega's die hierna komen. We hebben nog stemmingen en nóg een begroting, dus ik vraag ook de minister om bondig te zijn in zijn reacties.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik zal proberen om het nog bondiger te doen, mevrouw de voorzitter, ook in het kader van de humanitaire situatie in deze plenaire zaal. Dit is inderdaad het blokje conflicten. Mevrouw Maes en de heer Van Dijk vroegen naar het Nederlandse bedrijfsleven in Oekraïne en de ondersteuning daarvan. Zij benadrukten eigenlijk het belang daarvan. Multilaterale steun kan misschien heel effectief zijn en een vermenigvuldigingseffect hebben, maar tegelijkertijd moet het bedrijfsleven hier wel vooropstaan. Dat is ook waarom we Oekraïne recent hebben bezocht samen met de voorman van VNO-NCW: omdat wij ook vinden dat het bedrijfsleven voorop moet staan. We hebben het geluid van zowel de VVD en de SGP als van de rest van de Kamer helder gehoord. Dus ja, multilateraal is mooi, maar als het minder kan ten gunste van bilateraal dan wel het bedrijfsleven, dan zullen we in die richting werken.

Voorzitter. Dan kom ik op Sudan. Er is veel over gezegd. Ik herhaal toch nog maar een keer dat het kabinet verheugd is over het gezamenlijk statement dat eergisteren is gepresenteerd, over de commitment die daaruit spreekt en natuurlijk ook over de manier waarop kabinet en Kamer elkaar weten te vinden in wat er moet gebeuren. Er zijn toch een aantal vragen over. De heer Van Baarle vroeg naar de betrokkenheid van de Emiraten bij de oorlog en of die tijdens de aankomende handelsmissie ook expliciet aan de orde kan worden gesteld. Ik kan er van alles over zeggen. De geplande handelsmissie is erop gericht om ons bedrijfsleven te steunen en kansen te grijpen. We hebben daar een brede relatie. Maar ook dit zal aan bod komen; de heer Van Baarle kent deze minister en die toezegging heeft de heer Van Baarle.

De heer Van Baarle vroeg ook welke concrete stappen het kabinet nu zet om via de Europese Commissie meer druk uit te oefenen in de handelsbesprekingen. De motie-Van Baarle staat helder voor de bril. Die was ook de aanleiding om tijdens de RBZ Handel van eind mei de Commissie op te roepen om dit in de onderhandelingen met de VAE te adresseren. Tijdens de informele RBZ Handel eind oktober hebben we dat opnieuw gedaan, om binnen het onderhandelingskader ook de rol van de VAE in de oorlog in Sudan bespreekbaar te maken. Dat blijven we doen. De heer Van Baarle kent de krachtsverhoudingen in Europa ook en weet wat onze inzet is. We weten ook dat die inzet misschien niet automatisch door alle collega-lidstaten wordt gedeeld.

De heer Van Baarle vroeg ook naar de motie die sancties heeft gevraagd tegen mensen die zitting hebben in de schaduwregering van de RSF. Twee dingen daarover. Misschien is het een beetje flauw, maar sancties liggen op het terrein van de collega-minister van Buitenlandse Zaken. Conform moties van onder anderen het lid Piri blijft Nederland echter aanvullende sancties bepleiten tegen de verantwoordelijken voor de oorlog en mensenrechtenschendingen, zowel binnen als buiten Sudan. Dat doen we op het hoogste niveau. Uiteraard nemen we daarin ook de motie-Van Baarle/Dobbe van 8 oktober mee.

Mevrouw Kröger stelde een vraag over externe actoren, niet alleen in Sudan maar ook in Ethiopië. Ja, we zien dat sommige externe actoren die actief zijn in Sudan, ook in Ethiopië actief zijn. Het is van groot belang dat alle externe actoren in de Hoorn hun invloed inzetten om dat conflict in de regio tegen te gaan. Wij spreken daar dus ook alle landen op aan die daarop zien.

Voorzitter. Dan komen we bij de DRC. Er is een zeer grote betrokkenheid bij verschillende Kamerleden, natuurlijk niet in het minst bij de heer Bamenga, die wees op het gevaar van ebola. De ebola-uitbraak in Oost-Congo blijft zeer zorgwekkend. Het kabinet heeft eerder 7 miljoen uitgetrokken. Wij staan ook in nauw contact met de Wereldgezondheidsorganisatie over de uitputting van die middelen en wat er nog meer gedaan moet worden. Ik snap ook heel goed dat de heer Bamenga vraagt of er extra middelen zijn voor de aanpak van seksueel geweld in deze regio. Wij delen natuurlijk de zorgen van de heer Bamenga over de schrijnende situatie in Oost-Congo en de vreselijke impact van conflictgerelateerd seksueel geweld op vrouwen en meisjes. Wij willen daarop intensiveren via meerjarige programmering. De inzet in Oost-Congo is van groot belang, want het betreft gewoon directe steun voor overlevenden en de toegang tot zorg, maar ook veilige plekken voor psychosociale en economische ondersteuning.

De heer Bamenga heeft ook een groot hart voor de Grote Meren. Ik proef heel erg dat de Kamer daar in grote gezamenlijkheid meer mee wil. Enkele zaken daarover. Nederland is en blijft een grote donor die ertoe doet in het Grote Merengebied. Wij dragen 8 miljoen bij aan het VN-landenfondsprogramma en 7 miljoen via de Dutch Relief Alliance, maar de beheer- en monitoringstructuur van het Grote Meren Programma zal ophouden te bestaan. Ik weet niet of dat heel veel uitmaakt voor wat de heer Bamenga en anderen voor ogen hebben. De begroting van het programma was sinds 2020 gemiddeld 25 tot 30 miljoen. Het kabinet heeft naar aanleiding van eerdere moties ook toegezegd om een aantal programma's voort te zetten, bijvoorbeeld 4 miljoen voor de certificering van conflictmineralen. Als ik door mijn oogharen heen kijk en bekijk wat er nu dankzij de inspanningen van de Kamer nog overeind staat, zie ik dat het echt wel in de orde van grootte van 20 miljoen komt. Het enige is dat de monitoring- en beheerstructuur anders is geworden. Ik snap de wens. Ik snap ook de opzet. Ik hoop dat dit de heer Bamenga en anderen geruststelt.

De heer Ceder vroeg nog naar de zaak van de boetes, de corruptiezaak in de Congolese mijnbouw en het manifest. Ik deel de zorgen van de heer Ceder over de situatie van de bevolking in de mijnbouwgebieden. Het is ook echt belangrijk dat er verder over gesproken

kan worden met de indieners van het manifest. In deze zaak gaat het wel over een strafbeschikking. Dat is dan weer aan het Openbaar Ministerie. Op ambtelijk niveau gaan we graag in gesprek met de indieners van het manifest. Ik proef heel erg, met de heer Ceder, het onderliggende onrecht dat hieruit lijkt te spreken. Maar de strafbeschikking ligt echt een beetje bij het Openbaar Ministerie. Dat is misschien meer iets om nog een keer over te spreken met de collega van Justitie en Veiligheid.

Voorzitter. Dan gaan we door naar … Het voelt een beetje alsof ik op deze manier geen recht doe aan alle verschrikkelijke situaties. Ik wil daar toch recht aan doen. Mevrouw Kröger gaat mij daarbij helpen, denk ik. Nee, dit is niet het einde van het blok, zeg ik tegen de heer Ceder.

De **voorzitter**:
We gaan een nieuwe structuur toepassen en dan doen we de hartelijke groeten aan de collega's van LVVN.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik denk dat het belangrijk is dat de minister hier markeert dat het blok conflict in deze geopolitiek roerige tijden niet afgeraffeld kan worden. De minister sprak net over het Grote Merenbeleid en over hoe belangrijk dat is, en ook over de vragen over Congo. Hoe kijkt de minister naar de rol die Rwanda speelt in de volstrekte destabilisering in Oost-Congo? Hoe ziet hij Rwanda?

Minister **Sjoerdsma**:
Over Oost-Congo en de rol van Rwanda in Oost-Congo is het kabinet heel helder, overigens net als vorige kabinetten, denk ik. Wij vinden dat de rol die Rwanda daar speelt niet goed is. Het is aan de regering van Congo om zelf verantwoordelijkheid te nemen en om, over soevereiniteit gesproken, zelf soeverein te zijn in die regio. Daar zijn niet alleen dit kabinet maar ook alle vorige kabinetten klip-en-klaar over geweest.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dat antwoord indachtig vraag ik me toch af of de minister wil reageren op de oproep van de Congolese minister van Buitenlandse Zaken, die echt niet begrijpt dat Europa nu door het sluiten van een deal met Rwanda geld gaat pompen in een land dat gewoon destabilisering en oorlog veroorzaakt. Mijn vervolgvraag is: kan de minister reageren op die uitspraken van de minister van Buitenlandse Zaken? Kan de minister voordat het MoU gesloten wordt, duidelijk maken dat Rwanda niet mensenrechten in den brede moet schenden? Het gaat dus niet over de individuele mensenrechten van de mensen die wij uitzetten, maar om de rol die Rwanda in de regio speelt.

Minister **Sjoerdsma**:
Twee dingen misschien. Eén. Ik ben niet bekend met de uitlating van de minister van Buitenlandse Zaken van Congo. Het gaat om de minister van Buitenlandse Zaken. Hier geldt dan wel een beetje dat de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken hierop moet reageren, om de verhoudingen goed te houden. Ik denk dat dat van groot belang is. In meer algemene zin kan ik het volgende zeggen. Mevrouw Kröger noemde net Oost-Congo. Als wij in gesprek zijn met UNHCR en IOM — daar komen we zeker nog over te spreken naar aanleiding van de vragen die verschillende leden hadden — horen we ook weer lof over hoe Rwanda omgaat met de opvang van vluchtelingen, juist ook uit Oost-Congo, en de mate van bescherming en vrijheid die vluchtelingen krijgen in Rwanda. Dus ja, het kabinet is zeer helder over de rol van Rwanda in Oost-Congo. Tegelijkertijd zijn door verschillende partijen in de Kamer gerespecteerde internationale organisaties best complimenteus over hoe Rwanda omgaat met vluchtelingen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Maar mijn vraag was of de minister het met mij eens is dat het feit dat Rwanda echt een enorm destabiliserende, ontwrichtende rol speelt in Oost-Congo een rol moet spelen in het MoU dat we gaan afspreken met Rwanda. Het is toch absurd dat geld de oorlogseconomie ingepompt wordt van een land dat rechtstreeks ondermijnt waar deze minister mee bezig is?

Minister **Sjoerdsma**:
Misschien twee opmerkingen daarover. Eén: het kabinet zal die kritiek op wat er in Oost-Congo gebeurt uiteraard blijven herhalen. Tegelijkertijd is ook wel de constatering, denk ik, dat de afgelopen jaren de houding die verschillende landen, waaronder de Europese Unie, hebben gehad ten aanzien van Rwanda niet tot gedragsverandering heeft geleid. Ik wil voorkomen dat we het debat over asiel en migratie helemaal overdoen. De collega van Asiel en Migratie, de heer Van den Brink, probeert langs de lijnen van het Europees recht en het internationaal recht, uiteraard ook zeer onderschreven door verschillende partijen in deze Kamer, afspraken te maken met Rwanda, eerst via een MoU en daarna via een verdrag, over de veilige opvang van een beperkt aantal mensen in een open faciliteit, gemonitord door internationale organisaties. De Kamer denkt daar verschillend over, maar dit kan ook een methode zijn om Rwanda een stap naar voren te laten zetten om ook op dit terrein wel een stap in het internationaal recht te omarmen. En het kan een gelegenheid zijn om andere schendingen op het gebied van internationaal recht nadrukkelijk met elkaar te bespreken.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Mag ik hier wel zeggen dat ik het voorbeeld dat deze minister noemt een beetje een rare figuur vind? Ik heb in mijn inbreng opgesomd wat M23 allemaal doet in Congo: marteling, kinderarbeid, seksueel geweld, de ergste oorlogsmisdaden, die daar met steun van Rwanda worden gepleegd. En dan zegt deze minister: ja, maar op het moment dat mensen daarvoor vluchten, dan vangt Rwanda ze wel heel goed op, dan ontvangen ze daar lof voor en dat zou dan een soort kader kunnen zijn waaronder wij met behoud van mensenrechten mensen daarnaartoe kunnen uitzetten. Dat is toch wel een beetje een raar voorbeeld?

Minister **Sjoerdsma**:
Nou, kijk. Ik probeer te zeggen in deze Kamer dat er in deze relatie met Rwanda op deze manier ruimte is voor twee dingen die tegelijkertijd naast elkaar bestaan. Eén is een samenwerking op het gebied van migratie, waarbij een beperkt aantal mensen vanuit Europese landen kunnen worden overgebracht naar een open faciliteit, waar zij een nieuwe tweede kans krijgen op een leven. Zij zijn uitgeprocedeerd in Nederland of in andere landen en krijgen daar weer perspectief op werk of op andere zaken, langs de richtlijnen die we ook in Nederland kennen, zoals non-refoulement en andere zaken, hopelijk gemonitord door internationale organisaties, als dat allemaal goed loopt. Daarnaast staat in die relatie natuurlijk onze kritiek op het handelen van Rwanda in de nabije omgeving als een paal boven water. Ik heb op geen enkele manier geprobeerd te zeggen dat we dat moeten verdoezelen, absoluut niet.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
De vraag is natuurlijk of je betrouwbaar en geloofwaardig afspraken kan maken met een land dat niet alleen maar oorlogsmisdaden in Congo faciliteert — want zonder de steun van Rwanda zouden die oorlogsmisdaden er een stuk minder tot niet zijn en al zijn gestopt — maar waar ook een oppositieleider, een criticus van de regering, zonder hoofd is teruggevonden. Onze regering denkt dan met zo'n land, dat dit allemaal ontkent — want dit geeft het allemaal niet toe — wel betrouwbaar afspraken te kunnen maken over het niet schenden van mensenrechten. Ik kan dat niet met elkaar rijmen en vraag me af waarom de minister dat wel kan rijmen.

Minister **Sjoerdsma**:
Misschien moet ik toch weer verwijzen naar het begrotingsdebat van Asiel en Migratie, waarin dit uitgebreid is gewisseld. Daar heeft collega Van den Brink natuurlijk gezegd dat juist die waarborgen die ook mevrouw Dobbe van zulk groot belang vindt, moeten worden vastgelegd in een MoU en in een verdrag en moeten worden gemonitord. Als daar dan weer schendingen van ontstaan, geeft dat weer de gelegenheid om het daar nadrukkelijk met elkaar over te hebben. Ik denk dat dat ook echt cruciaal is. Collega Van den Brink is hier heel helder over geweest, over al die randvoorwaarden die hier gelden. Ik wil ze niet helemaal aflopen, maar de randvoorwaarden zijn wel echt radicaal anders dan hoe het VK dat destijds met Rwanda heeft gedaan. Waar het VK eigenlijk van zins was om de hele asielprocedure te exporteren naar Rwanda, is het hier anders. De asielprocedure wordt doorlopen en daar wordt eigenlijk een tweede kans geschapen voor de mensen die hier niet meer mogen blijven. Dat betreft alleenstaande jonge mannen in een open faciliteit met recht op vrijheid van beweging en met recht op werk, binnen de maatstaven die wij hier ook kennen. We zullen moeten zien hoe dat gaat werken. Collega Van den Brink is daar nu ontzettend mee bezig. Maar we zullen ook moeten afwachten hoe dat gaat.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Mijn punt is dat je het risico niet kan uitsluiten dat de mensenrechten van de mensen die de minister net omschrijft, zullen worden geschonden en dat we dan achteraf moeten concluderen dat de mensenrechten zijn geschonden. Dat is natuurlijk geen manier van doen, geen manier om te experimenteren met mensen. Er gaat geld vanuit de begroting naar het mogelijk maken van deze migratiedeal of uitzethub of deportatiehub of hoe je het maar wilt noemen. Geld van deze begroting gaat daarnaartoe. Hoeveel geld is dat nu precies? Zou dat geld ook naar Rwanda zijn gegaan als die deportatiehub daar niet was geplaatst?

Minister **Sjoerdsma**:
Het Nederlandse deel van de operationalisatie van de terugkeerhubs wordt gefinancierd uit de migratiepartnerschapsgelden van het ministerie van Asiel en Migratie. Zoals eerder met uw Kamer gewisseld, ook in de brief, is er binnen de BHOS-begroting vanaf 2027 budget gereserveerd voor de totstandkoming van terugkeerhubs. Wij kijken nu naar het volgende, maar ook dat zijn nog geen plannen die met pen geschreven zijn; ze zijn met potlood geschreven. Dat zijn mogelijkheden voor financiering van juist multilaterale organisaties zoals IOM en UNHCR met betrekking tot de randvoorwaarden van de terugkeerhubs. Dat zijn eigenlijk de zaken die mevrouw Dobbe hier aanstipt, dus het belang dat zij eraan hecht dat de situatie daar en de rechten daar dezelfde zijn als die wij hier garanderen. Dat zouden we willen financieren. Dat geldt overigens wat deze minister betreft ook locatie-onafhankelijk, want het is niet gezegd dat dit de laatste terugkeerhub is. Het is belangrijk dat deze organisaties, die denk ik hetzelfde belang hechten aan rechten en voorspelbaarheid als mevrouw Dobbe, in positie worden gebracht om de randvoorwaarden te monitoren daar waar het gaat over terugkeerhubs in welk land dan ook. Dat zou het kabinet willen financieren. Over de exacte invulling wordt nog verder gesproken en daarover zal ook de Kamer worden geïnformeerd.

De heer **Dassen** (Volt):
Is het kabinet voornemens om de mensen die daarnaartoe gaan terug te halen op het moment dat de mensenrechten onder druk komen te staan?

Minister **Sjoerdsma**:
Hiervoor ga ik echt verwijzen naar de minister van Asiel en Migratie. Dat gaat over de afspraken over de terugkeerhub die hij gaat maken. Dat debat is gevoerd. We dreigen echt in een asieldebat te belanden, waarin ik ook niet de minister van Asiel en Migratie helemaal

voor de voeten wil lopen. Helder is wel, zoals ook de minister van Asiel en Migratie zeer nadrukkelijk heeft gezegd, dat de monitoring en de standaarden die hier op tafel liggen zeer streng zijn, dat er wordt gekeken of die worden nageleefd en dat er consequenties kunnen volgen als dat niet zo is.

De heer **Dassen** (Volt):
Ik vind niet dat de minister hier naar een andere minister kan verwijzen. We hebben het in dit debat hierover. Het is onderdeel van deze begroting. Dit lijkt me nogal een wezenlijke vraag. Het gaat er namelijk om of de mensenrechten gerespecteerd en gewaarborgd worden. We zagen afgelopen week weer in een groot stuk in NRC dat mensen die vanuit de VS zijn uitgezet, onder druk worden gezet met bedreigingen en noem maar op om uiteindelijk Rwanda zo snel mogelijk te verlaten. Dat staat haaks op het antwoord dat de minister zojuist gaf aan collega Dobbe, dus …

De **voorzitter**:
En uw vraag?

De heer **Dassen** (Volt):
Mijn vraag blijft staan. Wat doet het kabinet op het moment dat de mensenrechten daar alsnog onder druk komen te staan en worden geschonden?

Minister **Sjoerdsma**:
Toch nogmaals: het MoU en het verdrag dat de collega, de minister van Asiel en Migratie, wil sluiten, zien op alle randvoorwaarden die deze Kamer, ook in het Asiel en Migratiedebat, nadrukkelijk heeft neergelegd. Daar waar het de BHOS-begroting betreft, om het toch weer eventjes naar dit ministerie en deze begroting te trekken, gaat het over mogelijkheden van financiering van multilaterale organisaties zoals UNHCR en de IOM met betrekking tot de randvoorwaarden van de terugkeerhubs. Over de invulling moet nog worden gesproken, want die terugkeerhub staat er nog niet. Die is er nog niet. Uiteraard zal de Kamer daar onverwijld over worden geïnformeerd, maar daarover gaan die randvoorwaarden. Deze beide organisaties zouden ook uitstekend gepositioneerd zijn om die randvoorwaarden te monitoren. En ja, uiteraard, als daar iets wordt geconstateerd, zal dat weer worden besproken. Daar kan de heer Dassen van op aan.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Dassen** (Volt):
Dat iets wordt besproken, is natuurlijk niet een antwoord waar ik op zit te wachten. Ik stel de vraag omdat we in Albanië zien waartoe terugkeerhubs kunnen leiden, namelijk mensen die daar onder de kalmeringsmiddelen zitten, in totaal uitzichtloze posities. We zien nu in Rwanda dat mensen die zijn uitgezet vanuit de VS worden bedreigd en onder druk worden gezet en dat hun dingen worden afgenomen om ervoor te zorgen dat ze het land zo snel mogelijk verlaten. Dat zijn volgens mij niet de omstandigheden waar je mensen naartoe kunt brengen. De grote zorg die ik heb, is dat dit een goedkope pr-stunt is die ontzettend veel geld gaat kosten over de rug van de meest kwetsbaren in de wereld. Ik hoop dat het kabinet het met mij eens is dat mensen onder druk komen te staan en dat mensenrechten geschonden worden op het moment dat je ze daarnaartoe brengt.

De **voorzitter**:
Uw vraag, meneer Dassen.

De heer **Dassen** (Volt):
Je moet dan ook het fatsoen hebben om ze vervolgens weer terug naar Nederland te halen om te zorgen dat die mensenrechten gewaarborgd blijven.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik noemde net het voorbeeld van het Verenigd Koninkrijk en Rwanda. Nu is er het voorbeeld van Italië en Albanië. Met alle respect, maar die vergelijking is onvergelijkbaar. Wat daar gebeurde, was het volgende. Bij zowel Italië als het VK betrof het de externalisering van het hele asielbeleid, waarbij de waarborgen die uw Kamer, maar ook dit kabinet, zo van belang vinden, niet voldoende geborgd waren. Wat de collega, de minister van Asiel en Migratie, hier probeert te doen — ik snap dat ook heel goed, want zijn belangrijkste opdracht is grip krijgen op migratie en uitvoering geven aan een van de belangrijkste zorgen van de Nederlandse bevolking — is om te komen tot een samenwerking op het gebied van migratie die ruimte laat voor kritiek als het gaat over schending van internationaal recht, maar die er tegelijkertijd voor zorgt dat alle voorwaarden die de Kamer van belang vindt, geborgd zijn, of dat nou non-refoulement, internationaal recht, mensenrechten of zaken als een open faciliteit en recht op werk betreft. Dat probeert de minister van Asiel en Migratie te doen.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Snapt de minister dat het voor een hoop mensen in deze Kamer, onder wie ikzelf, moeilijk is om met een gedeelte van de begroting in te stemmen, namelijk het geld dat hiervoor op deze begroting gereserveerd is, zonder dat er waarborgen zijn?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik heb net geschetst dat er echt heel sterke waarborgen zijn. Er zijn echt hele sterke waarborgen. Waar sommige landen in Europa genoegen nemen met een MoU, kiest de minister van Asiel en Migratie ervoor om een verdrag te sluiten met Rwanda. Een verdrag is een bindende overeenkomst tussen landen. In dat verdrag en in dat MoU worden waarborgen vastgelegd, of die nu zien op het principe van non-refoulement, het internationaal recht, dat het een open faciliteit is, dat mensen recht hebben op werk en perspectief, maar ook het recht om het land te verlaten, dus, voor de duidelijkheid, om niet in Rwanda te blijven. Vervolgens wil het kabinet met internationaal erkende organisaties die waarborgen ook monitoren. De heer Van Baarle en zijn partij hoeven dit uiteraard niet te steunen en ik weet dat ze dit niet zullen steunen, maar ik hoop wel dat we in de context van de begroting … Eerder was er ook een spreker in de eerste termijn die zei: hier sta ik niet van te trappelen. Het is wel echt een zeer beperkt onderdeel van deze begroting. Het ziet op organisaties die precies doen wat de heer Van Baarle wil, namelijk die waarborgen beschermen.

De heer **Van Baarle** (DENK):
De minister heeft gelijk dat het een beperkt onderdeel van de begroting is. De minister heeft mij ook horen zeggen dat ik blij ben met de extra stappen die in deze begroting worden gezet. Tegelijkertijd vind ik dit onderdeel gewoon heel erg moeilijk. Op hele terechte vragen, bijvoorbeeld of we mensen terughalen als mensenrechten geschonden worden of dat alle vormen van financiering niet doorgaan als er een schending is, hoor ik de minister doorverwijzen. Het is dan voor ons gewoon heel erg moeilijk om akkoord te geven op een onderdeel van deze begroting zonder dat we het comfort hebben dat er maatregelen komen als er dingen gebeuren die we niet met elkaar willen toestaan.

Minister **Sjoerdsma**:
Hier moet ik toch echt de knip maken. Dit is het beleid van de minister van Asiel en Migratie. Het overname- en terugkeerbeleid van uitgeprocedeerde asielzoekers is zijn beleid. Ik kan hier niet namens hem spreken en hem voor de voeten lopen. Ik kan de heer Van Baarle zeggen dat het, voor wat betreft het begrotingsonderdeel waar dit ministerie voor aan de lat staat, gaat over een beperkt bedrag dat ziet op die randvoorwaarden, die zijn geborgd door multilaterale organisaties. Het is uiteraard aan de heer Van Baarle zelf of hij dat wel of niet kan steunen. Maar ik hoop echt dat hij gewoon kijkt naar de gehele begroting. Het kabinet hecht namelijk ook aan een breed draagvlak. Het is heel duidelijk dat de heer Van Baarle dit niet ziet zitten, maar ik hoop dat de andere onderdelen van de begroting zo zwaar wegen dat

hij in zijn afweging in ieder geval komt tot steun voor deze begroting. Dat zou het kabinet uiteraard zeer waarderen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Ja, dat begrijp ik. Ik heb in mijn termijn en ook in dit interruptiedebat gezegd dat er in deze begroting eindelijk weer eens een positieve stap staat, die wij als DENK toejuichen. Tegelijkertijd ben ik wel op zoek naar wat deze minister nog meer kan bieden dan wat hij tot dusver in zijn beantwoording heeft aangegeven. Kan hij, als verantwoordelijk minister voor dit stukje van het budget, in dit debat laten zien dat hij vanuit deze verantwoordelijkheid die waarborgen hieraan stelt en daar ook op zal toezien?

Minister **Sjoerdsma**:
Uiteraard. Misschien heb ik de heer Van Baarle dan eerder niet goed begrepen. Als wij die organisaties financieren, zullen we de rapportages die daaruit voortkomen natuurlijk ook heel serieus nemen; laten we daar even heel helder over zijn. Samenwerkingen met dit soort organisaties zijn namelijk gebaseerd op wederzijds vertrouwen. Het feit dat deze organisaties bereid zijn hun nek uit te steken om hierop samen te werken, geeft aan dat zij vertrouwen hebben in de afspraken die wij willen gaan maken en dat zij denken dat die afspraken passen bij het normenkader dat hoort bij deze organisaties. Dat betekent ook dat als organisaties constateren dat er niet aan dat normenkader wordt voldaan, je dat heel serieus moet nemen. Dat ben ik helemaal met de heer Van Baarle eens. Het enige wat ik hem zou willen vragen, is om deze vraag te richten aan de minister van Asiel en Migratie — dat ben ik simpelweg niet — want het is zijn beleid.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik vind het lastig dat de minister de hele tijd verwijst naar het internationaal recht en mensenrechten maar vervolgens eigenlijk onduidelijk is over waar dan de grens ligt voor dit kabinet. De situatie in Oost-Congo verslechtert snel; er komt eigenlijk steeds meer duidelijkheid over de rol die Rwanda daarin speelt. Is dit onderdeel van de waarborgen die Nederland zoekt?

Minister **Sjoerdsma**:
Hier zijn, denk ik, twee zaken van groot belang. De waarborgen die Nederland in het kader van de terugkeerhubs afspreekt, zien op het internationaal recht, op het Europees recht en op principes als non-refoulement. Buiten dit kader zullen we Rwanda niet in algemene zin aan iets kunnen binden; dat zal niet zo zijn. Maar in de opvatting van het kabinet bestaan deze dingen naast elkaar. Dat betekent dat die kritiek op Rwanda nog steeds helder zal klinken. Onze hoop is dat na een periode waarin er geen engagement was met Rwanda, dit engagement misschien iets kan betekenen. Als Rwanda hier daadwerkelijk voor tekent, dan tekent het namelijk ook voor het internationaal recht en zet het dus een stap naar het internationaal recht toe. Hopelijk lukt het ons dan om Rwanda ook op andere terreinen te bewegen richting stappen op het internationaal recht. Dat is natuurlijk geen gegeven, want de praktijk is weerbarstig, maar de afgelopen jaren hebben we kunnen zien dat de huidige aanpak ook niet heeft geleid tot stappen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
In juli heeft Nederland nog formeel een punt gemaakt bij de Verenigde Naties van nieuwe wetgeving in Rwanda die de civil society inperkt. Is dat dan wel onderdeel van het internationaal recht waar de minister naar verwijst? Ik ben daarnaar op zoek. Hij zegt dat er waarborgen moeten zijn wat betreft het internationaal recht, maar dat dat niet geldt voor de situatie in Oost-Congo. Is dit dan wel een waarborg? Valt dit eronder?

Minister **Sjoerdsma**:
Het is echt belangrijk om te melden dat die waarborgen zien op de samenwerking binnen de terugkeerhub; de minister van Asiel en Migratie is daar ook helder over geweest. Die gaan over al het internationaal recht en Europees recht dat van toepassing is op dit soort migratiesamenwerking. Daarbij gaat het ook over principes als non-refoulement. Het gaat ook over de praktische uitwerking van een open faciliteit waarin mensen vrij zijn om te gaan en staan waar ze willen en de kans krijgen om weer te werken, maar ook om het land te verlaten. Dat zijn de afspraken die daarin worden vastgelegd. Daaromheen heeft Nederland de gebruikelijke diplomatieke en politieke inzet en middelen om Rwanda tot ander gedrag te doen bewegen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Als ik dit even vertaal, zegt de minister dus eigenlijk: als het kabinet het heeft over het internationaal recht, dan gaat het alleen maar specifiek over hoe de mensen die wij daarnaartoe uitzetten, behandeld worden. Het doet er dus niet toe dat het voor de rest een autoritair regime is, dat maatschappelijke organisaties ingeperkt worden en dus ook niet meer kunnen rapporteren over die detentiefaciliteiten of dat het een land is dat eigenlijk de hele regio in conflict stort. Dat is allemaal geen onderdeel ervan. Vindt de minister dit vanuit zijn portefeuille een verantwoordelijke opstelling?

Minister **Sjoerdsma**:
Het is juist inderdaad vanwege datgene wat mevrouw Kröger nu zegt, namelijk de druk op het maatschappelijk middenveld. Die zien wij ook. Juist daarom kijken we vanuit deze begroting naar mogelijkheden tot financiering van multilaterale organisaties als IOM en UNHCR, omdat zij wel de gelegenheid hebben om daar toegang toe te hebben, omdat zij wel de gelegenheid hebben om te monitoren en omdat ze geen blad voor de mond zullen nemen op het moment dat ze constateren dat er iets niet in de haak is. Dus ja, dat volg ik zeker.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw beantwoording.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, dat zal ik doen. Ik maakte net een punt. We gaan een beetje door de verschillende brandhaarden in de wereld heen en het voelt een beetje alsof ik ze niet voldoende recht kan doen. Voor de kijkers die niet altijd het debat volgen, zeg ik: we spreken over sommige van deze situaties heel vaak en dan doen we dat uitgebreider.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik heb nog één hele praktische vraag. De minister heeft het uitvoerig gehad over een verdrag. Er zijn in de Kamer duidelijk wensen voor wat er onder dat verdrag zou moeten gelden. Wordt dit verdrag voorgelegd aan de Kamer?

Minister **Sjoerdsma**:
Daar heeft de minister van Asiel en Migratie iets over gezegd, volgens mij. Maar in alle eerlijkheid: ik weet niet wat hij erover heeft gezegd, dus daar kom ik in de tweede termijn even op terug.

Voorzitter. We komen bij Gaza. Daarover hebben heel veel fracties terecht hun zorgen geuit. Dat zijn zorgen over de situatie nu: de langdurige humanitaire noodsituatie die daar nu is en het feit dat de broodnodige hulpgoederen Gaza niet in komen, omdat de regering van Israël ze tegenhoudt vanwege vermeend dual-usegebruik. Er zijn ook zorgen geuit over de

aankomende winter, overstromingen, kou en hoe de bevolking daar de winter doorkomt. De heer Bamenga en de heer Van Baarle vroegen daar specifiek naar. Laat ik er helder over zijn dat het kabinet zich grote zorgen maakt over de noden in de Gazastrook, zeker in aanloop naar het winterseizoen. Het heeft grote zorgen over datgene wat Israël doet met het tegenhouden van humanitaire hulp. Recent is via COGAT naar buiten gekomen dat dat besef ook daar is en dat het ook duidelijk is dat het optreden van de Israëlische regering hierin moet veranderen, overigens niet alleen hierin, maar óók hierin. Daarom blijven we ons ook in EU-verband inzetten om de druk op Israël te vergroten. Er liggen vanuit de Kamer meerdere moties die zien op de evaluatie van de naleving van artikel 2 van het associatieakkoord. Wij stellen dingen voor. Die hebben tot nu toe onvoldoende draagvlak. We proberen ze natuurlijk wel op financieel gebied bij te staan waar we kunnen. Sinds 7 oktober 2023 hebben afzonderlijke kabinetten 110 miljoen euro vrijgemaakt. Dat is exclusief de 37 miljoen euro voor medische evacuaties.

De heer Van Baarle vroeg ook naar de medische evacuaties en waarom er toch geen evacuaties naar Nederland komen. Daarover heeft het kabinet meermaals met de Kamer van gedachten gewisseld. Het uitgangspunt van het kabinet is om zo veel mogelijk kinderen uit Gaza zo humaan mogelijk te helpen. De heer Van Baarle noemde het terecht: er staan daar 18.000 mensen op de wachtlijst, waarvan ongeveer 4.000 kinderen. Het kabinet heeft financiën vrijgemaakt om 250 van deze kinderen naar Jordanië te halen, om ervoor te zorgen dat ze de best mogelijke zorg krijgen in een Jordaans ziekenhuis dat samenwerkt met een Amerikaans ziekenhuis. Inmiddels zijn er in het eerste deel van dit programma 800 kinderen vanuit Gaza opgehaald en naar Jordanië gebracht. Ik zal dinsdag bij de Raad Ontwikkelingssamenwerking mijn collega's opnieuw oproepen ook mee te doen. Ik heb de Kamer namelijk beloofd dat het kabinet zich inzet om tot de 1.000 te komen in die tweede batch. Daar zijn we nog niet, maar er is inmiddels wel een fors aantal landen dat serieuze bijdrages doet, waardoor we daar langzaam bij in de buurt gaan komen. Is dat voldoende? Nee, want er zijn 4.000 kinderen. Absoluut. Maar we doen daarin wat we kunnen.

De **voorzitter**:
Ik stel voor dat u het onderdeel Gaza afrondt voordat we naar de interrupties gaan. Ik vermoed namelijk dat daar vragen over zijn. Rond u eerst dit blokje over Gaza af.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, dat snap ik. Mevrouw Dobbe had ook nog een vraag over medische evacuaties die via particulier geld zouden kunnen worden gedaan. Vrijdag is er een uitspraak bij de rechter over de consulaire bijstand en de mvv-verlening. Die zal ik even moeten afwachten.

Voorzitter, dat waren de vragen over Gaza, voor zover we die niet al schriftelijk hadden beantwoord.

De **voorzitter**:
Dan geef ik eerst mevrouw Van Ark het woord.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
De minister vertelde net dat er inmiddels al 800 kinderen vanuit Gaza in Jordanië zijn. Dat vind ik een enorm aantal, maar ik begrijp ook dat wij zelf 250 kinderen financieren. Daar zit dus een verschil. Kan de minister uitleggen wie de rest financiert? Heeft de minister al andere landen mee?

Minister **Sjoerdsma**:
Ook voor het beeld van de Kamer: dit programma bestond al voordat het kabinet besloot om daaraan deel te nemen. Het bestaat uit twee onderdelen: een eerste onderdeel van 1.000 en een tweede onderdeel van 1.000. Naast Nederland dragen diverse landen daaraan bij. Omdat ik weet dat deze landen dat graag zelf aanstaande dinsdag bekendmaken, moet ik

het antwoord even schuldig blijven. Dat is niet omdat het kabinet niet op de hoogte is, maar omdat ik deze landen in de gelegenheid wil stellen om zelf publiek en parlement daarover te informeren op een tijdstip dat ze zelf kiezen.

De **voorzitter**:
Vanuit mijn ooghoek zag ik dat mevrouw Dobbe als eerste was.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dit gaat over de vragen die wij hebben gesteld over het toelaten van humanitaire hulp. Uit cijfers van COGAT blijkt inderdaad dat de Israëlische regering zich niet aan de afspraken van het vredesakkoord houdt. Ik hoor dat de minister dat erkent en dat hij daar zorgen over heeft, maar ik vroeg de minister of hij dat ook wil veroordelen. Of is dat nog steeds moeilijk?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik proef een licht sturende ondertoon in de vraag van mevrouw Dobbe, maar laat ik heel helder zijn. Niet alleen constateren wij dat er te weinig hulpgoederen Gaza binnenkomen, we constateren ook dat dat komt doordat Israël ervoor kiest om die hulpgoederen niet toe te laten, terwijl het naar de mening van dit kabinet, VN-organisaties en divers hulporganisaties zo is dat die hulpgoederen Gaza wel degelijk in zouden moeten gaan. Dat is een schending van de verantwoordelijkheden die Israël heeft onder het internationaal recht, want humanitaire hulp moet onbelemmerd toegelaten worden. Uiteraard veroordeelt het kabinet dat.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Oké, heel goed, want het lijkt mij dat het kabinet eens moet beginnen met het veroordelen van de schendingen van mensenrechten, ongeacht wie die begaat. Ik had een vraag gesteld over de medische evacuaties van kinderen. Ik heb een voorbeeld aangehaald, want wij horen van hulporganisaties dat er kinderen zijn van wie de Nederlandse ... Het hoeft deze minister in ieder geval geen cent te kosten, want de minister zegt dat hij een afweging maakt — hoeveel kinderen kan ik helpen voor het geld dat ik heb? — en ervoor kiest om vooral kinderen in de regio te helpen. Maar dit zijn kinderen voor wie wel een ...

Minister **Sjoerdsma**:
Mvv.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
... een mvv is afgegeven, voor wie er een plek is, voor wie particulier geld is opgehaald, dus het kost deze minister niks. Het enige wat de Nederlandse regering moet doen, is ze daar aanmelden voor evacuatie. En dat doet de Nederlandse regering niet. Dat snap ik niet.

Minister **Sjoerdsma**:
Voor de helderheid: het kabinet vindt het hartverwarmend om ook de betrokkenheid van particulieren bij de medische situatie van kinderen in Gaza te zien. Maar dit is onder de rechter. Vrijdag komt er een uitspraak van de rechter. Die wacht het kabinet af.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik vind het wel een beetje treurig, om heel eerlijk te zijn, dat het kabinet het laat aankomen op rechtszaken hierover. Je kan ook gewoon stelling nemen en zeggen: wij gaan er niet zelf voor betalen maar wij vinden wel dat we deze kinderen voor evacuatie moeten aanmelden, zodat ze de mogelijkheid hebben om hier te komen. Dat komt onder de rechter, omdat het wordt geblokkeerd door dit kabinet. Dit kabinet kan er ook voor kiezen om dat níét te blokkeren.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik weet niet of ik deze duiding deel, maar omwille van de rechtszaak kan ik hier niet veel meer over zeggen dan wat ik nu heb gezegd.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Het is in ieder geval goed dat deze minister benoemt dat het feit dat Israël onvoldoende humanitaire hulp toelaat, een schending is van het internationaal recht en dat hij dat namens het kabinet veroordeelt. Welke manieren zijn er de komende tijd om de druk op Israël verder op te voeren? We weten hoe de hazen lopen in Europa. Welke manieren ziet deze minister voor Nederland, vanuit hem, de komende tijd om ervoor te zorgen dat we die druk op Israël toch op gaan voeren?

Minister **Sjoerdsma**:
Overigens voor de duidelijkheid: dit is zeker niet de eerste keer dat deze belemmering veroordeeld is vanuit het kabinet. Dat is meermaals eerder gedaan. Ik zie waar de heer Van Baarle op doelt. Er is vanuit Nederland natuurlijk zware en politieke druk om deze hulp toe te laten. Die is er ook vanuit diverse andere Europese landen en vanuit de Europese Commissie zelf, en overigens ook breder in deze wereld. We moeten constateren dat die druk tot nu toe niet heeft geleid tot datgene wat de heer Van Baarle en dit kabinet graag zouden zien, namelijk een onbelemmerde toegang van zowel hulporganisaties als hulpgoederen tot Gaza. Ik zal in ieder geval dinsdag mijn oor goed te luisteren leggen om te horen wat andere landen hier nog voor mogelijkheden zien om Israël zover te krijgen. De heer Van Baarle weet namelijk ook dat Nederland op het terrein van druk op Israël op twee manieren vooroploopt. Eén: de nationale maatregelen inzake het importverbod op nederzettingenproducten, gevolgd door meer dan tien andere landen; die hebben hier niet direct iets mee te maken, maar ik noem ze hier toch. Twee: collega Berendsen zoekt natuurlijk draagvlak voor het opschorten van artikel 2 van het associatieverdrag. Helaas is daar nog steeds geen meerderheid voor. Dat zijn de twee routes waarlangs het kabinet op dit moment druk zet, maar ik zal uiteraard mijn oor ook te luisteren leggen om te horen of er bij andere landen nog andere ideeën leven.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Het is goed om het oor te luisteren te leggen; luisteren naar anderen is sowieso zinvol in het leven. Tegelijkertijd is het ook goed om initiatief te tonen. Als we met elkaar constateren dat het een schending van het internationaal recht is, lijkt het me dat het misschien een weg is om te verkennen of we degenen die verantwoordelijk zijn voor deze schending van het internationaal recht daar ook verantwoordelijk voor kunnen stellen. Daar hebben we instituties voor, maar daar hebben we ook sanctiemechanismen voor. Het zou het mooiste zijn als je dat heel gericht doet, in de richting van de mensen die verantwoordelijk zijn voor het tegenhouden van hulpstromen, wat gewoon een schending is van het internationaal recht.

De **voorzitter**:
En uw vraag?

De heer **Van Baarle** (DENK):
Is de minister bereid om dat te gaan bepleiten en daarop in te gaan zetten?

Minister **Sjoerdsma**:
Daarover zeg ik twee dingen. Eén: er wordt op dit moment gewerkt aan het vierde sanctiepakket in de Europese Unie. Twee: ik zie waar de heer Van Baarle naartoe wil, maar tegelijkertijd betreft dit ook weer het terrein van de minister van Buitenlandse Zaken. Het gaat over sanctiewetgeving, dus ik denk dat het ook goed is om dat met hem te hernemen. Ik zie ook goed zijn frustratie en de frustratie die breed gedeeld wordt in deze Kamer over het feit dat hier al heel lang over wordt gepraat. En veroordelingen? Ja, het kabinet kan dit

veroordelen en de Kamer kan dit veroordelen, maar het enige wat echt telt, is natuurlijk dat de situatie verbetert. Ik snap dus ook dat het geduld op is. Dat gevoel leeft bij deze minister ook sterk. Tegelijkertijd moet dat dan wel in Europees verband, met de ministers van Buitenlandse Zaken, ter sprake komen. Ik zal in ieder geval mijn oor te luisteren leggen welke ideeën er nog leven bij de collega's op het gebied van ontwikkelingssamenwerking en noodhulp, of dat nou het idee van de heer Van Baarle is of andere ideeën zijn.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Deze minister heeft in dit debat wel meer vragen beantwoord die liggen op het terrein van zijn collega, de minister van Buitenlandse Zaken. Wellicht kan hij daar in tweede termijn nog nadrukkelijker op ingaan. Neem nou bijvoorbeeld mensen die bij COGAT functioneren, de leidinggevenden van COGAT. Die zijn gewoon verantwoordelijk voor een schending van het internationaal recht. Kunnen we die middels instituties aansprakelijk stellen voor deze schending? Moeten we niet pinpointen om te kijken of we de individuele verantwoordelijken wellicht kunnen voordragen om te sanctioneren?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is een helder betoog en een heldere oproep van de heer Van Baarle. Ik ga die meenemen. Ik zal die ook opnieuw overbrengen aan de minister van Buitenlandse Zaken, want ik snap wat de reden is waarom de heer Van Baarle dit zegt. Zijn geduld is op. Tegelijkertijd zeg ik nogmaals dat deze discussies echt plaatsvinden in de Raad Buitenlandse Zaken, niet in de Raad Ontwikkelingssamenwerking. Ik zal het meenemen. Ik weet niet of mijn antwoord hierop in de tweede termijn anders zal zijn dan ik nu heb kunnen geven.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
De situatie in Gaza is zo ongelofelijk schrijnend. We hebben 200.000 mensen de straat zien opgaan in een Rode Lijndemonstratie. Er is een brede oproep tot meer medemenselijkheid en compassie. Nu heeft dit kabinet een beleidswijziging doorgevoerd. Het heeft gezegd geen kinderen meer hierheen te evacueren voor medische evacuaties, maar dat in de regio te doen. Is er ook een beleidswijziging geweest om geen consulaire bijstand meer te verlenen aan kinderen die hierheen zouden kunnen?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik ben het, geloof ik, niet eens met hoe mevrouw Kröger het beleid van dit kabinet kenschetst en waar zij de beleidswijzigingen ziet. Als ik het beleid van dit kabinet afzet tegen het beleid van het vorige kabinet, dan zie ik eigenlijk op verschillende manieren een radicale breuk. Ik zie een breuk in hoe het kabinet bereid is om doortastend op te treden tegen het nederzettingenbeleid van de staat Israël. We waren het tweede land en het eerste land in Europa dat het importverbod op nederzettingenproducten met serieuze wetgeving regelde. Later werd dat gevolgd door vele andere landen. Dat heeft ook serieuze consequenties gehad voor onze collega's in Ramallah.

Twee. Op het vlak van humanitaire hulp heeft het kabinet heel heldere stappen gezet. Dankzij het coalitieakkoord is UNRWA weer op het peil gebracht waar het was. Dat is structureel doorgetrokken. De noodhulp naar Gaza en de diversificatie, ook een wens van verschillende leden van deze Kamer, zijn enorm opgevoerd.

Drie. Op het gebied van medische evacuaties kiezen wij voor zo veel mogelijk kinderen. We willen 250 kinderen uit Gaza weghalen. Ik noem maar eens een paar zaken. Dan probeert de heer Berendsen ook nog in Europa het een en ander voor elkaar te krijgen wat betreft het associatieverdrag. Binnen het nationale beleid is er dus sprake van enorme compassie van

dit kabinet met het lijden in Gaza en van enorme bereidwilligheid om zaken te doen. Europees moet er inderdaad echter altijd een meerderheid zijn voor de stappen die het kabinet wil nemen.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Dat was een lang antwoord, maar absoluut geen antwoord op mijn vraag. Mijn vraag was als volgt. De minister heeft in een debat een beleidswijziging aangekondigd. Hij heeft gezegd geen kinderen meer te gaan evacueren naar Nederland, maar het in de regio mogelijk te maken. Dat is een keuze van dit kabinet. Ik ben het daar absoluut niet mee eens. Mijn vraag was of het ook een beleidswijziging is geweest om geen consulaire bijstand meer te verlenen aan kinderen die hierheen zouden kunnen komen. Zoals mevrouw Dobbe aangaf, komen de kosten voor medische evacuatie daarbij niet vanuit de overheid, maar gaat het louter om consulaire bijstand. Was dat een beleidswijziging?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik ga in beide frames niet mee. Mevrouw Kröger stelt de beleidswijziging op het gebied van de medevac namelijk voor als iets negatiefs. Het kabinet heeft er juist voor gekozen om de ambitie te vergroten. Waar het vorige kabinet 5 kinderen medisch heeft geëvacueerd naar Nederland, kiest dit kabinet ervoor om er 250 te evacueren uit Gaza. Laten we kijken naar hoeveel mensen die een mvv hebben gehad, de afgelopen tijd door Nederland vanuit Gaza zijn gefaciliteerd. Mevrouw Kröger heeft dat kunnen zien. Het gaat om vele tientallen. Ik herken me dus niet in het frame. Ik herken me ook niet in het verhaal van mevrouw Kröger. Ik neem daar echt afstand van.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
De minister kiest er, tegen de wens van de WHO, van het Internationale Rode Kruis en van alle hulporganisaties, voor om de schrijnende gevallen die daar niet geholpen kunnen worden, niet te helpen. Daar gaat deze vraag echter niet over. Het is dus geen frame; het is een feit. De minister heeft het zelf in het debat aangegeven. Hij gebruikte zelf het woord "beleidswijziging". Mijn vraag ziet op de consulaire bijstand. Die werd eerder wél verleend. Klopt het dat het een beleidswijziging is om die niet meer te verlenen?

Minister **Sjoerdsma**:
Mevrouw Kröger doet het hier nu toch weer. Ze presenteert een beleidswijziging op een hele andere manier dan deze minister in dat debat heeft neergezet. Ze wekt ook de suggestie dat het kabinet geen schrijnende gevallen zou willen helpen. Ook daar neem ik afstand van. Het kabinet kiest ervoor om zo veel mogelijk kinderen zo humaan mogelijk te helpen. Je kan er natuurlijk over van mening verschillen — daar heeft het kabinet ook respect voor — of dat in Nederland of ergens anders moet gebeuren. Daarover kunnen we van mening verschillen. Dat het beter zou zijn om de meest schrijnende gevallen te helpen dan om zo veel mogelijk kinderen te helpen vind ik echter echt een ingewikkelde suggestie. Het tweede: nee, geen beleidswijziging, maar het ligt nu wel onder de rechter. Dat beperkt het aantal antwoorden dat ik kan geven over deze mvv'ers.

De **voorzitter**:
Mevrouw Dobbe. Daarna geef ik de heer Van Baarle het woord en vraag ik de minister om dit blokje af te ronden.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Heel kort, hoor. Ik ben goed aan het luisteren, maar volgens mij klopt wat deze minister zegt niet. Er worden wel politieke keuzes gemaakt en er is welzeker een beleidswijziging als het gaat over toestaan dat kinderen vanuit Gaza naar Nederland zouden kunnen komen via een

medische evacuatie. Onder het vorige kabinet kon dat wel. Onder dit kabinet zit de deur potdicht. Dat is wel een wijziging. Dan heb ik het niet over het totale aantal kinderen. Er wordt gedaan alsof dat niet zo is, maar dat klopt gewoon niet.

Minister **Sjoerdsma**:
De enige wijziging van dit kabinet is de keuze die we hebben gemaakt voor medische evacuaties naar Jordanië en niet naar Nederland. Ik bedoel: als kabinet vanuit de Staten. Dat is absoluut zo. Over particuliere medische evacuaties heeft dit kabinet niks gezegd.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Dit is een van de meest pijnlijke dingen: dat er zoveel duizenden Palestijnen, waaronder ook kinderen, op de wachtlijst staan en het soms zelfs niet halen omdat die regionale capaciteit er niet is. Elke keer weer krijgen we brieven waarin er overzichten worden gegeven van: stond op de wachtlijst, inmiddels overleden. Ik begrijp gewoon niet waarom dit kabinet niet inzet op en-en-beleid. Dat is enerzijds de regionale capaciteit versterken. Dat doet deze minister ook. Dat juich ik toe. Ik ben blij dat deze minister dat doet. Tegelijkertijd moet er ook een mogelijkheid gecreëerd worden voor kinderen die het niet redden in de regio.

Minister **Sjoerdsma**:
Dank voor deze interruptie en ook voor de genuanceerde opmerkingen die de heer Van Baarle maakt. Als aan deze minister zou worden gevraagd "wat gaat u doen als u nog een keer 5 of 6 miljoen euro krijgt?" dan zal deze minister er nog een keer voor kiezen om die 250 kinderen naar Jordanië te brengen. Dat heeft alles te maken met het feit dat het kabinet — ik ben daar zelf ook honderd procent van overtuigd — zo veel mogelijk van deze kinderen zou willen redden. Ik snap de oproep van de heer Van Baarle ook heel goed, want het doet ongelofelijk veel pijn om kinderen het niet te zien redden, waar ook ter wereld, maar zeker in Gaza, terwijl je weet dat medische hulpverlening in ongelofelijke nabijheid is. Ik noem Jeruzalem en de Westelijke Jordaanoever, waar vroeger een medische corridor was waar mensen gewoon naartoe konden worden gebracht. Het kabinet blijft diplomatiek benadrukken dat die corridor open moet. Maar als we gewoon kijken naar hoe we zo veel mogelijk kinderen kunnen redden, dan is dat in die regio. Dat zal ik dus ook blijven herhalen. Ik snap dat we het daar niet over eens zijn, maar dat heeft te maken met het feit dat het kabinet kiest voor zo veel mogelijk kinderen, ongeacht die schrijnendheid, omdat het kabinet van mening is dat je niet moet differentiëren in die schrijnendheid. Ook de kinderen die naar Jordanië gaan, hebben te maken met hele schrijnende omstandigheden. Dat is de keuze waar wij voor staan. Ik snap ook dat je die keuze echt iets anders kan maken, maar dan kies je dus niet voor de aantallen. Dan kies je niet voor zo veel mogelijk; dan kies je bewust voor enkele zo schrijnend mogelijke gevallen. Dat is ook een legitieme keuze; dat geef ik de heer Van Baarle absoluut mee. Het kabinet kiest wat dat betreft anders.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Ik kies niet voor het maken van een onderscheid in schrijnendheid. Ik kies voor maximale aantallen. Dat doe je door de regionale capaciteit te vergroten en door te doen wat je kunt doen in de regio, maar die capaciteit in de regio is nog niet voldoende. Daarbovenop moet je dus ook wat in Nederland doen. Ik vraag deze minister daarom om in te zetten op een combinatie van die twee. Het is mooi dat we mensen uit Gaza die gewond zijn helpen in de regio, maar het is ontzettend belangrijk dat we de mensen die die hulp niet kunnen krijgen omdat de capaciteit er niet is en die het misschien niet redden, toch in Nederland gaan helpen. Wil de minister dat doen?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik snap deze oproep goed, ook omdat ik zie — dat geldt niet alleen voor de heer Van Baarle,

maar voor meerdere leden van de Kamer — dat er een enorme betrokkenheid is bij het Gazaanse volk en het lijden dat daar nu plaatsvindt. Tegelijkertijd zeg ik toch ook: als het doel is om zo veel mogelijk kinderen te helpen, dan kunnen we kijken naar de meest schrijnende gevallen en zeggen dat die naar Nederland moeten. Dat is ook waarom het kabinet welwillend heeft gekeken naar eerdere oproepen en moties vanuit deze Kamer. Tegelijkertijd — dat heb ik ook in een eerder debat met u gedeeld — heb ik tijdens een werkbezoek naar de grens van Gaza en heel Egypte feitelijk de hele medische evacuatieketen kunnen aflopen, van het moment van triage en keuze tot vertrek, eerste opvang en heel specialistische opvang. We kunnen hierover echt van mening verschillen, want de heer Van Baarle heeft een legitiem punt, maar mijn conclusie was wel: het lijden is zo groot en zo veel; laten we in vredesnaam zo veel mogelijk kinderen doen. Als de Kamer nog weer ergens 5 miljoen euro hiervoor vindt, zou ik dat toch op deze zelfde manier uitgeven, ook omdat de zorg in Jordanië dankzij de uitstekende kwaliteit van de artsen daar, maar ook dankzij de samenwerking met het Amerikaanse ziekenhuis echt uitstekend is. Het is echt een medische hub die cruciaal is voor de regio.

De **voorzitter**:
Volgens mij had ik "afrondend" gezegd of was dat alleen in mijn hoofd?

De heer **Van Baarle** (DENK):
Als u wil dat ik afrond, kan ik natuurlijk niks anders constateren dan dat u de leiding over dit debat heeft.

De **voorzitter**:
Dan zijn we afgerond; dank u wel. Hoever is de minister?

Minister **Sjoerdsma**:
De minister doet zijn best en nadert het einde van deze beantwoording. Er waren ook nog vragen van mevrouw Maes en ook van mevrouw Van Ark over Syrië. Ik wil de Kamerleden niet kunstmatig bij elkaar voegen, maar de vragen gingen eigenlijk over hetzelfde onderwerp, namelijk de wederopbouw van Syrië en hoe je die op de best mogelijke manier doet. Mevrouw Maes zei dat goedgeschoolde arbeid noodzakelijk is om een bijdrage te leveren aan de wederopbouw van het land. Ja, dat is absoluut zo. Wij betrekken ook de Syrische diaspora natuurlijk bij de wederopbouw. Voor de re-integratie wordt ook steun geboden aan Syriërs in Nederland die vrijwillig terugkeren naar Syrië. Ook het door mevrouw Maes genoemde COMPASS-programma is daar actief. Dat is vooral gericht op het versterken van data voor inzicht in terugkeer en het versterken van de capaciteit aan Syrische kant.

Mevrouw Van Ark had het over de ontmijning en de landbouw. De Syrische president heeft ook aan Nederland een uitdrukkelijk verzoek gedaan om ervoor te zorgen dat wij bijdragen aan landbouw, maar landbouw kan natuurlijk alleen plaatsvinden als er niet overal mijnen liggen. Ik denk daarbij niet alleen aan landbouw, maar ook aan spelende kinderen en aan mensen die op weg zijn naar werk; het is natuurlijk een gigantisch risico. Mevrouw Van Ark merkte op dat het nog 30 jaar gaat duren als dit in het huidige tempo doorgaat. Zolang kunnen we natuurlijk niet wachten. In het huidige Mine Action and Cluster Munitions Programme, dat loopt tot en met 2030, doen we dit nadrukkelijk, maar ik zie ook haar oproep om landbouw en mijnbouw te verbinden. Dat vind ik echt een uitstekende suggestie.

Dan tot slot, voorzitter, maar zeker niet last and least, Afghanistan. Ik denk dat vanuit veel Kamerleden gesproken is over de afgrijselijke situatie daar voor vrouwen. Vrouwen worden letterlijk uit het openbare leven gegumd. Meisjes krijgen geen toestemming om onderwijs te krijgen. Vrouwelijke artsen mogen alleen bij vrouwelijke artsen komen, maar vrouwelijke artsen mogen niet werken; we weten allemaal wat dat dan betekent voor de gezondheidssituatie van vrouwen en meisjes in dat land. Nederland steunt dus ook vanuit het Mensenrechtenfonds verschillende lokale organisaties voor de rechten van vrouwen en

meisjes. Dat geldt bijvoorbeeld, zeg ik tegen mevrouw Kröger, die dit ook vroeg, voor onlinementorship voor jonge vrouwen, zodat zij zich kunnen voorbereid op een opleiding in, helaas, het buitenland en uiteraard ook voor mediaorganisaties waar vrouwen stages volgen. Ik heb recent op verzoek van de Kamer ook gesproken met vertegenwoordigers van de Afghaanse gemeenschap. Daar hebben we ook afgesproken dat het kabinet de Afghaanse gemeenschap in de toekomst zal blijven betrekken bij de ontwikkeling van Nederlandse programma's. Dat geldt uiteraard ook voor het programma CivicFocus, dat ook Nederlandse burgerinitiatieven die lokale initiatieven in Afghanistan willen steunen mogelijk maakt.

Voorzitter. Ik ben gekomen aan het einde van de beantwoording van de vragen, gesteld in de eerste termijn.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ik heb nog een vraag over Syrië. Ik ben blij dat de minister het punt herkent dat het belangrijk is om blijvend te investeren in Syrië. Ik had in mijn bijdrage al gezegd dat het mogelijk 30 jaar duurt. Vindt de minister dat wij als Nederland meer kunnen doen om dit te versnellen?

Minister **Sjoerdsma**:
Ja. Zo heb ik de oproep van mevrouw Van Ark ook verstaan. Zij zegt: Nederland speelt hier traditiegetrouw een belangrijke rol, niet alleen op het gebied van landbouw maar ook op het gebied van ontmijning; combineer dat nu en leer van de samenwerking tussen FAO en UNMAS. Dus het korte antwoord is ja.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Ziet de minister dan ook dat dit een mooie kans kan zijn waarbij zowel het lokale maatschappelijke middenveld als misschien ook het Nederlandse bedrijfsleven een rol kan spelen, misschien een combinatie daarvan waar hulp en handel samen kunnen komen?

Minister **Sjoerdsma**:
Omwille van de tijd: absoluut.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Ik kom even terug van het punt Congo. Ik ben blij dat de minister aangeeft in gesprek te gaan met de diasporagroep die het voorstel heeft ingediend. Mijn vraag is of ik dat als een officiële toezegging kan beschouwen, juist omdat ik de uitkomsten daarvan aan de Kamer teruggekoppeld wil zien, ook in lijn met de motie die ik en de heer Bamenga hebben ingediend om de diaspora beter in stelling te zetten als het gaat om het beleid richting Congo.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, dat zullen we doen.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank u wel. Dan tot slot. De minister gaf ook al aan te verkennen, of in ieder geval dat het bij een andere minister lag, hoe je omgaat met boetes. Maar de minister proefde wel het ongemak, dat ik ook deelde, dat waar misstanden plaatsvinden en boetes opgelegd worden, dat geld in de Nederlandse staatskas vloeit. Mijn vraag is of de minister kan toezeggen in ieder geval het gesprek te entameren om te kijken welke richting het kabinet kiest en daar voor de Voorjaarsnota even bij de Kamer op terug te komen. Ik denk dat dat een hier breed gedeelde wens van de Kamer is. Ja, de minister van JenV gaat erover, maar ik denk dat de minister van BHOS daar in principe ook een rol in speelt.

Minister **Sjoerdsma**:
Hier ga ik iets voorzichtiger zijn. Ik zal de minister van Justitie en Veiligheid uitgebreid op de hoogte brengen van de wens die hier ligt vanuit de Kamer en hem vragen om even te kijken

wat hier wel en niet mogelijk is. Hoe daarover wordt teruggerapporteerd, moet ik ook even aan hem laten. Dit ligt wel echt bij het Openbaar Ministerie en elders, maar dat zullen we zeker doen. Het zal misschien het makkelijkst zijn — misschien ziet de minister dat anders — om dat een keer in een JBZ-verslag terug te laten komen. Die komen regelmatig voorbij. Ik denk dat dat de eerstvolgende manier is om de Kamer erover te informeren, maar nogmaals, ik wil ook daar de collega niet voor de voeten lopen.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Volgens mij is dat een toezegging. Als het in een JBZ-verslag kan, of elders, prima.

De **voorzitter**:
Staat u alvast klaar met uw spreektekst, want u heeft met uw collega's overlegd dat u als eerste mag in de tweede termijn. Maar eerst een interruptie van mevrouw Dobbe.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik heb nog een vervolgvraag over de schriftelijke beantwoording en een onbeantwoorde vraag. Dan ben ik klaar, voorzitter. De vervolgvraag gaat over Radio Dabanga. Ik geloof dat het op 26 januari van dit jaar was dat er een amendement van ons op de begroting van 2026 is aangenomen om Radio Dabanga voor Sudan te steunen. Nu lees ik in de beantwoording over de uitvoering van dat amendement dat u nog in gesprek bent en dat de uitvoering van het amendement bij voorkeur nog dit kalenderjaar plaatsvindt. Wat is hier gebeurd? Is dit een gevalletje "het lag nog op de stapel, we zijn het vergeten, mevrouw Dobbe gaat erom vragen, dus laat ik dit nu snel opschrijven"? Hier is volgens mij nog helemaal niets mee gebeurd.

Minister **Sjoerdsma**:
Nou, laat ik mevrouw Dobbe dan een keer een kijkje achter de schermen geven. Toen ik deze vraag kreeg, zag ik natuurlijk dat het amendement al eerder dit jaar was ingediend en dat het inmiddels eind november is. Mijn vraag was toen eigenlijk dezelfde als die van mevrouw Dobbe: is hier iets gaande wat ik zou moeten weten en waardoor er iets moeilijk is of moeilijk ligt? Het antwoord daarop is volgens mij "nee". Ik zei net ook al tegen de heer Van Baarle ten aanzien van een heel ander onderwerp dat we dat met spoed gaan oppakken. Dat doen we hier ook, ook omdat Radio Dabanga een belangrijke rol speelt. Om nog één kleine anekdote te noemen, mevrouw de voorzitter …

De **voorzitter**:
Nee, dat hoeft echt niet.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Eén vervolgvraag dan over dit onderwerp. Wat er nu is gebeurd, is dat het ministerie heeft getreuzeld. Het hoefde natuurlijk niet een jaar te duren voordat er een afspraak in de agenda kon worden gezet. Er is gewoon getreuzeld. Daarom heeft Radio Dabanga fondsen naar voren moeten halen uit 2027, waardoor ze nu geld krijgen dat ze in 2027 zullen moeten uitgeven dat bedoeld was voor dit jaar. Daardoor ontstaan ook weer tekorten in 2027. Ik hoop dat de minister zich dat realiseert en heel snel hiermee aan de slag wil gaan, maar ook snapt dat er nu een tekort is in 2027 dat moet worden opgelost.

Minister **Sjoerdsma**:
Ja. Misschien hier dan toch iets uitgebreider, voorzitter. Het is niet zo dat er niks is gebeurd deze maanden. Er zijn gesprekken gevoerd met Radio Dabanga, in Nederland gevestigd en lange tijd door Nederland gesteund, over dat het belangrijk is dat zij hun donorbasis verbreden. Daar is inmiddels sprake van, dus dat is goed. Het amendement gaf opdracht tot directe ondersteuning van Radio Dabanga. Directe gunning kan alleen onder heel strikte voorwaarden. Dan moeten we het gunningstraject niet onnodig zwaar maken. Ik wil hier niet de ambtenaren voor de bus gooien, want zo is het niet; zij hebben er best wel hard aan gewerkt. Maar door een samenloop van omstandigheden, namelijk de noodzaak tot het

verbreden van de donorbasis en het op de juiste manier en met de juiste voorwaarden uitwerken van uw amendement, heeft het helaas onnodig veel tijd gekost. Er wordt nu met grote urgentie gezocht, maar toekomstige steun zal wel rechtmatig moeten worden verleend. Op directe gunning is ook gewoon aanbestedingsregelgeving van toepassing, ook voor dit soort zaken, zelfs als oproepen op dit soort radio's leiden tot hereniging van broers die elkaar heel lang niet hebben gezien.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Dobbe.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dan toch die anekdote!

De **voorzitter**:
Ja, ik hoorde het.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dan ga ik er gewoon van uit dat de minister er nu bovenop zit. Het is wel een beetje een raar verhaal, want we steunen Radio Dabanga natuurlijk al jaren. Waarom gaat het dan nu zo moeizaam?

Ik had nog een onbeantwoorde vraag over Destinus, die niet is beantwoord bij de schriftelijke vragen. Ik heb gevraagd of de minister of de regering bereid is om een onafhankelijk onderzoek te doen naar wat er in het NRC-artikel staat. Premier Jetten heeft gezegd: ja, er moet onderzoek komen. De minister van Defensie zegt: nee, ik heb het al nagevraagd bij Destinus.

De **voorzitter**:
En uw vraag, mevrouw Dobbe?

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dus niet bij NRC, maar wel bij Destinus. Daarvoor is geen onderzoek nodig. Mijn vraag is dus of de regering onafhankelijk onderzoek hiernaar gaat doen.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik ga niet … Volgens mij is hierover bij het vragenuur gewisseld tussen de Kamer en de minister van Defensie. Ik ga toch dat debat niet overdoen. De vragen die mevrouw Dobbe heeft gesteld over mijn beleidsterrein, de exportvergunningen, hebben we schriftelijk beantwoord. Als zij alsnog dit wil, raad ik haar echt aan om dat weer in debat met de minister van Defensie te doen, want zij gaat daarover.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Mocht het zo zijn dat ik een kort antwoord krijg, dan beperk ik mij graag tot één vraag.

De **voorzitter**:
Ik zie dit met heel veel genoegen tegemoet!

Mevrouw **Maes** (VVD):
Ik wil de minister bedanken voor zijn antwoord ten aanzien van Syrië en COMPASS en ten aanzien van wat hij zei over de diaspora die daarbij betrokken werd. Als ik het goed begrijp, zegt de minister: COMPASS wordt nu in Syrië uitgevoerd, maar wel met name op het gebied van data en inzicht. Ik vroeg mij af of de minister bereid is om te kijken of dat uitgebreid kan worden.

Minister **Sjoerdsma**:
Omwille van de tijd ga ik daar denk ik ja op zeggen. Daarbij wil ik één andere opmerking maken. Het kabinet heeft natuurlijk als doel om in Syrië tot een goede wederopbouw te komen. Daarnaast is er een doel om te zorgen voor veilige terugkeer. Ik merk heel erg dat er een enorme druk is op Syrië om Syriërs terug te nemen. Buurlanden kampen met honderdduizenden Syriërs en dan willen Nederland en andere Europese landen daar ook nog iets doen. Het doel dat ik samen met de minister van Asiel en Migratie heb, is om ervoor te zorgen dat wij vooraan in de rij komen. Alles wat we daarvoor kunnen doen, zullen we doen. Als het uitbreiden van dit COMPASS-programma daarin past, zullen we dat doen. Als het andere dingen zijn, zullen we die ook doen, maar dat laten we de Kamer dan uiteraard in een brief weten.

De **voorzitter**:
De heer Van Baarle en dan kan de heer Ceder alvast in beweging komen.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Dat kan de heer Ceder inderdaad doen, als u dat zegt.

De **voorzitter**:
Dat doet hij ook al! Gaat u verder met uw interruptie.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Ja, over Destinus. Het klopt dat er een gedeelte bij de minister van Defensie ligt, maar deze minister is verantwoordelijk voor het wapenexportbeleid en de vergunningen daaromtrent. Het lijkt me toch evident dat deze minister het gaat onderzoeken als blijkt dat de criteria van de exportvergunning geschonden zijn omdat er na de export van bepaalde middelen deelgenomen wordt aan gevechtshandelingen, zoals in de media staat. Is hij vanuit zijn competentie bereid om dat te doen?

Minister **Sjoerdsma**:
Dit ministerie is verantwoordelijk voor de adequate uitvoering van het exportcontroleregime. Dat doen we met hele grote zorgvuldigheid, want dat ziet op veiligheid. Veiligheid is daarbij leidend. Daarnaast is het, als die wapens geëxporteerd zijn, de verantwoordelijkheid van de ontvangende staat om daar op de juiste manier mee om te gaan. Dat is niet aan dit kabinet. De wijze waarop die worden ingezet, is daaraan niet onderhavig. We spreken landen er uiteraard op aan als het internationaal humanitair recht of het internationaal recht wordt geschonden, maar de wijze waarop of door wie die worden ingezet, is geen onderdeel van het wapenexportbeleid. Daarvoor moet u echt bij de minister van Defensie zijn.

De **voorzitter**:
De laatste interruptie is van mevrouw Kröger. Daarna wil ik echt verder met de tweede termijn. U heeft ook nog een tweede termijn voor vragen. Gaat uw gang.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Zeker, voorzitter. Ik heb hier ook een vraag over, omdat we vorige week een heel uitgebreid debat hebben gehad over wapenexport. Hierbij gaat het natuurlijk wel over wie binnen het kabinet wat wist over de situatie toen die vergunning gegeven werd. Het feit dat er eigenlijk ter plekke nog gepilot werd en werknemers de apparatuur eventueel hebben bediend, probeer ik gewoon te snappen. Is dat bij de exportvergunning aangegeven, zo van "o, we willen dit gaan doen"?

Minister **Sjoerdsma**:
Hier ga ik toch gewoon verwijzen — dat doen we altijd; dat is standaardpraktijk — naar hoe we de procedure volgen, maar ik ga niet in op individuele casuïstiek. Bij deze export, ook bij

Destinus, net zoals bij alle andere zaken, volgen wij de exportcontrolesystematiek zeer zorgvuldig en zeer nauwgezet.

De **voorzitter**:
Dan … Mevrouw Kröger, er is hier ook een uitgebreid commissiedebat over geweest. Ik heb niet het vermoeden dat de minister andere antwoorden gaat geven.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik begrijp dat de voorzitter naar de klok kijkt. Wellicht heeft de voorzitter ook behoefte aan een lunchpauze.

De **voorzitter**:
Nou, ik heb niet zo'n behoefte aan lunch, mevrouw …

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Excuus, ik …

De **voorzitter**:
Ik heb niet zo'n behoefte aan een lunch, mevrouw Kröger. Ik sta ten dienste van de Kamer, maar ook van de collega's die hierna komen. Ik wijs u erop dat over dit onderwerp een commissiedebat is geweest. Ik vermoed dat de minister geen andere antwoorden gaat geven. U heeft een tweede termijn voor extra vragen. Ik wil de heer Ceder echt uitnodigen voor zijn tweede termijn. Als er één prangende vraag is die niet op dit onderwerp maar op iets anders betrekking heeft, krijgt u het woord en anders ga ik de heer Ceder het woord geven.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
We hebben een commissiedebat gehad. De dag daarna kwam dit onderzoek naar buiten. In het commissiedebat heeft de minister uitvoerig uitgelegd hoe ons wapenexportbeleid werkt. Dit is dan toch even een testcase waarin het ons als Kamer bijzonder moeilijk wordt gemaakt om deze minister te controleren als we eigenlijk nul reflectie en nul informatie krijgen. Hoe moet ik deze minister controleren op dit punt?

Minister **Sjoerdsma**:
Dit hebben we al gewisseld, niet alleen in dat debat, maar ook in het voorbereidingsdebat op de Raad Handel van maandag. Toen hebben we hier ook al over gesproken, ook schriftelijk. Nu doen we het weer. Ik kan mevrouw Kröger helaas niet beter bedienen dan zij nu wil. Dit is hoe ons systeem werkt. Dit is hoe we het met elkaar doen, met echt hele snelle rapportage op het moment dat er een vergunning wordt afgegeven die groter is dan een bepaald bedrag, met maandelijkse overzichten en met een jaarrapportage. Als de Kamer een onderzoek wil … Daar is over gesproken met de minister van Defensie. Als de Kamer dat bij meerderheid anders wil, dan zal het kabinet daar uiteraard gehoor aan geven, maar nu is het even zoals het is.

De **voorzitter**:
Dank voor de beantwoording in deze termijn vanuit de zijde van het kabinet. De heer Ceder staat al klaar, met toestemming van zijn collega's, om als eerste aan de tweede termijn te beginnen. Gaat uw gang.

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank daarvoor aan de collega's.

Voorzitter. Ik heb drie moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de ODA-middelen naar de minst ontwikkelde landen (LDC's) steeds verder dalen, terwijl onder andere LDC's als Sudan, de centrale Sahel en de Democratische Republiek Congo kampen met ernstige crises;

constaterende dat de AIV adviseert om minimaal 0,2% van het bni via ODA aan LDC's te besteden en Nederland al in 2015 de Addis Ababa Action Agenda onderschreef die ODA-aanbieders aanmoedigt om een dergelijk doel te stellen;

verzoekt de regering om te streven naar herstel van de internationale norm van 0,2% en deze te richten op de meest kwetsbare groepen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Ceder en Kröger.

Zij krijgt nr. 53 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat volgens het kabinet het versterken van de rechten en positie van inheemse volkeren en lokale gemeenschappen een voorwaarde is voor effectief en duurzaam beheer van tropische bosgebieden;

constaterende dat binnen de Tropical Forest Forever Facility (TFFF) ten minste 20% van de jaarlijkse betalingen rechtstreeks ten goede moet komen aan inheemse volkeren en lokale gemeenschappen;

overwegende dat de operations manual de praktische werking en procedures van de TFFF vastlegt en dat Nederland betrokken is bij de verdere uitwerking van de TFFF;

verzoekt de regering zich er bij de verdere uitwerking en uitvoering van de TFFF, en in het bijzonder bij het opstellen van de operations manual, voor in te zetten dat de TFFF daadwerkelijk bijdraagt aan de bescherming van bossen en de rechten van de daarin wonende inheemse bevolkingsgroepen en van lokale gemeenschappen in West-Papoea en de Molukken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Ceder, Bamenga en Kröger.

Zij krijgt nr. 54 (37020-XVII).

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Tot slot, voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat vage termen als "antirechtenbeweging" of "antigenderbeweging" in verband worden gebracht met legitieme conservatieve en christelijke organisaties die zich binnen de rechtsstaat bewegen, waaronder de katholieke kerk, en dit kwalijke en gevaarlijke associaties kan opleveren die onterecht zijn;

verzoekt de regering de termen "antirechtenbeweging" of "antigenderbeweging" zo te definiëren dat die zien op bewegingen die actief de democratische rechtsstaat ondermijnen of strafbare activiteiten bevorderen en te waken voor oneigenlijke verbreding,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Ceder.

Zij krijgt nr. 55 (37020-XVII).

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dat geeft aanleiding tot een vraag van mevrouw Kröger.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Over die laatste motie: is het ondermijnen van mensenrechten wat de ChristenUnie betreft een ondermijning van de democratische rechtsstaat?

De heer **Ceder** (ChristenUnie):
Een mensenrecht is een recht. Dat ondermijnen past niet binnen een rechtsstaat. Het antwoord is dus ja.

De **voorzitter**:
Dank u wel. We gaan luisteren naar de heer Bamenga, die spreekt namens D66. O nee, excuus. We gaan luisteren naar mevrouw Kröger, die spreekt namens PRO. Gaat uw gang.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Voorzitter. Ik heb een aantal moties. Allereerst een motie over Sudan, in aanvulling op het amendement voor 15 miljoen, dat mede is ingediend door een brede groep Kamerleden.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de bevolking van Sudan kampt met de grootste humanitaire crisis ter wereld, met miljoenen mensen op de vlucht en seksueel geweld op grote schaal;

overwegende dat Sudan geen vergeten oorlog mag worden;

verzoekt de regering nog in 2026 uit de beschikbare middelen voor noodhulp 4 miljoen euro voor Sudan vrij te maken, waarbij aandacht is voor de behoeften van vrouwen en meisjes,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Kröger, Dobbe, Dassen, Bamenga, Van Ark, Van Baarle, Mathijsen, Stoffer en Ceder.

Zij krijgt nr. 56 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat democratisch bestuur en maatschappelijke tegenmacht het fundament vormen voor economische ontwikkeling, verduurzaming en vrede;

constaterende dat het Nederlands Instituut voor Meerpartijendemocratie (NIMD) wereldwijd werkt aan vreedzame, rechtvaardige en inclusieve democratieën;

verzoekt de regering bij de internationale inzet voor democratische waarden het NIMD nauw te betrekken en meerjarig te versterken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Kröger, Van Ark, Maes, Bamenga, Ceder en Dassen.

Zij krijgt nr. 57 (37020-XVII).

Mevrouw **Kröger** (PRO):
De mede-indieners zijn overigens ook de medeoprichters van het NIMD.

Voorzitter. Het is belangrijk om de rol van maatschappelijke organisaties te versterken.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat maatschappelijke organisaties onmisbaar zijn voor het bereiken van kwetsbare groepen, het bevorderen van mensenrechten en het onafhankelijk monitoren van handels- en ontwikkelingsprogramma's;

verzoekt de regering in de reactie op het AIV-advies aan te geven hoe de gelijkwaardige rol van het maatschappelijk middenveld in de Dutch Diamond wordt geborgd en welk deel van de middelen rechtstreeks naar maatschappelijke organisaties gaat;

verzoekt de regering in subsidiekaders te borgen dat maatschappelijke organisaties voldoende ruimte krijgen om hun rol binnen deze programma's uit te kunnen voeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Kröger en Van Ark.

Zij krijgt nr. 58 (37020-XVII).

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Tot slot een motie over de 0,7%, aangezien wij positief tegenover deze begroting staan, maar wel echt willen zien dat 0,7% een ankerpunt blijft.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van mening dat internationale afspraken zoals de 0,7%-doelstelling in deze tijden van oorlog en conflict een ankerpunt moeten blijven;

overwegende dat in het coalitieakkoord staat dat er stappen richting de internationale norm van 0,7% gezet worden;

verzoekt de regering om bij de Voorjaarsnota de norm van 0,7% als ankerpunt te nemen voor beleid, en aan de Kamer te rapporteren over de stappen richting deze norm,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Kröger, Van Ark, Bamenga, Stoffer, Dobbe, Ceder en Van Baarle.

Zij krijgt nr. 59 (37020-XVII).

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Voorzitter. Tot slot heb ik nog een specifieke vraag over Rwanda. De minister zegt dat er in deze begroting juist financiering gaat naar multilaterale organisaties, zoals IOM en UNHCR. Welke voorwaarden hebben deze organisaties verbonden aan hun deelname aan dit riskante experiment? Ik neem aan dat ze dat niet blind en onvoorwaardelijk doen. Dus wat is er concreet en specifiek aan voorwaarden gesteld door deze organisaties?

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we nu luisteren naar de heer Van Dijk; ook dat is weer in afstemming met de collega's. Hij spreekt namens de fractie van de SGP.

De heer **Diederik van Dijk** (SGP):
Dank, voorzitter, en niet minder dank aan de geliefde collega's. Ik heb twee moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het Nederlandse bedrijfsleven een grotere rol kan spelen bij de wederopbouw van Oekraïne en beter gepositioneerd kan worden als langetermijnpartner van het Oekraïens bedrijfsleven;

constaterende dat bij multilaterale aanbestedingen sterke concurrentie op prijs bestaat;

van mening dat bij de wederopbouw van Oekraïne naast kostenefficiëntie ook strategische en industriepolitieke overwegingen van belang zijn;

verzoekt de regering te inventariseren hoe niet-militaire middelen voor Oekraïne meer

bilateraal en flexibel kunnen worden ingezet, en de Kamer hierover te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Diederik van Dijk en Maes.

Zij krijgt nr. 60 (37020-XVII).

De heer **Diederik van Dijk** (SGP):
De tweede motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat niet alle doelgroepen en opgaven binnen het ontwikkelingsbeleid te bereiken zijn via een businesscase;

overwegende dat maatschappelijke organisaties binnen multistakeholderpartnerschappen een eigenstandige meerwaarde hebben als kennispartner, verbinder, pleitbezorger en beleidsbeïnvloeder;

van mening dat hun betrokkenheid bijdraagt aan lokale inbedding en maatschappelijk draagvlak;

verzoekt de regering om bij de verdere uitwerking van partnerschappen de rol van maatschappelijke organisaties te borgen, passend bij hun specifieke deskundigheid en toegevoegde waarde,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Diederik van Dijk.

Zij krijgt nr. 61 (37020-XVII).

De heer **Diederik van Dijk** (SGP):
Dank u, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we nu luisteren naar de heer Bamenga, die spreekt namens de fractie van D66.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Dank aan de minister voor de beantwoording. We zetten met dit kabinet belangrijke stappen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, van hulp aan Gaza, Sudan en Oekraïne tot aan onze inzet in het Grote Merengebied. Daar heeft D66 zich hard voor gemaakt en die lijn zetten we voort.

Voorzitter. Dan de MATCH Act. Bij dat onderwerp hebben we de afgelopen periode uitgebreid stilgestaan. D66 waarschuwt er al langer voor: Amerika is een belangrijke partner, maar we gaan op deze manier van partnerschap naar zeggenschap over onze bedrijven, onze technologie en daarmee ook over onze eigen nationale veiligheid. ASML staat in de frontlinie van de wereldwijde technologierace. Het kan niet zo zijn dat wij de Amerikanen

laten bepalen hoe wij die race lopen. D66 laat ASML niet in zijn hemd staan. Het is tijd dat Europa pal gaat staan voor onze eigen belangen. Daarom dien ik met een brede meerderheid de volgende motie in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Amerikaanse MATCH Act vergaande extraterritoriale exportbeperkingen mogelijk maakt die de Nederlandse en Europese halfgeleiderindustrie rechtstreeks raken;

overwegende dat dit niet alleen onze economische belangen en strategische autonomie ondermijnt, maar ook onze nationale veiligheidsbelangen ernstig schaadt;

verzoekt de regering om bij de Europese Commissie aan te dringen op een gezamenlijke, publieke afwijzing van de extraterritoriale bepalingen van de MATCH Act en deze kwestie expliciet onderdeel te laten maken van de besprekingen met de Verenigde Staten,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Bamenga, Hoogeveen, Lohman, Dassen, Van Baarle, Maes, Dobbe, Ceder en Kröger.

Zij krijgt nr. 62 (37020-XVII).

De heer **Bamenga** (D66):
Voorzitter. Tot slot Afghanistan. De rechten van vrouwen en meisjes worden daar systematisch afgebroken. Vrouwen worden uit de samenleving gewist. Nederland moet vooroplopen in de internationale erkenning van genderapartheid als misdrijf tegen de menselijkheid. Daarom heb ik de volgende motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat vrouwen en meisjes in Afghanistan door de taliban stelselmatig worden uitgesloten van onderwijs, werk en deelname aan het openbare leven;

overwegende dat deze systematische onderdrukking wordt aangemerkt als genderapartheid, maar genderapartheid nog niet als afzonderlijk misdrijf tegen de menselijkheid is vastgelegd in het internationale strafrecht;

constaterende dat onder andere Australië, IJsland, Mexico, Spanje, Timor-Leste en Uruguay voorstellen hebben ingediend om genderapartheid op te nemen in het nieuwe VN-verdrag inzake misdrijven tegen de menselijkheid;

verzoekt de regering om zich actief aan te sluiten bij deze internationale kopgroep en samen met gelijkgestemde EU- en niet-EU-landen het voortouw te nemen bij de internationale strafbaarstelling van genderapartheid;

verzoekt de regering om zich tijdens de voorbereidende VN-sessie in april 2027 expliciet uit te spreken voor de opname van genderapartheid in het nieuwe VN-verdrag en hiervoor actief steun te mobiliseren, en in aanloop naar de verdragsconferentie in 2028 concrete

diplomatieke initiatieven te nemen om Nederland internationaal een voortrekkersrol te laten vervullen bij de codificatie van genderapartheid,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Bamenga, Van der Werf, Kröger, Van Baarle, Dobbe, Maes en Dassen.

Zij krijgt nr. 63 (37020-XVII).

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de heer De Roon, die spreekt namens de fractie van de PVV. Gaat uw gang.

De heer **De Roon** (PVV):
Dank, voorzitter. De minister begon zijn derde blok met de toekomst van de ontwikkelingssamenwerking. Het verhaal dat we toen te horen kregen, strookt toch niet met het idee van de PVV over de toekomst van ontwikkelingssamenwerking. Het grote probleem dat wij hebben met de ontwikkelingssamenwerking zoals die nu wordt gefinancierd, is dat wij liever zouden zien dat het geld dat daaraan wordt besteed, wordt besteed aan een verlaging van de btw op elementaire basisboodschappen voor de burgers, van 9% naar 0%. Ik denk dat mensen in ons land daar veel meer aan hebben dan dat dat geld in bodemloze putten in het buitenland verdwijnt. Vandaar de volgende motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt het kabinet om de taakstelling van de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking zo spoedig mogelijk op te heffen, de taakstelling met betrekking tot buitenlandse handel onder te brengen bij het ministerie van Economische Zaken en de taakstelling met betrekking tot buitenlandse ontwikkelingssamenwerking zo spoedig mogelijk af te bouwen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid De Roon.

Zij krijgt nr. 64 (37020-XVII).

De heer **De Roon** (PVV):
Tot zover, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar mevrouw Maes, die spreekt namens de fractie van de VVD.

Mevrouw **Maes** (VVD):
Dank, voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat Oekraïne een functionerende economie nodig heeft om de oorlog vol te kunnen houden, en dat Nederlandse ondernemers hieraan kunnen bijdragen;

overwegende dat Nederlandse bedrijvigheid in Oekraïne kansen biedt voor ondernemers;

constaterende dat Nederlandse bedrijven graag in Oekraïne aan de slag willen, maar daarbij tegen hoge drempels aan lopen;

verzoekt de regering te inventariseren hoe de drempels voor Nederlandse bedrijven om in Oekraïne actief te zijn, kunnen worden verlaagd;

verzoekt de regering in deze inventarisatie in ieder geval reisadviezen, (co)financiering en concessionaliteit, oorlogsrisicoverzekeringen en garanties, en procedures en projectvoorbereiding mee te nemen, en de Kamer hierover te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Maes, Bamenga, Diederik van Dijk, Lohman en Hoogeveen.

Zij krijgt nr. 65 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het kabinet voor de periode 2027-2029 34 miljoen euro heeft gereserveerd voor versterking van lokaal bestuur en sociale zekerheid in Oekraïne;

constaterende dat de uitvoering van deze middelen volgens de huidige plannen via internationale organisaties, waaronder UNDP, wordt vormgegeven;

overwegende dat Nederlandse gemeenten beschikken over relevante expertise en bestaande samenwerkingsrelaties met Oekraïense lokale overheden, waarmee niet alleen de lokaal geleide wederopbouw kan worden ondersteund, maar ook duurzame betrekkingen tussen beide landen verder versterkt kunnen worden;

verzoekt de regering om binnen de bestaande middelen te bewerkstelligen dat er in de steun voor Oekraïne nadrukkelijk ruimte wordt geboden voor samenwerking en kennisuitwisseling op gemeenteniveau,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Maes, Van Ark en Bamenga.

Zij krijgt nr. 66 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de ondersteuning en bescherming van onafhankelijke journalistiek essentieel zijn voor goed functionerende democratieën;

constaterende dat de huidige Russische agressieoorlog in Oekraïne grote uitdagingen en gevaren meebrengt voor onafhankelijke journalisten in het land;

constaterende dat organisaties als het International Fund for Public Interest Media (IFPIM) directe steun geven aan media wereldwijd, waaronder in Oekraïne, met steun van onder andere Frankrijk en Spanje;

verzoekt de regering om binnen de BHOS-begroting 3 miljoen additionele middelen beschikbaar te stellen voor een programma voor de versterking van onafhankelijke journalistiek, en hierbij een partnerschap met IFPIM te verkennen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Maes en Kröger.

Zij krijgt nr. 67 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat ondernemers en bedrijven in het buitenland soms te lang moeten wachten op een handelsvisum;

overwegende dat een snelle dienstverlening op visumgebied voor zakelijk gebruik belangrijk is ter bevordering van de internationale handel en de Nederlandse economie;

overwegende dat we moeten voorkomen dat zakelijke kansen in het geding komen door het niet tijdig verstrekken van handelsvisa;

verzoekt het kabinet met een plan te komen in samenwerking met de posten om visumverlening te versnellen ter bevordering van het zakelijke verkeer en de Kamer hierover te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Maes, Hoogeveen en Bamenga.

Zij krijgt nr. 68 (37020-XVII).

Dank u wel. Dan gaan we ook luisteren naar meneer Hoogeveen, die spreekt namens de fractie van JA21. Gaat uw gang.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Dank, voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Amerikaanse MATCH Act voorziet in de mogelijkheid om eenzijdig export- en onderhoudsbeperkingen op te leggen aan bedrijven uit bondgenootschappelijke landen;

overwegende dat Nederland en de Verenigde Staten de veiligheidszorgen over de export van gevoelige chiptechnologie delen en Nederland reeds een zeer streng exportcontrolebeleid voert;

overwegende dat de Nederlandse en Amerikaanse halfgeleiderindustrie met elkaar zijn verweven en het behoud van hun gezamenlijke technologische voorsprong gebaat is bij nauwe samenwerking;

spreekt uit dat de MATCH Act in zijn huidige vorm onacceptabel is tussen trans-Atlantische partners en niet in het belang is van Nederland noch van de Verenigde Staten;

roept het Amerikaanse Congres op de MATCH Act in deze vorm niet aan te nemen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Hoogeveen, Bamenga, Maes, Lohman, Diederik van Dijk, Dassen, Kröger, Dobbe en Ceder.

Zij krijgt nr. 70 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Kamer reeds heeft uitgesproken dat bij de verdere uitwerking van de Wivo geen verplichtingen mogen worden opgenomen die verder gaan dan de CSDDD vereist;

overwegende dat ook in de memorie van toelichting een zuivere en lastenluwe implementatie van de richtlijn van belang is;

verzoekt de regering in de memorie van toelichting bij de Wivo expliciet te verduidelijken dat met de toelichting als geheel geen ruimere uitleg van de verplichtingen wordt beoogd dan uit de CSDDD voortvloeit,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Hoogeveen en Maes.

Zij krijgt nr. 71 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat Nederland en Taiwan belangrijke spelers zijn in de halfgeleiderindustrie en verdere economische samenwerking kan bijdragen aan sterkere en meer gediversifieerde

handelsketens;

verzoekt de regering in Europees verband de mogelijkheden voor verdere handels- en investeringsafspraken met Taiwan te bevorderen, met bijzondere aandacht voor halfgeleiders,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Hoogeveen.

Zij krijgt nr. 72 (37020-XVII).

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Voorzitter. Ten aanzien van mijn eerste motie wil ik zeggen dat ik denk dat het goed is dat wij ons als parlement in deze zaak uitspreken over de MATCH Act, temeer omdat de MATCH Act iets is, zo bleek ook wel uit het debat, wat bij het Amerikaanse Congres ligt. Ik denk dus dat het extra sterk is om ons ook als parlement uit te spreken, dat ook richting het Congres te communiceren en daarmee ook het kabinet een steuntje in de rug te geven als het aankomt op de lobby om deze MATCH Act te voorkomen.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar mevrouw Van Ark, die spreekt namens de fractie van het CDA. Gaat uw gang.

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Dank u wel, voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het AIV-advies adviseert internationale samenwerking sterker te baseren op lokaal eigenaarschap en kortlopende projectfinanciering vaker te vervanger door langdurige samenwerking;

overwegende dat het van belang is dat de overheid duidelijke doelen stelt, maar dat er ook meer ruimte en vertrouwen ontstaat voor maatschappelijke organisaties als ook bedrijven weten hoe deze doelen behaald moeten worden;

verzoekt de regering te onderzoeken hoe het subsidie-instrumentarium voor maatschappelijke organisaties en bedrijven in lijn kan worden gebracht met het AIV-advies, en daarmee met het uitgangspunt van meer vertrouwen, lange termijn, minder regeldruk en lokaal eigenaarschap,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van Ark, Lohman, Bamenga en Kröger.

Zij krijgt nr. 73 (37020-XVII).

Mevrouw **Van Ark** (CDA):
Mijn tweede motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de aandacht vanuit de internationale gemeenschap voor wederopbouw in Syrië noodzakelijk is voor stabiliteit;

constaterende dat Syrië een grote opgave heeft om het land te ontmijnen en tevens kampt met grote importen van voedsel terwijl van oudsher landbouw een belangrijke sector was;

constaterende dat landbouwontwikkeling wordt belemmerd vanwege de grote hoeveelheid mijnen;

overwegende dat Nederland en andere Europese landen, waaronder Kroatië, ervaring hebben met het ontmijnen van landbouwgrond zodat boeren hun land weer veilig kunnen bewerken, en dat deze ervaring van waarde kan zijn voor het herstel van de landbouw in Syrië;

verzoekt Nederland om met de Syrische autoriteiten in gesprek te gaan over een integrale aanpak voor ontmijning en landbouw, waarbij ook Nederlandse kennis en expertise, waaronder die van de private sector, betrokken wordt,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van Ark, Lohman, Maes en Bamenga.

Zij krijgt nr. 74 (37020-XVII).

Dank u wel. We gaan luisteren naar de heer Lohman. Hij spreekt ook namens het CDA. Gaat uw gang, meneer Lohman.

De heer **Lohman** (CDA):
Dank u wel, voorzitter. Ik wil de minister en de aanwezigen bedanken voor een goed debat. We hebben kunnen spreken over de toekomst van hulp en handel in een veranderende wereld. Ik zie ook uit naar de kabinetsreactie op het AIV-rapport en de rapporten die daarop gaan volgen.

Ik had twee moties, maar ik dien er één in, omdat één motie een toezegging is geworden. Daar verwacht ik in de tweede termijn nog wel wat specificering over. Ik dien dus de volgende motie in.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat voedselzekerheid vraagt om functionerende ketens en systemen, waarin boerenorganisaties, afnemers en financiers samenkomen;

constaterende dat de IOB sinds 2019 herhaaldelijk vaststelt dat programma's voor voedselzekerheid onvoldoende op elkaar aansluiten;

constaterende dat nu ook de AIV adviseert de "projectensproeier" te stoppen en de inzet te bundelen in grotere en langjarige programma's per land;

verzoekt de regering door te gaan met het bundelen van de inzet op voedselzekerheid in vier of vijf partnerlanden in grotere en langjarige ketenprogramma's, bij nieuwe financiering en waar lopende programma's dat toelaten, en de Kamer hierover vóór eind 2027 te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Lohman, Van Ark, Bamenga en Maes.

Zij krijgt nr. 75 (37020-XVII).

Dank u wel. We gaan luisteren naar de heer Van Baarle. Hij spreekt namens de fractie van DENK. Gaat uw gang, meneer Van Baarle.

De heer **Van Baarle** (DENK):
Dank, voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording, evenals de ambtenaren, die op de achtergrond bij een begrotingsbehandeling altijd hard werken om alle vragen te beantwoorden.

Voorzitter. Ik heb het in mijn bijdrage gehad over de verschrikkelijke situatie in Gaza. Vanwege het noodweer hebben mensen daar op dit moment te kampen met de gevolgen van overstromingen. Daardoor is er een tekort aan voedsel en aan onderdak. De humanitaire situatie, die al vreselijk is, verslechtert daardoor nog verder.

Ik ben tevreden dat wij als DENK vandaag een stap kunnen zetten om wat extra's te doen om mensen in Gaza te kunnen helpen. Het gaat om een motie waardoor we 10 miljoen euro kunnen vrijmaken om ervoor te zorgen dat we in Gaza extra onderdak, extra voedselhulp en het tegengaan van overstromingen kunnen realiseren. Het is goed dat wij, op basis van gesprekken die we met fracties in dit huis hebben gevoerd, vandaag deze stap kunnen zetten. Dat doen we met een motie. Die wil ik graag indienen.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de winter en het noodweer ervoor hebben gezorgd dat de humanitaire situatie in Gaza nog verder verslechtert, wat gepaard gaat met de humanitaire gevolgen van overstromingen, voedseltekorten en tekorten aan onderdak;

constaterende dat humanitaire organisaties zoals het World Food Programma, het International Rescue Committee en het Internationale Rode Kruis het belang benadrukken van snel voldoende humanitaire hulp deze winter voor Gaza;

overwegende dat de Kamer middels aangenomen moties, waaronder de motie-Van Baarle waarin de regering wordt opgeroepen met grote urgentie tijdens komende Raden op te komen voor de humanitaire noden in Gaza deze winter, in meerderheid het belang van een adequate humanitaire winterrespons in Gaza heeft benadrukt;

verzoekt de regering zo snel en gericht als mogelijk 10 miljoen euro vrij te maken voor een humanitair winternoodpakket voor Gaza, vanuit de nog beschikbare middelen voor humanitaire hulp en specifiek gericht op hulp voor warm onderdak, voedselhulp en het tegengaan van overstromingen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van Baarle, Kröger, Bamenga, Mathijsen, Van Ark, Dobbe, Dassen en Ceder.

Zij krijgt nr. 76 (37020-XVII).

De heer **Van Baarle** (DENK):
Voorzitter. Ik ben in ieder geval blij dat we vanuit de Tweede Kamer vandaag deze stap kunnen zetten om de noodlijdende mensen in Gaza meer te kunnen helpen.

Voorzitter. Dan nog een aantal andere moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat vele gewonde en zieke Palestijnen in Gaza nog steeds wachten op medische evacuatie en dat het versterken van regionale medische capaciteit van groot belang is voor het spoedig kunnen helpen van Palestijnen;

verzoekt de regering om de inzet om regionale capaciteit te realiseren om ernstig zieke en gewonde Palestijnen uit Gaza met spoed behandeld te laten worden, het volgende jaar te continueren en verder te versterken, en bij de uitvoering hiervan te streven naar maximale urgentie,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van Baarle, Dobbe, Kröger, Dassen en Bamenga.

Zij krijgt nr. 77 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het Internationaal Gerechtshof heeft geoordeeld dat Myanmar genocide heeft gepleegd op de Rohingya;

constaterende dat het Verenigd Koninkrijk onlangs naar aanleiding van deze uitspraak de genocide op de Rohingya formeel heeft erkend en dat er een gezamenlijke verklaring is van Australië, België, Canada, Cyprus, Tsjechië, Estland, IJsland, Letland, Luxemburg, Nieuw-Zeeland, Portugal, Spanje, Gambia en het Verenigd Koninkrijk, waarin het oordeel van het Hof inzake de schending van het Genocideverdrag wordt erkend;

verzoekt de regering, in navolging van landen zoals het VK, België, Canada en Letland, en conform de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof, het oordeel van het Hof inzake genocide op de Rohingya te erkennen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Van Baarle, Dobbe, Dassen en Kröger.

Zij krijgt nr. 78 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het Internationaal Gerechtshof heeft vastgesteld dat Myanmar genocide heeft gepleegd op de Rohingya;

overwegende dat Nederlandse bedrijven door handels- en investeringsactiviteiten in Myanmar het risico lopen bij te dragen aan de financiering van de militaire junta en de voortzetting van de genocide op de Rohingya;

verzoekt de regering om naar aanleiding van de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof de voorlichting aan Nederlandse bedrijven over zakendoen in of met Myanmar aan te scherpen, waarbij nadrukkelijk wordt gewezen op het risico dat deze bedrijven door hun handelsactiviteiten in of met Myanmar bijdragen aan de voortzetting van de genocide op de Rohingya,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Van Baarle.

Zij krijgt nr. 79 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het geweld in Jemen opnieuw is geëscaleerd door hernieuwde Saudische aanvallen op Jemen, vergeldingsaanvallen van de Houthi's op Saudische doelen en een offensief voor de Houthi's in Jemen;

verzoekt de regering om het komende jaar de inzet voor humanitaire hulp in Jemen minimaal op hetzelfde niveau te continueren en waar mogelijk en nodig op te voeren, en hierover in de beleidsbrief humanitaire hulp te rapporteren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Van Baarle.

Zij krijgt nr. 80 (37020-XVII).

De heer **Van Baarle** (DENK):
Tot slot.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat een zeer groot gedeelte van de bevolking van Afghanistan afhankelijk is van humanitaire hulp en de positie van vrouwen en meisjes zeer zorgelijk is;

verzoekt de regering om het komende jaar de inzet voor humanitaire hulp in Afghanistan minimaal op hetzelfde niveau te continueren en waar mogelijk en nodig op te voeren, en hierover in de beleidsbrief humanitaire hulp te rapporteren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Van Baarle.

Zij krijgt nr. 81 (37020-XVII).

U stond er al even, meneer Hoogeveen. Eén vraag. Gaat uw gang.

De heer **Hoogeveen** (JA21):
Ik heb een vraag ten aanzien van de eerste moties die de heer Van Baarle indiende. Die vond ik uitermate specifiek. Ik vond de ondertekenaars ook specifiek. Dat werpt bij mij toch de vraag op: is dit een motie die in relatie tot de steun voor het Belastingplan kan worden gezien?

De heer **Van Baarle** (DENK):
Dit is een motie die is voortgekomen uit goed overleg tussen fracties in de afgelopen tijd.

De **voorzitter**:
Mevrouw Dobbe. Zij stond al klaar. Gaat uw gang.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Dank u wel, voorzitter. Drie moties.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er ernstig gewonde of zieke kinderen uit Gaza zijn voor wie geld voor medische evacuatie naar Nederland al particulier is ingezameld, een arts en ziekenhuisbed beschikbaar zijn voor behandeling en zorg, een mvv al is afgegeven en voor wie Nederland de patiënt alleen aan hoeft te melden voor evacuatie;

verzoekt de regering het mogelijk te maken dat deze kinderen aangemeld kunnen worden voor evacuatie,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Dobbe, Kröger, Dassen en Van Baarle.

Zij krijgt nr. 82 (37020-XVII).

Mevrouw **Dobbe** (SP):
De minister hoeft hier geen uitspraak van een rechter over af te wachten; dat kan hij gewoon doen.

De volgende motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat uit cijfers van COGAT blijkt dat Israël sinds maart 2026 ongeveer de helft van het aantal hulpgoederen in Gaza toelaat dat afgesproken is bij het staakt-het-vuren in oktober 2025;

verzoekt de regering om het niet naleven van het vredesplan van oktober 2025 te veroordelen en de Israëlische regering op roepen om ongehinderd humanitaire hulp toe te laten en het internationale recht na te leven,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Dobbe, Dassen en Van Baarle.

Zij krijgt nr. 83 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat noch de regering, noch Destinus zelf inhoudelijk op de bevindingen van het NRC-onderzoek over het handelen van Destinus in Oekraïne is ingegaan;

verzoekt de regering onafhankelijk onderzoek te laten doen naar aanleiding van het onderzoek van NRC naar het handelen van Destinus in Oekraïne in het kader van naleving van het humanitair oorlogsrecht, in het belang van Nederland, Destinus en Oekraïne,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Dobbe en Van Baarle.

Zij krijgt nr. 84 (37020-XVII).

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Ik wil wat zeggen over die laatste motie over Destinus. Het is wel verwarrend: bij wie moeten nu verhaal halen over de vraag of wat in het NRC-artikel staat klopt? Als we het vragen aan premier Jetten, zegt hij: er moet onderzoek komen. Minister Yeşilgöz zegt: nee, ik heb wel gesproken met Destinus, maar voor vragen over exportvergunningen moet u bij deze minister zijn. Deze minister verwijst ons weer terug naar minister Yeşilgöz. Dat kan natuurlijk niet de uitkomst zijn. Volgens mij moeten wij als parlement kunnen controleren als er zulke ernstige signalen zijn dat er iets mis is gegaan. Daarom dit verzoek om een onafhankelijk onderzoek.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ook de heer Dassen staat al klaar. Wij gaan nu naar hem luisteren. Hij spreekt namens Volt. Gaat uw gang.

De heer **Dassen** (Volt):
Dank, voorzitter. Dank aan de bewindspersonen voor de beantwoording.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat Nederland internationaal een vooraanstaande positie heeft in de microchipwaardeketen en dat voldoende opgeleid personeel een voorwaarde is voor het behoud van die positie;

overwegende dat studenten uit ontwikkelingslanden een bijdrage kunnen leveren aan de Nederlandse microchipsector en dat het volgen van een gespecialiseerde opleiding in Nederland tevens kan bijdragen aan duurzame economische ontwikkeling in de landen van herkomst;

verzoekt de regering om een voorstel uit te werken om een deel van de KEY-middelen te bestemmen voor het instellen of uitbreiden van studiebeurzen voor studenten uit ontwikkelingslanden en -gebieden die naar Nederland komen voor opleidingen in de sectoren die voor Nederland en partnerlanden van strategisch belang zijn, zoals de semiconsector,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Dassen en Kröger.

Zij krijgt nr. 85 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er een akkoord op tafel ligt met Rwanda voor terugkeerhubs;

overwegende dat er grote zorgen zijn over de veiligheids- en mensenrechtensituatie in Rwanda;

van mening dat de veiligheid en mensenrechten van mensen die naar deze hubs worden gestuurd gewaarborgd moeten worden;

verzoekt de regering de actuele veiligheids- en mensenrechtensituatie in het kader van de migratieafspraken in Rwanda te evalueren en de Kamer over de resultaten te informeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Dassen en Ceder.

Zij krijgt nr. 86 (37020-XVII).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat als gevolg van de onderhandelingen over het MFK in Brussel inmiddels al meer dan 20% gekort is op Global Europe;

overwegende dat in ons huidige geopolitieke landschap Global Europe een cruciaal instrument is voor internationale samenwerking;

verzoekt de regering om in de onderhandelingen over het MFK zich hard te maken voor het in ieder geval niet verder korten op het budget voor Global Europe,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Dassen en Van Ark.

Zij krijgt nr. 87 (37020-XVII).

De heer **Dassen** (Volt):
Ik dacht dat u iets ging zeggen, voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het huidige Europese instrumentarium tekortschiet in het adequaat reageren op handelsagressies vanuit andere landen;

overwegende dat er behoefte is aan een breder Europees instrumentarium met escalerende schaal;

verzoekt de regering in Europees verband te pleiten voor een breder instrumentarium van kleinere en middelgrote opties om op dit soort handelsagressies te reageren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Dassen en Lohman.

Zij krijgt nr. 88 (37020-XVII).

De heer **Dassen** (Volt):
De laatste, voorzitter.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van mening dat mensen niet slachtoffer mogen worden van onverantwoord migratiebeleid, waarbij veiligheid en mensenrechten niet gewaarborgd kunnen worden;

verzoekt de regering mensen die naar terugkeerhubs gestuurd zijn terug te halen wanneer blijkt dat hun rechten niet gewaarborgd worden, en vervolgens het akkoord met het betreffende land op te zeggen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Dassen.

Zij krijgt nr. 89 (37020-XVII).

De heer **Dassen** (Volt):
Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan zijn wij … Ik kijk heel even naar collega mevrouw Lammers namens Groep Markuszower. U heeft nog nul minuten. Maar wellicht hebt u onderhandeld met uw collega's. U bent van harte welkom. Gaat uw gang.

Mevrouw **Lammers** (Groep Markuszower):
Dank u wel, voorzitter. Ik zal proberen snel te praten.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er sinds 22 september 2026 een streng importverbod geldt op goederen uit de Westelijke Jordaanoever;

constaterende dat dit een totaalverbod op souvenirs omvat, waardoor het voor (christelijke) reizigers strafbaar is geworden om religieuze aandenkens, zoals doopkleding en oorkondes, mee te nemen vanaf belangrijke dooplocaties zoals de Jordaan, waar Jezus gedoopt is;

overwegende dat het verzamelen en koesteren van deze aandenkens een wezenlijk onderdeel vormt van de geloofsbeleving na een doop voor christenen;

overwegende dat de huidige strenge handhaving en de dreiging van zware straffen op deze persoonlijke souvenirs in de praktijk disproportioneel doorwerken als een inperking van de godsdienstvrijheid;

verzoekt de regering een duidelijk standpunt in te nemen over de ongewenste inperking van de godsdienstvrijheid door dit importverbod, en te onderzoeken hoe persoonlijke, religieuze aandenkens hiervan uitgezonderd kunnen worden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Lammers.

Zij krijgt nr. 90 (37020-XVII).

Dank u wel. Daarmee zijn we gekomen aan het einde van de tweede termijn van de zijde van de Kamer.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**:
Ik ga voor een halfuur schorsen. Daarna gaan wij bondig afronden met de tweede termijn van de zijde van het kabinet. Ik schors voor een halfuur.

De vergadering wordt van 14.27 uur tot 15.00 uur geschorst.

Begroting Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking 2027

Begroting Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking 2027

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (XVII) voor het jaar 2027 (37020-XVII).**

De **voorzitter**:
Dan kunnen wij nu verder met de tweede termijn van de zijde van het kabinet in de behandeling van de begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Ik geef daartoe graag het woord aan de minister. Gaat uw gang.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Minister **Sjoerdsma**:
Dank, voorzitter. Dank ook aan de Kamerleden voor het gevoerde debat. Ik zal beginnen met de amendementen.

Allereerst het amendement op stuk nr. 17 van mevrouw Lammers. Het kabinet kiest voor een investering in vrouwenrechten, dus dit amendement wordt ontraden.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 17 van mevrouw Lammers wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Dan het amendement op stuk nr. 20 van mevrouw Keijzer. Ook hierbij geldt: het kabinet kiest voor een investering in ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast is een dekking aan de uitgavenkant van een maatregel aan de inkomstenkant geen deugdelijke dekking, dus ontraden.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 20 van mevrouw Keijzer wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Dan het amendement op stuk nr. 21 van Van Brenk. Dat amendement is reeds ontraden door de minister van VWS. Ook van deze zijde wordt dit amendement ontraden.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 21 van mevrouw Van Brenk wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 22 van Heutink is ontraden door de minister van IenW en wordt ook door deze minister ontraden.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 22 van meneer Heutink wordt ook ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 24 van Van Ark: oordeel Kamer. Wij delen deze zorgen zeer.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 24 van Van Ark krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 35 van Boomsma en Ceulemans wordt ontraden. Dat is reeds ontraden door de minister van Asiel en Migratie.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 35 van de heren Boomsma en Ceulemans wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 38 van Lammers c.s. wordt ook ontraden.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 38 van Lammers c.s. wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 39 van mevrouw Dobbe wordt ontraden. Het kabinet onderschrijft het belang van vrouwenrechten en investeert hierin. Daarom hebben we het budget in artikel 3.2 en artikel 3.3 verhoogd. Maar de bezuinigingen die mevrouw Dobbe voorstelt, zijn niet in lijn met de afspraken en het coalitieakkoord, dus dit amendement wordt ontraden.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 39 van mevrouw Dobbe wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 40 van Lammers: ontraden. Wij vinden dit wel belangrijk.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 40 van mevrouw Lammers wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 41: oordeel Kamer. Uiteraard ook waardering vanuit het kabinet voor de zeer brede steun voor dit amendement.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 41 van mevrouw Kröger c.s. krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 43 van Van Baarle c.s. krijgt ook oordeel Kamer. Het kabinet zet zich in voor de verbetering van de positie van de Rohingya en de noden zijn hoog, dus wij volgen deze redeneerlijn.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 43 van Van Baarle c.s. krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 44 van Van Ark, Bamenga en Dassen: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 34 …

Minister **Sjoerdsma**:
44.

De **voorzitter**:
Excuus. Het amendement op stuk nr. 44 van Van Ark c.s. krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 46 wordt ook ontraden. Wie kiezen juist voor inzet op seksuele en reproductieve gezondheid en rechten.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 46 van de heer Van Dijk wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 50 van Bamenga, Ceder, Kröger en Van Baarle: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 50 van Bamenga c.s. krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 51 krijgt ook oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 51 van de heren Bamenga, Van Baarle en Ceder krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 52 van Ceder wordt ontraden. Nederland ondersteunt humanitaire partners zoals de VN, het Rode Kruis en de Dutch Relief Alliance reeds met flexibele financiering.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 52 van de heer Ceder wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het amendement op stuk nr. 69 wordt ook ontraden. Dit kabinet vindt het internationale klimaatbeleid juist van groot belang.

De **voorzitter**:
Het amendement op stuk nr. 69 van mevrouw Lammers wordt ontraden.

Dan gaan we naar de moties.

Minister **Sjoerdsma**:
Voorzitter, dan de moties. Het zijn er 37. Ik zal ze proberen recht te doen binnen de tijd die er is.

De motie op stuk nr. 53 van de heer Ceder is ontijdig, want we willen dit graag meenemen in de reactie op het AIV-advies. Met "ontijdig" neemt het kabinet geen standpunt voor of tegen dit voorstel in, maar de appreciatie is wel ontijdig. De heer Ceder is er niet, maar mocht hij de motie niet willen aanhouden, dan ontraad ik die.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 53 krijgt de appreciatie "ontijdig".

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 54 van de heer Ceder is in lijn met de inzet van het kabinet en krijgt dus oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 54: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 55 wordt ontraden. Ik snap de zorgen van de heer Ceder, maar hij loopt ook een beetje op de zaken vooruit. Inhoudelijk is dit ook te beperkend. Het gaat hier over het aantasten van mensenrechten, inclusief vrouwenrechten en SRGR. Daarom wordt de motie ontraden.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 55 wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 56 van mevrouw Kröger krijgt oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 56: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 57 krijgt oordeel Kamer. Het is heel belangrijk dat we de democratische waarden versterken.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 57: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
Ook de motie op stuk nr. 58, van mevrouw Kröger, krijgt oordeel Kamer. Wij delen dat belang.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 58: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 59 van mevrouw Kröger moet ik ontraden, want de motie leest als een claim. Aangezien het budgettaire consequenties kan hebben, moet ik de motie ontraden. Ik wil wel toezeggen om de 0,7% als referentiepunt te nemen voor de rapportage bij de volgende HGIS-nota, die in 2028 komt.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 59 wordt ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 60 van de heer Van Dijk is eigenlijk overbodig, want dat doen wij.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 60 is overbodig.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 61: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 61 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 62. Het is een belangrijk initiatief van de heer Bamenga: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 62 krijgt oordeel Kamer.

De heer **Bamenga** (D66):
Dank u wel dat de motie op stuk nr. 62 oordeel Kamer krijgt. Bij de volgende motie, de motie op stuk 63, zie ik een fout. Daar moet "verzoekt de regering om te onderzoeken om" staan in plaats van "verzoekt de regering".

Minister **Sjoerdsma**:
Oké.

De **voorzitter**:
Wordt verwerkt.

Minister **Sjoerdsma**:
Even voor de helderheid, ook voor het kabinet: dan leest de eerste regel van het dictum van de motie op stuk nr. 63 van Bamenga c.s. "verzoekt de regering om te onderzoeken om". Helder. Met die toevoeging krijgt deze motie oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie wordt aangepast en krijgt daarmee oordeel Kamer.

De motie-Bamenga c.s. (37020-XVII, nr. 63) is in die zin gewijzigd dat zij thans luidt:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat vrouwen en meisjes in Afghanistan door de taliban stelselmatig worden uitgesloten van onderwijs, werk en deelname aan het openbare leven;

overwegende dat deze systematische onderdrukking wordt aangemerkt als genderapartheid, maar genderapartheid nog niet als afzonderlijk misdrijf tegen de menselijkheid is vastgelegd in het internationale strafrecht;

constaterende dat onder andere Australië, IJsland, Mexico, Spanje, Timor-Leste en Uruguay voorstellen hebben ingediend om genderapartheid op te nemen in het nieuwe VN-verdrag inzake misdrijven tegen de menselijkheid;

verzoekt de regering om te onderzoeken om zich actief aan te sluiten bij deze internationale kopgroep en samen met gelijkgestemde EU- en niet-EU-landen het voortouw te nemen bij de internationale strafbaarstelling van genderapartheid;

verzoekt de regering om te onderzoeken om zich tijdens de voorbereidende VN-sessie in april 2027 expliciet uit te spreken voor de opname van genderapartheid in het nieuwe VN-verdrag en hiervoor actief steun te mobiliseren, en in aanloop naar de verdragsconferentie in 2028 concrete diplomatieke initiatieven te nemen om Nederland internationaal een voortrekkersrol te laten vervullen bij de codificatie van genderapartheid,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt nr. 91, was nr. 63 (37020-XVII).

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik bleef even hangen op de appreciatie van de motie op stuk nr. 59. Die zou een financiële

claim behelzen. Dat is volgens mij niet het geval, want dat hangt natuurlijk gewoon af van wat je er vervolgens weer van aftrekt. Het gaat er natuurlijk om dat het een ankerpunt is voor het beleid en dat erover gerapporteerd wordt.

Minister **Sjoerdsma**:
Het probleem is dat het dictum hier op z'n minst leest als een claim. De financiële mensen denken: als het leest als een claim en praat als een claim, dan is het misschien ook een claim. Dat moet ik wel een beetje volgen. Ik heb uiteraard wel die toezegging over de rapportage gedaan. Als mevrouw Kröger het enkel in de rapportages en als ankerpunt meeneemt, zonder dat het een financiële claim is, dan moet ze wellicht het dictum aanpassen om dat echt te verhelderen.

De **voorzitter**:
Ik kijk even naar mevrouw Kröger.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Volgens mij is het dictum hartstikke duidelijk. Er staat dat het een ankerpunt is. Het gaat niet om een financiële claim.

De **voorzitter**:
Bij een onaangepast dictum blijft deze motie de appreciatie "ontraden" houden.

Minister **Sjoerdsma**:
Het is uiteraard wel een welkome verheldering.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 64.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 64 van de heer De Roon moet ik ontraden, eigenlijk vooral omdat het niet zo heel collegiaal is. Het zou betekenen dat mijn ministerie zowel voor ontwikkelingssamenwerking als economische samenwerking geen taakstelling meer zou hebben en dat die in zijn geheel naar het ministerie van Economische Zaken wordt verplaatst. Dat wil ik de collega's echt niet aandoen, dus vanwege die reden: ontraden.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 64 wordt ontraden.

De motie op stuk nr. 65.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 65: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 65 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 66: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 66 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 67 krijgt oordeel Kamer, met één interpretatie, namelijk dat het gaat om een aanvulling op de middelen voor Safety for Voices, waarbij het de genoemde organisatie

vrij staat om een voorstel in te dienen. Ik hoop dat mevrouw Maes zich daarin kan vinden. Dan krijg de motie oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
Ik kijk naar mevrouw Maes. Iets enthousiaster, mevrouw Maes.

Minister **Sjoerdsma**:
Als mevrouw Maes "oké" zegt, dan kan het kabinet "oordeel Kamer" zeggen.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 67 krijgt oordeel Kamer met een enthousiaste knik van mevrouw Maes.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 68 is belangrijke motie van mevrouw Maes: ook oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 68: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 70 is een spreekt-uitmotie, dus het past het kabinet niet om daarover te oordelen. Laat ik in ieder geval zeggen dat het kabinet deze motie, wat daarvan uitgaat en de steun die daaronder staat, zeer waardeert.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 71.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 71 van de heer Hoogeveen: oordeel Kamer. Even heel duidelijk: formeel worden alleen in de wettekst juridisch bindende verplichtingen opgenomen en niet in de memorie van toelichting. Maar goed, vanuit dat oogpunt kan deze motie oordeel Kamer krijgen.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 71 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 72 van de heer Hoogeveen krijgt ook oordeel Kamer, als ik die zo kan lezen dat het inderdaad over afspraken gaat.

De **voorzitter**:
Ik kijk even naar meneer Hoogeveen. Die knikt heel enthousiast ja. De motie op stuk nr. 72 krijgt oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is mooi. De motie op stuk nr. 73 krijgt ook oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 73: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 74, ook een belangrijke motie van de heer Lohman en mevrouw Van Ark: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 74: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 75: ook oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 75: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 76 van Van Baarle: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 76: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 77: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 77: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 78: ontijdig. Dat heeft er vooral mee te maken dat er geen kabinetsstandpunt is voor of tegen wat de heer Van Baarle vraagt. Ik heb er alle begrip voor dat hij vraagt om een kabinetsreactie. Die kabinetsreactie zal spoedig volgen. In dat opzicht is de motie dus ontijdig. De kabinetsreactie is nog niet gereed.

De **voorzitter**:
Ik kijk heel even naar meneer Van Baarle of hij de motie wil aanhouden. Nee? Dan blijft de appreciatie "ontijdig".

Minister **Sjoerdsma**:
Ja, en dus "ontraden".

De **voorzitter**:
Ja.

Minister **Sjoerdsma**:
Nogmaals, ik zeg daarbij dat dit niet een kabinetsstandpunt is over de inhoud van de motie, maar meer over het tijdstip waarop de motie is ingediend.

De motie op stuk nr. 79 geef ik oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 79: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 80 is wel echt ontijdig. Dat is een motie van de heer Van Baarle. De humanitairehulpbrief van 2027 zal aangeven hoe het budget wordt verdeeld. Wij doen dat altijd flexibel. Wij zorgen ervoor dat organisaties dat echt flexibel kunnen inzetten. Ik weet zeker — dat geldt ook voor de motie op stuk nr. 81 — dat Jemen en Afghanistan daaronder zullen vallen. Ik weet zeker dat dit een hoeveelheid financiering zal zijn die de heer Van Baarle zal goedkeuren, maar om dat nu te zeggen, strookt niet helemaal met onze systematiek en hoe wij werken. Vanuit dat oogpunt krijgt deze motie over Jemen op stuk nr. 80 het oordeel "ontijdig".

De **voorzitter**:
Ik kijk even naar de heer Van Baarle of hij de motie wil aanhouden. Hij schudt nee. Daarmee is de appreciatie "ontraden".

Minister **Sjoerdsma**:
Dan kunnen we ook raden hoe de interactie over de motie op stuk nr. 81 gaat zijn. Die geef ik ook "ontijdig", met dezelfde redenering.

De **voorzitter**:
Dan kijk ik nog een keer naar de heer Van Baarle. Daarmee wordt de appreciatie van de motie op stuk nr. 81: ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 82: ontraden. Vrijdag doet de rechter uitspraak. Die wachten we af.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 82: ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 83: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 83: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 84: ontraden, met verwijzing naar het debat.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 84: ontraden.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 84 …

De **voorzitter**:
Op stuk nr. 85.

Minister **Sjoerdsma**:
Excuus. De motie op stuk nr. 85: oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 85: oordeel Kamer. Mevrouw Dobbe.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
De motie op stuk nr. 82 gaat over het mogelijk maken van medische evacuaties van kinderen. De minister zegt: wij wachten de uitspraak van vrijdag af. We stemmen dinsdag, dus het zou dan fijn zijn om direct na die uitspraak een duiding daarvan te krijgen, zodat we weten wat we dinsdag … Nou ja, ik weet wel wat ik ga stemmen, maar anderen twijfelen wellicht nog naar aanleiding van de appreciatie.

Minister **Sjoerdsma**:
Op dit moment is de motie ontraden. Ik ben uiteraard bereid om naar aanleiding van de uitspraak een appreciatie te laten sturen. Of die op tijd zal zijn voor dinsdag durf ik niet toe te zeggen. Dat hangt ook af van de uitspraak, van de complexiteit van de uitspraak. Het moment waarop die duiding komt zullen we dus even moeten bezien, maar ik kan toezeggen dat die komt.

De **voorzitter**:
Mevrouw Dobbe, heel kort.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Oké. Maar we kunnen wel concluderen dat deze motie uitvoerbaar zou zijn, maar dat het een politieke keuze is, afhankelijk van wat er vrijdag wordt besloten.

Minister **Sjoerdsma**:
Dan verwijs ik gewoon toch weer even naar de antwoorden, namelijk dat we nu onder de rechter zijn en dat ik daar verder niets meer over ga zeggen.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 86.

Minister **Sjoerdsma**:
We waren gebleven bij de motie op stuk nr. 86 van de heer Dassen. Die krijgt oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 86: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 87: ook oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 87: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 88: ook oordeel Kamer.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 88: oordeel Kamer.

Minister **Sjoerdsma**:
De motie op stuk nr. 89 is ontijdig, met verwijzing naar het debat, waarin ik heb moeten verwijzen naar de minister van Asiel en Migratie. Het gaat over dat ministerie en dat beleid.

De **voorzitter**:
Ik kijk even naar de heer Dassen. Wilt u de motie aanhouden? Nee. Daarmee krijgt deze motie de appreciatie "ontraden".

Minister **Sjoerdsma**:
Ja. Dan de motie op stuk nr. 90: ontraden.

De **voorzitter**:
De motie op stuk nr. 90: ontraden.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Waarom is de motie op stuk nr. 84 ontraden?

Minister **Sjoerdsma**:
Dat is ook met verwijzing naar hetgeen in het debat is gezegd, met verwijzing naar hetgeen de minister van Defensie daarover heeft gezegd en met verwijzing naar hetgeen ik niet alleen in dit debat, maar ook in het vorige debat over de Handelsraad hierover heb gezegd. Daarom.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Het is wel ingewikkeld, want de minister verwijst naar het debat, maar ik zei ook al dat de minister van Defensie naar deze minister verwijst en dat deze minister verwijst naar de

minister van Defensie. Dat is wel heel erg makkelijk op deze manier, want ik weet dan niet zo goed waar deze minister nog naar verwijst.

Minister **Sjoerdsma**:
We moeten natuurlijk niet hebben dat mevrouw Dobbe het gevoel heeft dat ze van het kastje naar de muur wordt gestuurd. Ik denk dat we de verwijzing zo moeten begrijpen dat dit ministerie over de exportcontrole gaat. Ik ben zelf heel helder geweest over hoe we dat doen, wat we daar wel en niet over kunnen zeggen en dat het ook in dit geval is gebeurd. Voor het onderzoek moet mevrouw Dobbe echt bij het ministerie van Defensie zijn. Zo heeft ook de minister van Defensie dat volgens mij in het mondelinge vragenuur reeds beantwoord. Met de zuivere scheiding van de verantwoordelijkheden is dat volgens mij dus toch helderder gelopen dan hier misschien wordt vermoed.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik vind het ook wel een lastig punt. Volgens mij heb ik er eigenlijk gewoon behoefte aan dat de minister toch duidelijk maakt hoe het beleid rondom die exportvergunningen uitwerkt. Er leven namelijk gewoon vragen. Er zijn rapportages in de media. Eigenlijk krijgen we nu alleen de zin: "We doen het beleid. Punt." Ik denk dat we als Kamer schriftelijk iets meer nodig hebben over het exportvergunningenbeleid.

Minister **Sjoerdsma**:
Ik kan niet in de hoofden van uw Kamer kijken. Volgens mij ontstond er niet zozeer turbulentie over of deze wapens Oekraïne hebben bereikt, maar over de vraag door wie deze wapens zijn ingezet. Dat heeft toch, met respect voor de vragen van uw Kamer, niet te maken met het exportcontrolebeleid hier. Dat ziet op welke wapens wel of niet ergens naartoe mogen worden verstuurd, onder welke voorwaarden. Daarna is het aan ontvangende landen om daar op een juiste en verstandige manier en volledig in lijn met het internationaal recht en internationaal humanitair recht mee om te gaan. Het punt waar de turbulentie over gaat — daar is ook in het mondelinge vragenuur over gewisseld — ligt in dit geval echt bij het ministerie van Defensie.

De heer **Lohman** (CDA):
Nou, ik ben ook bij die commissiedebatten geweest en ik heb eigenlijk nog steeds dezelfde vragen. Ik wil deze oproep van de leden Kröger en Dobbe wel ondersteunen. Voor mij gaat het er ook over dat de berichtgeving in de media niet strookt met het beeld dat ik heb gekregen over hoe die exportcontrole wordt uitgevoerd. Dat is volgens mij dus echt een exportcontrolevraagstuk. Ik sluit me dus toch aan bij een informatieverzoek voor een brief.

Minister **Sjoerdsma**:
Maar dan moet ik ook aan de heer Lohman vragen waar hij precies vindt dat de berichtgeving niet zou stroken met het exportcontrolebeleid. Volgens mij is dat dan essentieel, want anders blijven we langs elkaar heen praten en stuurt het kabinet straks iets waar de Kamer niet op zit te wachten. Op welk punt bijt het dan voor de heer Lohman?

De **voorzitter**:
We gaan nu niet een nieuw debatje met wedervragen vanuit het kabinet houden.

Minister **Sjoerdsma**:
Nee, dat snap ik, maar ik wil de Kamer goed bedienen, mevrouw de voorzitter.

De **voorzitter**:
Maar ik snap wat de minister aan het doen is.

De heer **Lohman** (CDA):
Nou ja, wat mij betreft gaat het over het beeld dat in de media naar voren kwam, dat rondom

specifiek dit bedrijf vergunningen op een soepele manier gegeven zouden worden. De vraag is bijvoorbeeld of het testen in de praktijk nou onderdeel is van een gewone vergunning of niet. Die vragen zijn voor mij bijvoorbeeld nog niet beantwoord gedurende het commissiedebat.

Minister **Sjoerdsma**:
Op vraag één kan ik hier nu klip-en-klaar antwoord geven. Er zijn geen vergunningen die soepel worden beoordeeld. Er bestaat geen soepele procedure. Er bestaat geen procedure waarin sommige fabrikanten of sommige bestemmingen soepeler worden beoordeeld dan andere. Het enige wat wel bestaat in het exportcontroleregime, is een procedure waarin het sneller gaat. Dat is wel zo, even ongeacht de vraag wat het doet voor de zorgvuldigheid. Het is sneller in de zin dat het prioritering krijgt in de beoordeling. Op het tweede punt zal ik de heer Lohman tegemoetkomen: we zullen daar dan schriftelijk op terugkomen.

De **voorzitter**:
Nog één korte vraag en dan wil ik afronden.

Mevrouw **Dobbe** (SP):
Het is meer een toelichting, zodat de minister weet waarover we informatie in die brief willen. Het ging inderdaad niet alleen over wie er op de knop van die wapens heeft gedrukt, maar het ging er ook over dat de berichtgeving van NRC heel duidelijk schetste dat andere landen een wapenexportvergunning hebben geweigerd, maar dat Nederland zelfs proactief zei: hier heeft u de wapenvergunning. Dat strookt niet met een strenge wapencontrole. Daar willen we ook specifiek reactie op.

Minister **Sjoerdsma**:
Oké. We zullen dit specifieke punt meenemen naast het punt van de heer Lohman. Ik denk dat we elkaar dan goed begrijpen. We zullen proberen dat op een ordentelijke manier te doen.

De **voorzitter**:
Is de minister klaar met zijn termijn? Bijna?

Minister **Sjoerdsma**:
Ik heb nog twee vragen liggen, mevrouw de voorzitter.

De **voorzitter**:
Gaat uw gang.

Minister **Sjoerdsma**:
Een vraag van de heer Lohman over AgriGRADE. Daarvan ben ik zeer zeker bereid om te kijken waar we efficiëntiewinst kunnen behalen en waar we de effectiviteit nog verder kunnen vergroten. We werken wel al hieraan met heel veel verschillende organisaties, ook multilateraal. Soms is standaardisatie niet mogelijk, zeg ik daar wel bij.

Mevrouw Kröger vroeg nog: welke voorwaarden hebben internationale organisaties verbonden aan hun samenwerking aan het experiment? Op dit moment wordt er met de organisaties gepraat over deze afspraken. Het is natuurlijk wel duidelijk dat zij voorwaarden zullen stellen conform het internationaal vluchtelingenrecht en de waarborgen voor de rechten van migranten. Nederland hecht overigens, voor de duidelijkheid, hieraan hetzelfde belang.

De **voorzitter**:
Mevrouw Kröger, nog één vraag.

Mevrouw **Kröger** (PRO):
Ik zou heel graag willen weten welke concrete afspraken er gemaakt worden rond het opschorten of stopzetten van de afspraken rond de uitzetcentra met UNHCR en IOM. Kunnen wij dat schriftelijk krijgen, zodat wij weten welke voorwaarden voor het opschorten of het stoppen van de samenwerking worden afgesproken? Nogmaals, dit gaat om gelden vanuit de BHO-begroting.

Minister **Sjoerdsma**:
Dit gaat niet over gelden van de BHOS-begroting, maar ik zal dit verzoek doorgeleiden naar de minister van Asiel en Migratie.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de behandeling van deze begroting. Ik dank alle leden van de Kamer voor hun aanwezigheid en de minister voor zijn bijdrage.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**:
Wij gaan aanstaande dinsdag stemmen over de ingediende moties en op 10 december over de amendementen en de begroting. Ik schors voor een enkel ogenblik.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.